

Guntars Krasts

**NĀKOTNE
PIEDER
MUMS VISIEM**

THE
HARDY
BILLY
HINDS

Guntars Krasts

**NĀKOTNE
PIEDER
MUMS VISIEM**

224951

WILSON
WILSON
WILSON
WILSON

2002-4

L 226

L
33

Guntars Krasts

**NĀKOTNE
PIEDER
MUMS VISIEM**

PRESES NAMS

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

0302049502

UDK 33(474.3)
Kr 210

Apgāda vadītāja Astrīda Iltnere

Redaktore Anija Brice

Mākslinieks Aleksis Ķīsis

ISBN 9984-00-450-3

© Guntars Krasts, teksts,
diagrammas, 2002

© Preses nams, 2002

Priekšvārds

Šī grāmata ietver tos manus pēdējos divos gados periodikā publicētos rakstus, kurus vieno kopīga tēma – reformu problēmas valstī, to cēloņi un risināšanas ceļi. Raksti ir papildināti ar jaunāko skaitlisko informāciju un novērsta atsevišķu jautājumu atkārtotās vairākās nodaļās. Tomēr vēlējos grāmatā saglabāt atsevišķām publikācijām raksturīgo – katru no grāmatā ietvertajām tēmām var iepazīt neatkarīgi no citām. Domāju, tas atvieglos iepazīšanos ar grāmatu tiem, kas interesēsies tikai par atsevišķu nodaļu saturu.

Grāmata, protams, atspoguļo to pieredzi, ko esmu guvis, strādājot premjerministra amatā, un tajā aplūkotie notikumi tālu pārsniedz pēdējo trīs gadu periodu. Tas faktiski ir viss mūsu valsts reformu laiks pēc okupācijas režīma nokratīšanas un komunistiskās sistēmas sabrukuma.

Grāmatu ievada mana runa Saeimas ārkārtas plēnārsēdē 1998. gada 22. aprīlī. Nolēmu ievietot šo runu trīs iemeslu dēļ: runai līdzīga struktūra kā grāmatai – tā sniedz reformu vērtējumu valstī 1998. gadā, norāda galvenās problēmas un to risinājuma ceļus; runa parāda manu tā laika izpratni par sarežģījumiem

valstī un to pārvarēšanu, kā arī dod iespēju konfrontēt tā brīža izpratni ar vēlāko gadu pieredzi; tā iezīmē pagriezienu brīdi Latvijas ārpolitikā un ārējā ekonomiskajā politikā – beidzas ilūziju laiks attiecībā ar Krieviju, kas vēlāk, tā paša gada otrajā pusē, palīdzēja Latvijai vieglāk pārdzīvot Krievijas krīzes ietekmi uz mūsu valsts tautsaimniecību.

Grāmata domāta plašam lasītāju lokam. Tajā ir ierobežota specifiskas terminoloģijas lietošana. Ikviens, kuru mani vērtējumi rosinās detālāk izprast Latvijā notiekošo reformu procesu, var ielūkoties likumos, statistikas krājumos, Valsts kontroles ziņojumos utt. Tāpat neesmu centies dot vērtējumu to personu darbībai, kas aktīvi iesaistījušās aplūkotajos procesos. Ceru, ka vispārīgajā ainā lasītājs pats varēs atrast vietu tam vai citam personāžam.

Ir vairāki cilvēki, kuriem vēlos pateikties par dalību šīs grāmatas tapšanā. Lielākā daļa no viņiem varbūt pat nezina, ka palīdzējuši, diskutējot ar mani par grāmatā analizējamiem jautājumiem. Vēlos pateikties arī tiem lasītājiem, kuri rakstījuši vēstules pēc manām publikācijām periodikā.

Guntars Krasts

2002. gada augustā

Saturs

Ievads	9
Atskats uz 1998. gada sarežģīto pavasari	16
Izaugsme un attīstība	37
Vai privātais uzņēmums var būt mazāk efektīvs par valsts uzņēmumu?	71
Kas Saeimai un Valdībai jā dara tautsaimniecības situācijas uzlabošanā?	85
Privatizācija ekonomisko pārmaiņu kontekstā	95
Korupcija Latvijā gadsimtu mijā	119
Valsts pārvaldes reforma – Latvijas mūžīgais rūpju bērns?	127
Izmantotā literatūra	142

1870

...

...

...

...

...

Ievads

Laiks, kas pagājis kopš Latvijas neatkarības atgūšanas, ir bijis milzu pārmaiņu laiks.

Valstij un sabiedrībai šis laiks nesis daudz ieguvumu, kurus nav varējušas aizēnot problēmas, kā arī daudzo ilūziju un mītu sabrukums, kas pastāvīgi pavadījis lielos pārmaiņu procesus.

Reāls skatījums uz lietām, manuprāt, ir būtisks, lai varētu veiksmīgāk risināt šī lielā pārmaiņu laika izvirzītos uzdevumus.

Mums katram ir izveidojusies sava pieredze, savi vērtējumi par šo laiku. Cilvēkiem, kas bijuši ekonomiski un sabiedriski aktīvi, viedoklis par notiekošo būtiski atšķiras no to cilvēku skatījuma, kam pārmaiņu laiki aizbrāzuši garām gluži kā huligānu bariņš uz ielas – aizskarot, grūstot, iztīrot kabatas... Tie, kas pārmaiņās aktīvi ķepurojušies, lai arī ne vienmēr veiksmīgi, bieži pat nesaprotot notiekošo, tomēr šis pārmaiņas uztver gluži kā dzīvi, kas var nest gan labo, gan slikto.

Ekonomisko reformu sākuma gados bieži piesauktā «šoka terapija» vēlāk ieguvusi trāpīgu vērtējumu – «pārāk daudz šoka, pārāk maz terapijas». Arī vēlākie reformu etapi nenesa terapiju.

Ko nozīmē ekonomiskās sistēmas maiņa?

Plaši ņemot, tā ietver:

- ekonomiskās aktivitātes atbrīvošanu – cenu, tirgus operāciju liberalizāciju, resursu pārdislocēšanu to efektīvākai izmantošanai;
- makroekonomisko stabilizāciju, attīstot netiešus, tirgus orientētus instrumentus;
- institucionālā un tiesiskā ietvara veidošanu, likuma varas, ipašuma tiesību un pārskatāmas tirgus regulācijas nodrošināšanu;
- privatizāciju – lai panāktu efektīvu uzņēmumu vadību un ekonomisko darbību.

Visas šīs reformas, izņemot privatizāciju, kas gan tūdaļ pasteidzās sevi pieteikt, tika uzsāktas vienlaikus. Sarežģītas reformas tika uzsāktas gauži irdenā likumiskā vidē, jaundzimušo, vēl pavisam kuslo valsts institūciju pārraudzībā. Jau stabilizācijas fāzē parādās veiksminieki. Brīvais tirgus to laiku mežonīgajā izpratnē (drīzāk jau likumiskās vides trūkums un valsts institūciju vājums) producē piramidshēmu bankas un firmas, kas masveidīgi uzsāk kapitāla koncentrāciju. Ielās parādās dārgi auto, šur tur tiek uzslīets kāds grezns nams. Bet lielākoties, piramidshēmu bankām un firmām brūkot, Latvijas iedzīvotājiem izkrāptie uzkrājumi, izmantojot jaunās brīvā tirgus iespējas, pārvēršas ārzemju valūtās un nogulst citzemju bankās. Spēji parādās daudz trūcīgo. Šai laikā nepiedodami maz tiek izmantota citu reformvalstu pieredze, kuras reformās virzījās mums pa priekšu, kaut vai Igaunija, kur reformas ritēja mazāk sāpīgi. Taču vēl neizveidotā, bieži haotiskā, politisko lēmu-

mu pieņemšanas mehānisma nostiprināšana un valsts institūciju vārgulības pārvarēšana nekļūst par prioritāti, jo privatizācija izvirzās par svarīgāko reformu uzdevumu. Privatizācijas nozīmība tiek pamatota ar vienkāršotu pieņēmumu, ka daži politiski un makroekonomiski lēmumi līdz ar dažiem pastāvīgā labošanas procesā esošiem likumiem var radīt tirgus ekonomikas vidi. Reformas kļūst par privāto interešu sacensību, kas dod maz pienesuma tautas saimniecības produktivitātei. Jaunā ekonomiskā elite jau uzkrājusi spēkus tā sauktajā «spontānajā» privatizācijā, kad daudzi valsts uzņēmumi vai to pamatlīdzekļi tiek savākti krietni pirms formāli apstiprinātas privatizācijas stratēģijas. Kādreiz populārais lozungs – katru dienu privatizēt vismaz vienu uzņēmumu – faktiski nozīmē, ka privatizācijas vienīgais mērķis – uzņēmumu labāka vadība un investīciju piesaiste – kļuvis otršķirīgs. Visus spēkus «sviežot» privatizācijā, valsts īpašumā esošo uzņēmumu uzraudzība tiek atstāta novārtā.

Sākotnēji pēc partejiskā principa kontrolēto privatizāciju ir denas politiskās demokrātijas apstākļos aizstāj «draugu attiecības», kur vienojošās ir ekonomiskās intereses. Rezultātā privatizācijas kvalitāte ir gaužām zema, tās tautsaimniecības struktūra tiek būtiski degradēta.

Privatizācijas rezultāti liek apšaubīt tās vispārējo pamatojumu – privātais uzņēmums vienmēr strādā labāk nekā valsts uzņēmums. Vēl 2001. gadā privatizētajā Latvijas rūpniecībā darba ražīgums ir zemāks nekā 1990. gadā, tolaik pilnībā valsts īpašumā esošajā

rūpniecības nozarē. Šo paradoksālo faktu tikai daļēji var skaidrot ar padomjlaika tautsaimniecības struktūras neatbilstību reformu laika mainīgajai tirgus situācijai un mērogam.

Reformu sociālā cena ir augsta. Straujā noslāņošanās ir sasniegusi tādu pakāpi, ka tā traucē tirgus ekonomikas attīstību, jo lielas sociālās grupas tiek izslēgtas no tirgus aprītes. Šie cilvēki vairs nav ne patērētāji, ne arī var iesaistīties darba tirgū. Apdraudēta ir arī šo sociālo grupu bērnu un jauniešu nākotne. Vidusslāņa izveide, kas ir demokrātiskās sabiedrības pamats, notiek ārkārtīgi gausi. Noslāņošanās ir arī ar reģionālu raksturu, nolemjot lielu daļu valsts reģionu atpalcībai un nikuļošanai. Sabiedrības reproduktīvā funkcija stagnē. Nav veicies arī ar institucionālā un tiesiskā ietvara ieviešanu, godīgas konkurences un vienādas pieejas principu ievērošanu attiecībā pret visiem uzņēmumiem. Biznesa vide joprojām ir nepievilcīga gan pašmāju mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, gan ārvalstu investoriem.

Strukturālo un institucionālo reformu neveiksmes ir mazinājušas arī monetārās un fiskālās reformas panākumus. Piemēram, ko dod fiskālā stabilitāte, ja valsts administrācijas mazspējas dēļ pēdējos gados samazinās iekasēto nodokļu īpatsvars attiecībā pret iekšzemes kopproduktu, neļaujot akumulēt pietiekamus līdzekļus valsts funkciju – izglītības, veselības aizsardzības un citu jomu finansēšanai.

Demokrātijas pakāpe, īpaši privatizācija un likumiskās vides veidošana, kādā tiek risināti šie uzdevumi, daudzējādā ziņā nosaka jaunradāmās ekonomis-

kās sistēmas kvalitāti, un otrādi – reformu rezultāts atstāj tālejošu ietekmi uz demokrātijas attīstības procesu valstī kopumā. «Draugu» privatizācijas gaitā nedaudzi politekonomiskie grupējumi ieguvuši noteicošās pozīcijas Latvijas ekonomikā un irdenas valsts pārvaldes apstākļos nostiprina savu ietekmi valsts lēmumu pieņemšanā visaugstākajā līmenī.

Taču vissliktākais, ka šis «draugu» kapitālisms, šī koruptīvā politekonomisko grupējumu sistēma diskreditē tirgus ekonomikas, brīvās iniciatīvas saimniecības ideju, rada sabiedrībā neticību valstij, tās institūcijām.

Vēl pirms četriem gadiem, kad atstāju premjera amatu, biju pārliecināts, ka galvenās reformu problēmas ir apzinātas un ka tās nākotnē nespēs aizēnot reformu ieguvumus. Jau tolaik man bija skaidrs, ka problēmu pārvarēšanai nepieciešama daudz augstākas jaudas valsts pārvalde. Radikālas valsts pārvaldes reformas koncepcija tika sagatavota 1998. gadā, kuru bija jāsāk īstenot 1999. gada sākumā. Ne šī, ne arī kāda cita valsts pārvaldi nostiprinoša reforma pēdējos četros gados nav veikta. Tā paša 1998. gada sākumā valdībā tika apstiprināta Noziedzības novēršanas valsts programma. Pēc manas valdības darbības beigām šī programma tika nobēdzināta. Tikai tagad Latvijas sabiedrības un starptautisko institūciju spiediena ietekmē daži no šajā programmā minētajiem uzdevumiem ir atgriezušies valdības dienaskārtībā.

Lai uzņēmējdarbības vidi padarītu demokrātisku, atvērtu un veicinātu godīgu konkurenci, 1998. gadā

tika sagatavots Komerclikums. Saeima, ekonomisko lobiju ietekmēta, šo uzņēmējiem nozīmīgo likumu kavēja trīs gadus.

Būdam premjers, valdībā pieprasīju skatīt visus nozīmīgākos privatizācijas projektus. Tolaik neviens no projektiem netika atbalstīts, ja tajā nebija skaidri formulētas uzņēmuma izaugsmes iespējas pēc privatizācijas.

Šo uzskaitījumu varētu turpināt.

Pēdējie gadi, neskatoties uz dažugad straujajiem ekonomiskās izaugsmes tempiem, ir parādījuši reformu vājumu un neveiksmes, rezultātā – arī Latvijas tautsaimniecības struktūras vājumu. Palielinājušās atšķirības Rīgas un pārējo reģionu attīstībā. Latvija Eiropas un pasaules tirgū joprojām var piedāvāt galvenokārt tikai zemas pievienotās vērtības izejvielu produktus – kokmateriālus, tekstilu. Valsts ekonomikā un politikā pastiprinājusies politekonomisko grupējumu ietekme, pastiprinājusies korupcija, kas saņiegusi «valsts nozagšanas» apmērus.

Tirgus modelis, kāds tas ir Latvijā, vēl aizvien nelidzinās attīstīto Eiropas valstu modelim un saglabā sevī tās iezīmes, kas raksturīgas pastāvīgu ekonomisko un politisko krīžu skarto reģionu – Latīņamerikas un Dienvidaustrumāzijas – valstīm.

Kas ir šie kritēriji, kas ļauj runāt par attīstītu demokrātisko valstu modeli?

Tas nav nekas tāds, ko mēs nezinātu:

- īpašuma attiecību maiņa, ar plaša un strukturēta (mazie, vidējie, lielie) privātipašnieku slāņa izveidi;

- godīgas konkurences principu ievērošana – visi vienādi maksā nodokļus, saņem vienādu valsts palīdzību un valsts institūciju vienādu attieksmi;
- politiskā demokrātija – ekonomisko interešu lobiņa ietekme uz politiku neapdraud politisko demokrātiju.

Situācija ir nestabila, ja valsti nav izveidoti ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības pamati – pāris uzplaukuma gadiem seko pēkšņas ekonomiskās, sociālās un politiskās krīzes vai ilgstoša stagnācija.

Ir noslēdzies būtisks reformu (privatizācijas) posms. Mums jāapzina līdzšinējās reformās pieļautās kļūdas un to radītās sekas. Kļūdu labojums nebūs iespējams, ja lietas nesauksim īstajos vārdos. Demokrātiskas sabiedrības galvenā priekšrocība ir spēja atzīt savas kļūdas.

Nav attaisnojama un nevienam izdevīga situācija, ka ievērojama sabiedrības daļa paliek ārpus jaunajām ekonomiskajām attiecībām. Tie ir sabiedrībai zaudēti resursi, kas rada ne vien ekonomiskos, bet bieži arī neatgriezeniskus sociālos zaudējumus mums visiem.

Tāpēc sabiedrība no kapitālisma var prasīt taisnīgumu vismaz tādā pakāpē, lai tas nodrošina sabiedrības pastāvēšanu.

Ceru, ka šī grāmata rosinās lasītāju domāt par Latvijas nākotni, ko daži jau iedomājas privatizējuši, sadalījuši šaurā «draugu lokā».

Nākotne pieder mums visiem. Ja mēs to apzināties. Ja mēs rikojamies, lai to attīrītu no pagātnes kļūdām.

Atskats uz 1998. gada sarežģīto pavasari

1998. gada pavasaris – Krievijas spiediens, oficiāli nepasludinātās, taču faktiski īstenotās sankcijas pret Latviju bija viens no sarežģītākajiem posmiem Latvijas politiskajā un ekonomiskajā attīstībā pēc 1991. gada.

Driz – augustā – sekoja Krievijas finansu un ekonomiskā krīze, kas bija nopietns pārbaudījums Latvijas jaunās tautsaimniecības sistēmas pamatiem, kādi tie bija izveidojušies strukturālo reformu un privatizācijas rezultātā, pārbaudījums šo pamatu stabilitātei un kvalitātei.

Stabilitātes pārbaudījumu izturējām. Zināmā mērā pateicoties krīzes vadībai, ko tobrīd pirmoreiz centāmos ievirzīt teorētiski pamatotā veidā – izveidojot Krīzes vadības centru, koordinējot dažādu Latvijas dienestu rīcību ekstremālā situācijā, izveidojot politisku un ekonomisku pasākumu plānu.

Par to, kā izturējām kvalitātes pārbaudījumu, runāšu nākamajās nodaļās. Šajā nodaļā vēlos parādīt, kādas bija mūsu nostādnes 1998. gada pavasarī, kā arī to, kas no tolaik paredzētā vai iecerētā ir īstenojies, kas mainījies, raugoties no šodienas viedokļa.

1998. gada pavasarī no Statistikas komitejas tikko saņemti iepriecinoši dati, kas parāda, ka 1997. gadā sasniegts lielākais Latvijas iekšzemes kopprodukta pieaugums pārmaiņu gados – 6,5%.

Tomēr pensionāru pikets martā pie Rīgas domes, sprādzieni pie sinagogas un Krievijas vēstniecības, Krievijas reakcija – sankciju draudi – tas viss kā salna pavasarī pēkšņi apdraud mūsu valsts šķietami ne-traucēto virzību.

Daži neiztur – koalīcijas partneris, «Demokrātiskā partija Saimnieks» pamet valdību, izskan paziņojumi par tuvojošos Latvijas tautsaimniecības krahu un līdz ar to arī par nepieciešamību padoties Krievijas politiskajam spiedienam. Atdzīvojas sensenais Krievijas tēls – draudīgs, neprognozējams, lai gan ekonomikā jau 1998. gadā Krievijas tirgus nozīme bija mazinājusies un sākusies pārorientēšanās uz ES valstu tirgiem. Tiesa, eksporta struktūra uz šo valstu grupu bija visai vienveidīga, dominējot kokmateriāliem, taču pakāpeniski jau sāka palielināties arī augstākas pārstrādes pakāpes produkcijas īpatsvars.

Šādos apstākļos ne mazāk būtisks par situācijas objektīvo izvērtējumu bija arī mobilizējošais moments – neļauties panikai, kas lielā mērā balstījās uz iepriekšējo stereotipu par Krievijas ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību.

Atcerēsimies, ka vēl bija tikai 1998. gada aprīlis, Krievijas ekonomikā krīze vēl tikai brieda, taču Latvijas tautsaimniecību apdraudēja Krievijas oficiāli nepasludinātās, taču faktiski īstenotās sankcijas – Latvijas preču noieta ierobežojumi Krievijas tirgū, ekonomisko

sakaru vienpusēja ierobežošana gan pēc Krievijas centrālās varas, gan atsevišķu vietvalžu iniciatīvas.

1998. gada 22. aprīlī tika sasaukta īpaša ārkārtas Saeimas plenārsēde par situāciju Latvijas tautsaimniecībā Krievijas sankciju rezultātā, kur man kā Valdības vadītājam bija jāuzstājas ar ziņojumu par situāciju valstī.¹

Godātais Saeimas Prezidiņ! Cienījamie deputāti! Mēs visi esam liecinieki tam iekšpolitiskās un ārpolitiskās situācijas saspīlējumam, kas pēdējā laikā radījis nedrošību lielā sabiedrības daļā, radījis bažas par krīzes tuvošanos. Ir vai nav bijis pamats nopietnam satraukumam – to rādīs laiks un mūsu kopīgās darbības rezultāti.

Valdība ir apzinājusi situāciju valstī, destabilizējošos faktoros un ir sākusi nopietnu darbu situācijas stabilizācijai.

Tika izveidots Krīžu vadības centrs. Latvijā veidojām krīzes vadību, kas mums – Ministru kabinetam, ko tolaik vadīju, noderēja jau tā paša gada augustā, kad kopā ar Latvijas Banku un citām valsts institūcijām nācās stabilizēt situāciju banku sektorā.

Apgalvojums, ka pašlaik ekonomiskā situācija Latvijā nav stabila, ir patiesi tikai tādā izpratnē, ka neviena ekonomiskā sistēma nav nemainīga un sastingusi. Ik mēnesi, ik dienu notiek pārmaiņas ārējā un iekšējā ekonomiskajā vidē. Protams, jebkura valsts ar ekonomiskās politikas līdzekļiem cenšas nodrošināt ekonomiskās sistēmas pamata – valūtas, ce-

¹ Tālāk runas teksts kursīvā.

nu un budžeta stabilitāti. Latvijai līdz šim tas ir izdevies pat veiksmīgāk nekā daudzām citām pārejas ekonomikas valstīm.

Aplūkojot Latvijas tautsaimniecības attīstību kopumā, pēdējā laikā arvien skaidrāk iezīmējas izaugsmes pazīmes. Iekšzemes kopprodukts pagājušajā gadā pieauga par 6,5%, eksports palielinājās par 20%. Latvijas preču eksports 1997. gadā palielinājās par 177 miljoniem latu, tajā skaitā uz Krieviju tas pieauga par 22 miljoniem latu, uz pārējām valstīm – par 155 miljoniem latu. Dati liecina, ka Latvijas ekonomikas izaugsmes tendence turpinājusies arī šā gada pirmajā ceturksnī. Apstrādājošās rūpniecības kopprodukcijas apjoms šā gada pirmajos divos mēnešos salīdzināmajās cenās pārsniedza attiecīgo pagājušā gada rādītāju par 19%. Tāds svarīgs transporta nozares attīstību raksturojošs rādītājs kā pārkrauto kravu apjoms Latvijas ostās šā gada pirmajā ceturksnī palielinājās par 5%, salīdzinot ar pagājušā gada pirmo ceturksni. Pašlaik valsts pamatbudžetā, rēķinot no gada sākuma, ir ap 22 miljoniem latu pārpalikums, kas liecina arī par uzņēmēju ienākumu un ekonomiskās aktivitātes pieaugumu valstī. Ekonomikas izaugsmes un nodokļu ienākumu pieaugums ļauj valstī paaugstināt to sabiedrības slāņu labklājības līmeni, kuri ir atkarīgi no valsts budžeta finansējuma.

Ņemot vērā sociālās apdrošināšanas obligāto maksājumu ieņēmumu pieaugumu, varu droši apgalvot, ka valdība veiks paredzēto pensiju palielināšanu šā gada maijā, kas pensiju reālo apjomu palielinās par 14%. Pastiprinoties izaugsmei, valstī saglabājās un

nostiprinājās makroekonomiskā stabilitāte. Inflācijas pieaugums pēdējos 12 mēnešos – līdz šā gada aprīlim – Latvijā bija 6%, kas ir ne tikai zemākais rādītājs valstī reformu laikā, bet arī mazākais inflācijas rādītājs starp Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīm.

Minētie fakti ir uzskatāms apliecinājums ekonomiskās sistēmas stabilitātei, tautsaimniecības izaugsmei.

Tomēr Latvijas tautsaimniecībā mēs varam saskatīt arī **virkni makroekonomisku problēmu**.

Piemēram, straujie ekonomikas izaugsmes tempi, kas mums, no vienas puses, ir nepieciešami, lai panāktu attīstītās tirgus ekonomikas valstis, no otras puses, var izraisīt tā saucamo **pārkaršanas parādību ekonomikā**. Lai tā nenotiktu, mums nav jācenšas bremsēt ekonomikas attīstību, bet jāseko, lai investīciju un resursu izvietojums tautsaimniecībā balstītos uz tirgus diktētiem pamatiem, lai banku sektora politika būtu pietiekami piesardzīga. «Pārkaršanas» problēma pagājušajā gadā iedragāja līdz šim plaukstošās Dienvidaustrumāzijas valstis, un zināmas šīs parādības iezīmes bija vērojamas arī mūsu reģiona visdynamiskākajā valstī – Igaunijā.

Arī **maksājumu bilances tekošā konta deficīts**, kas Latvijā sasniedz 6,9%, ir viena no aktuālākajām Latvijas makroekonomiskajām problēmām. Tā ir raksturīga pārejas ekonomikas valstīm, jo tautsaimniecības modernizācijas nepieciešamība uz importētās tehnoloģijas bāzes, kā arī kvalitātes prasību pieaugums patēriņa precēm rada importa pārsniegumu pār eksportu. Taču šis pārsniegums nedrīkst būt ilg-

stošs, tādēļ tuvāko divu triju gadu laikā mums šajā jomā jāpanāk lūzums, kāpinot eksportu, nodrošinot investīciju preču īpatsvara pieaugumu importā. Nepieciešams arī noturēt ārvalstu tiešo investīciju plūsmu, lai tekošā konta deficīts neradītu kopējās bilances nelīdzsvarotību.

Šī problēma nav atrisināta arī līdz šim laikam un 2001. gada pēdējos ceturkšņos tā pasliktinās, jo ekonomikas izaugsme stimulē importu, taču Latvijas tautsaimniecības noplicinātā struktūra nedod atbilstošu eksporta pieaugumu.

Preču eksporta-importa bilances deficīts 2001. gadā sasniedza turpat vai miljardu latu. Gadu no gada ticis apgalvots, ka importa pārsniegums saistīts ar tautsaimniecības pārstrukturēšanas radīto nepieciešamību pēc mašīnām un iekārtām. Taču joprojām nav sasniegts brīdis, kad importētās mašīnas un iekārtas sāk dot atdevi konkurētspējīgas eksporta produkcijas pieaugumam. Ja vien šīs mašīnas nav bijušas privātās automašīnas un iekārtas – video un audioiekārtas personīgajam patēriņam...

Viena no aktuālākajām un sociālajā aspektā būtiskākajām Latvijas ekonomikas problēmām ir **bezdarbs**, ko parāda gan oficiālais bezdarba līmenis, gan arī liels darba meklētāju skaits slēptajā darba tirgū. Jau vairākus gadus šī problēma Latvijā ieguvusi reģionālu raksturu, par ko liecina bezdarba līmeņa turpat vai desmitkārtīgās atšķirības starp Latvijas reģioniem. Problēmas reģionālais aspekts rada tādu situāciju, ka, pieaugot vidējiem ekonomiskās izaugsmes tempiem, bezdarba kopējais līmenis tik strauji

nesamazinās. Pagājušajā gadā pirmo reizi reformu laikā Latvijas tautsaimniecībā par 19 tūkstošiem pieauga strādājošo skaits.

Valdība ir uzsākusi vairāku programmu – arī īpaši atbalstāmo reģionu, lauku attīstības, mazā un vidējā biznesa atbalsta programmu realizāciju, kuru galvenais mērķis ir radīt visā Latvijā ekonomiski aktīvu vidi, palielināt jaunradīto darba vietu skaitu. Šā gada laikā 6500 bezdarbnieki tiks pārkvalificēti 70 jaunās profesijās. No uzņēmējiem jau saņemti pieprasījumi pēc 4000 jauniem, kvalificētiem darbiniekiem.

Pie svarīgākajām Latvijas ekonomikas problēmām vēl būtu jāmin:

- izaugsmes ieguvumu nevienmērīgs sadalījums,
- reformu tempu noturēšana,
- korupcijas negatīvā ietekme uz ekonomikas attīstības procesiem.

Minētās problēmas risināmas ar ekonomiskās politikas metodēm. Tās ir vidēja termiņa problēmas tādā nozīmē, ka tās ir jāatrisina un tās tiks atrisinātas, veicot kompleksu ekonomiskās politikas pasākumu kopumu, kas jau tiek darīts. Ir izstrādāta vidēja termiņa Latvijas tautsaimniecības attīstības stratēģija. Ir arī citi – kopā ar starptautiskajām institūcijām izstrādāti Latvijas ekonomikas attīstības stratēģiskie dokumenti, kas šīs problēmas identificē, nosaka pasākumus to atrisināšanai. Arī valdības dokumenti – valdības deklarācija, pasākumu plāns Eiropas Savienības integrācijas procesa aktivizācijai – ir sastādīti tā, lai ietvertu šīs svarīgākās problēmas un uzsāktu to kompleksu risināšanu.

Taču šodien, kā es saprotu, mūs visus nav sapulcinājušas vis bažas par Latvijas tautsaimniecības attīstību kopumā, jo tai šobrīd nevar tikt piedēvēta nestabilitāte. Mūs uztrauc esošo un iespējamo Krievijas ekonomisko sankciju radītais efekts uz Latvijas tautsaimniecības attīstību.

Kādā veidā un cik lielā apmērā Krievijas ekonomiskais spiediens var ietekmēt mūsu tautsaimniecību?

Ja šis spiediens būs īslaicīgs, tas neradīs būtiskas sekas Latvijas tautsaimniecībai, tikai dos vielu pārdomām par Krievijas tirgus nestabilitāti. Ja šis spiediens būs ilgstošs, tas pārvērtīsies par vidēja termiņa problēmu, kura tiks risināta, pastiprinot Latvijas ekonomisko sakaru pārorientāciju uz citām valstīm. Par ilgtermiņa problēmu tā nepārvērtīsies gluži vienkārša iemesla dēļ – ar vai bez valsts palīdzības Latvijas biznes līdz tam būs pārorientējies uz drošākiem sadarbības partneriem.

Krievijas finansu un ekonomiskā krīze, kas sekoja pēc pāris mēnešiem, mainīja situāciju. Zināmā mērā Krievijas sankcijas ļāva Latvijas biznesam sagatavoties krīzei, vismaz tajās jomās, ko skāra sankcijas. Diemžēl ne visi sektori izdarīja pareizos secinājumus. Žēl, ka Krievija neieviesa ierobežojumus Latvijas bankām iegādāties Krievijas vērtspapirus...

Pašreizējā situācijā ir svarīgi to nenovērtēt par zemu, taču nevar arī pārvērtēt Latvijas valsts institūciju iespējas uzlabot pašreizējo situāciju Latvijas un Krievijas ekonomisko attiecību jomā. Tā vien liekas, ka daži iekšpolitiskie un ārpolitiskie spēki Latvijai cenšas iepotēt nepamatotas vainas sajūtu par izveidojušos

situāciju, radīt tādu kā valstiskās mazvērtības kompleksu. Vai kāds var nosaukt kādu ārpolitisku soli, ko būtu spērusi valdība, lai nelabvēlīgi ietekmētu Latvijas un Krievijas ekonomiskās attiecības? Gluži pretēji – ir sagatavoti parakstīšanai vairāki līgumi, kas reglamentētu mūsu valstu attiecības daudzās svarīgās tautsaimniecības nozarēs. No Latvijas puses nav veikti nekādi situāciju saasinoši pasākumi.

Manuprāt, daži politiskie spēki pārvērtē arī Latvijas iespējas ietekmēt Krievijas politiku. Kas šo politiku raksturo? Pirmkārt, liela valsts ietekme uz ekonomiku. Runa nav tikai par īpašumu, bet arī par administratīvās pakļautības, komandu stila inerci. Otrkārt, tendence politizēt ekonomiskās attiecības ne tikai ar Latviju vien. Treškārt, neprognozējama administratīvā patvaļa.

Tomēr mums nevajadzētu Krieviju uztvert tikai kā vienotu veselumu. Ir jāievēro arī šīs valsts dažādo politiski ekonomisko grupējumu atšķirīgā attieksme pret Latviju. Ir kļūdaini domāt, ka Krievijas attieksmes maiņa atkarīga tikai no kaut kādiem noteiktiem Latvijas puses iekšpolitiskiem pasākumiem, kurus veicot, tūlīt viss būs kārtībā. Latvijai jārealizē droša un konsekventa ārpolitika attiecībā uz Krieviju. Neskatoties ne uz kādām oficiālām vai neoficiālām sankcijām no Krievijas puses, propagandas pasākumiem un uzbrēcieniem, mums pacietīgi, soli pa solim ir jāparāda Krievijai un pasaulei, ka mēs joprojām esam gatavi uzturēt normālas kaimiņattiecības un veidot dialogu ar šo valsti.

Es vēlreiz apliecinu, ka, īstenojot valdības politiku,

mēs Krieviju vienmēr esam uzskatījuši par valsti, kas, tāpat kā Latvija, patlaban iet sarežģītu ekonomisko reformu, vēstures pārvērtēšanas un demokrātisko reformu ceļu. Jo ātrāk stabilizēsies politiskā situācija Krievijā un Latvijā, jo lielākas iespējas uzsākt politisku dialogu par mūsu valstu attiecību jautājumiem. Es ceru, ka mūsu valstī politiskā situācija stabilizēsies visai drīz. Tomēr, prognozējot situāciju, mums jāanalizē arī tāds variants, ka Krievijas ekonomiskie pasākumi pret Latviju ieilgs, ka attiecības tik ātri neuzlabosies.

Šī situācija vēlreiz pamato nepieciešamību pastiprināt mūsu ekonomiskās politikas pamatvirzienu uz integrāciju Eiropas Savienībā, ciešu sadarbību ar Baltijas un Ziemeļvalstīm, pārorientāciju uz stabilāku un plašāku tirgu. Ārējo ekonomisko sakaru pārorientācijas problēmu pēdējos gados nācies risināt arī mūsu kaimiņiem. Gan igauņi, gan arī somi ir veiksmīgi izgājuši cauri šim ārējās tirdzniecības pārorientācijas procesam, kur arī ir vērojama strauja Krievijas tirgus īpatsvara samazināšanās. Tagad abu šo valstu ārējās tirdzniecības struktūrā Krievijas īpatsvars nepārsniedz 10%. Skaidrs, ka tādējādi samazinās arī Krievijas ekonomiskā un politiskā spiediena iespējas pret šīm valstīm. Igaunijas un Somijas attiecības ar Krieviju no tā tikai iegūst. Runājot par ekonomikas pārorientāciju, der atcerēties to pieredzi, ko Latvija guva nacionālās valūtas ieviešanas laikā. Arī toreiz Latvijas rubļa kursa kāpums attiecībā pret tā Krievijas «brāli» tika uztverts kā nestabilitāte, tirgus zaudēšana Krievijā, rūpniecības graušana un tā tālāk. Pagājušajā

gadā, četrus gadus pēc lata ieviešanas, Latvijas uzņēmēji uz Eiropas Savienības valstīm mašīnas un iekārtas eksportēja piecas reizes vairāk, tekstilmateriālus – sešas reizes (jeb par 125 miljoniem latu) vairāk nekā lata ieviešanas gadā. Kokmateriālu eksports 1997. gadā uz Eiropas Savienības valstīm pārsniedza 1993. gada apjomu par 207 miljoniem latu. Kopējais Latvijas preču eksporta apjoms uz Krieviju 1997. gadā sastādīja 203 miljonus latu. Tātad attiecībā uz kokmateriālu eksporta pieaugumu vien četru gadu laikā esam ieguvuši vēl vienu «Krieviju Rietumos». Toreiz, lata ieviešanas laikā, Latvijas Banka un arī valdība izturēja uz Austrumu tirgu orientēto rūpniecības lobiju spiedienu. Stabilais lats ļāva mums pārvarēt 1995. gada banku krīzi. Tagadējā situācijā lats ir viens no stabilizējošajiem faktoriem valsts ekonomiskajā attīstībā. Norobežošanās no nestabila finansu tirgus stabilizēja mūsu ekonomiku. Arī nestabila preču noieta tirgus īpatsvara samazināšana Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījuma struktūrā galu galā novedīs pie Latvijas ārējo ekonomisko attiecību lielākas stabilitātes.

Protams, nevar noliegt, ka šis laiks nav vienkāršs tiem uzņēmējiem, kam Krievijas tirgus ir galvenais vai vienīgais un kas nevar pēkšņi pārorientēties uz citiem tirgiem. It īpaši, ja šis tirgus tiek aizvērts strauji.

Neviens nenoliedz, ka uzņēmējiem Krievijas tirgus var būt arī izdevīgs un vilinošs, tomēr tas ir un paliek riskants – gan ekonomiski, gan politiski.

Brīdinājums izrādījās pamatots. Pēc pāris mēnešiem, augustā sākās Krievijas krīze. Latvijas tautsaimniecība izrādījās labāk sagatavota nekā mūsu

kaimiņi. Tas Latvijai ļāva krīzi pārvarēt ar mazāku iekšzemes kopprodukta kritumu.

Šī riska pakāpe ir jāievēro uzņēmējam, kas eksportē preci uz šo tirgu, baņķierim, kas kreditē darījumus šajā tirgū, investoram, kas iegulda naudu šajā valstī. Ir jāseko līdzi ekonomiskajām un politiskajām norisēm, starptautisko kredīta reitinga aģentūru vērtējumiem par vienu vai otru valsti, ar kuru mēs vēlamies sadarboties. Runa nav tikai par Krieviju, bet par jebkuru valsti – Baltkrieviju, Zviedriju, Igauniju, Moldāviju un citām.

Nosakot, kuras Latvijas tautsaimniecības nozares patlaban ir visjutīgākās pret Krievijas sankcijām, mums jāatdala nozares, kuru ekonomiskās aktivitātes samazināšanās saistīta ar tirgus konjunktūras faktoriem. Piemēram, naftas un tās produktu tranzīta samazināšanos caur Latvijas teritoriju radīja nevis Krievijas sankcijas, bet gan naftas cenu kritums pasaules tirgū un eksportētāju lēmums samazināt kopējo naftas eksportu.

Iespējams, ka situāciju šajā jomā tomēr varēja uzlabot arī izsvērtāki lēmumi tarifu politikas jautājumos un šīs politikas koordinācija visos tranzīta koridora posmos.

Protams, es šeit neaicinu ziedot Latvijas uzņēmēju ekonomiskās intereses, bet gan turpināt to līdzsvaroto un pārdomāto tranzīta politiku, kas raksturīga iepriekšējos gados realizētajai Latvijas tranzīta ekonomikai.

Kā liecina Latvijas Austrumu robežā izvietoto muitas punktu dati par aprīļa pirmo pusi, kravu plūsma

šajā virzienā ir pat palielinājusies. Tā ir ļoti elastīgi pārorientējusies no vieniem Krievijas reģioniem uz citiem atkarībā no to attieksmes pret ekonomisko sadarbību ar Latviju. Tātad signāli no ražotājiem, ka samazinājušies preču nosūtījumi Krievijas tirgū, varētu liecināt arī par to, ka daļa no tiem nokļūst šajā tirgū, apejot muitas punktus.

Situācija Latvijas banku sektorā, ievērojot tā darbības apjomus Krievijas finansu tirgū, pagaidām ir tikai bagātīga viela pārdomām par darbības diversificēšanu un sakārtošanu.

Tām bankām, kas uzklusēja brīdinošos signālus par Krievijas tuvo finansu krahu, vēl bija pietiekami laika, lai izņemtu savus ieguldījumus no bēdīgi slavenajām GKO – Krievijas valsts parādzīmēm un citiem vērtspapīriem.

Nav arī signālu, kas liecinātu, ka Krievija gatavotos ierobežot energoresursu pārdošanu Latvijas iekšējam tirgum.

Tas arī nenotika. Pasaules tirgus konjunktūras ietekmē tranzīts turpināja attīstīties. Palielinoties naftas produktu cenām, Krievija nevarēja neizmantot gandrīz vai vienīgo glābējsalmiņu savu valūtas rezervju papildināšanai.

Tādēļ pašreizējā situācijā, kā liecina ministriju veiktā analīze, visjutīgākais sektors ir pārtikas produktu ražošana un mašīnbūves nozare, kas uz Krievijas tirgu 1997. gadā izveda attiecīgi 60% un 40% no nozares kopējā eksporta.

Valsts nevar tieši kompensēt uzņēmumu zaudējumus Krievijas tirgū, jo tas nozīmētu vienkārši atņemt

naudu pārējiem uzņēmējiem nodokļu veidā. Valdības uzdevums ir sekmēt un radīt atbilstošu vidi Latvijas uzņēmumu pārorientācijai uz stabilākiem tirgiem.

Pašreizējā situācija ekonomikā neprasa administratīvu iejaukšanos. Pārorientācijas veicināšanas politika tiek īstenota, aktivizējot tos pasākumus, kas tika īstenoti arī līdz šim, taču pašlaik to īstenošana jāintensificē.

1. Vispirms, protams, ir runa par **Latvijas integrācijas procesu Eiropas Savienībā**, kas ir galvenais mūsu ārējās ekonomiskās politikas virziens. To sekmīgi un kvalitatīvi īstenojot, mūsu ekonomikas atkarība no neprognozējamiem tirgiem mazināsies. Ne tikai tādēļ, ka Eiropas Savienības tirgus būs mūsu iekšējais tirgus, bet arī tāpēc, ka, izpildot integrācijas nosacījumus, mūsu ekonomika būs pietiekami augstā līmenī, lai uzņēmēji elastīgi varētu izvēlēties jebkuru izdevīgu tirgu.

Pašreizējā situācijā valdība veic pasākumus, izmantojot visas Eiropas līguma iespējas, lai panāktu Eiropas Savienības tarifa kvotu palielināšanu Latvijas pārtikas produktu eksportam. Notiek arī sarunas par tarifu «griestu» atcelšanu tekstilprečm eksportā uz Eiropas Savienību.

Pēc personīgajām sarunām ar Eiropas Savienības valstu augstākajām amatpersonām man ir pārliecība, ka mēs saņemsim jūtamu atbalstu no Eiropas Savienības puses tirgus pārorientācijas problēmu risināšanā.

2. Tiks panākta **ātrāka Latvijas iestāšanās Pa-saules tirdzniecības organizācijā** – lielākajā un

- ietekmīgākajā starptautiskajā organizācijā, kas regulē starpvalstu attiecības tirdzniecībā un ar to saistītajos jautājumos. Iestāšanās šajā organizācijā dos skaidru izpratni par 131 valsts tirgiem, darbības nosacījumiem tajos un radīs iespējas izmantot šīs organizācijas iedibinātās strīdu izšķiršanas procedūras starpvalstu tirdzniecības problēmu risināšanā.
3. Galvenā problēma, kas kavē Latvijas preču eksporta pārorientācijas iespējas, ir **kvalitātes līmenis**. Pie tam šeit ir runa ne tik daudz par pašu produktu kvalitāti, cik visa ražošanas procesa, visa cikla kvalitāti – no izejvielas līdz gatavajam produktam. Tāpēc jāpaaugstina ražošanas standarti, normatīvi, aktīvāks darbs jāveic nacionālo standartu izstrādē un to pielīdzināšanā Eiropas Savienības līmenim. Aizkavēšanās šajā jomā var kļūt par problēmu ne tikai Eiropas Savienības, bet pat Krievijas tirgū, kas aktīvi ievieš savus nacionālos standartus, atsakoties no vecajiem PSRS laika standartiem. Jāpaātrina arī valsts kvalitātes sistēmas vadības sistēmas sakārtošana atbilstoši Rietumu standartiem un savstarpējā sertifikācijas sistēmu atzīšana.
4. Eksporta tirgus straujš zaudējums sāpīgi skar **mazo un vidējo biznesu**. Tādēļ tiks pastiprināti konkurētspējas palielināšanas un tirgus pārorientācijas pasākumi šai uzņēmumu grupai. Zviedrijas puses valdības atbalstu – piedalīties šīs problēmas risināšanā – es saņēmu personīgi no Zviedrijas premjera.
- Vācijas valdības konsultāciju programmas «Trans-

form» ietvaros jāaktivizē Integrētā konsultatīvā dienesta darbība, palīdzot mazajam biznesam paaugstināt konkurētspēju, veicinot šo uzņēmumu produkcijas eksportu un mārketingu.

Arī Pasaules Banka ir gatava iesaistīties Latvijas mazā un vidējā biznesa atbalsta pasākumos ar finanšu līdzekļiem.

5. Tā kā **lauksaimniecība** ir viens no visjutīgākajiem sektoriem Krievijas sankciju gadījumā, papildus mazā un vidējā biznesa programmai attiecībā uz zemnieku saimniecībām jārod līdzekļi valsts iekšienē un palīdzības formā no ārpuses, lai stabilizētu šo nozari.

Situācijā, kad valstī veidojas produkcijas uzkrājumi, citā pakāpē jāpaceļ iekšējā lauksaimniecības un pārtikas preču tirgus aizsardzības pasākumi. Visos Latvijas noslēgtajos brīvās tirdzniecības līgumos ir paredzēts, ka gadījumos, kad importētie lauksaimniecības un pārstrādes produktu apjomi rada vai var radīt nopietnu kaitējumu vietējiem ražotājiem un valsts ekonomikai kopumā, **var pielietot iekšējo tirgu aizsargājošu pasākumu kompleksu atbilstoši katrā konkrētajā brīvās tirdzniecības līgumā atrunātajai kārtībai.**

Ekonomikas ministrija gatavo jaunu iekšējā tirgus aizsardzības pasākumu normatīvo aktu. Nepieciešams, lai šis likums varētu sākt darboties jau šajā gadā.

Ņemot vērā, ka Latvijas piena un ziņu pārstrādes uzņēmumos atrodas produkcijas uzkrājumi, **tiks sagatavots īpašs Valsts ieņēmumu dienesta rīcības plāns darbībai uz valsts robežām, lai beidzot jūtami**

samazinātu kontrabandas preču ieplūšanu iekšējā tirgū.

Šā gada laikā tiks sagatavots un iedarbināts **tirgus intervences mehānisms**, kas nodrošinās lauksaimniekiem zināmu garantiju par minimālo produkcijas realizācijas cenu līmeni.

Ir patīkami, ka pēdējo dienu laikā ziņas par iespējamo starptautisko institūciju palīdzību un atbalstu Latvijai ievērojami pārsniedz ziņas par Krievijas sankcijām. Es ceru, ka ārpolitikā un iekšpolitikā mēs pratīsim noturēt un pastiprināt šo starptautiskās solidaritātes gaisotni un pasaules sabiedrības atbalstu Latvijai.

Īstenojot minētos un arī citus pasākumus ekonomikas jomā, mēs ne tikai veicināsim Latvijas ekonomikas pārorientāciju uz stabiliem tirgiem, bet arī sekmesim mūsu tautsaimniecības pāreju uz kvalitatīvi augstāku attīstības līmeni.

Atgriežoties pie Latvijas pašreizējās ekonomiskās situācijas vērtējuma, es vēlreiz apliecinu, ka ekonomikā kopumā nav nestabilitātes pazīmju. Var runāt par zināmu nestabilitāti politiskajā jomā, trūkumiem drošības un ārpolitikas sektoros. Pasākumi vispārējās situācijas stabilizācijai ir ietverti Valdības rīcības plānā, kas tagad ir pieejams visiem. Šie pasākumi jau tiek īstenoti.

Neskatoties uz politisko un ekonomisko spiedienu, izdevās saglabāt Latvijas ekonomiskās politikas pamatvirzienu – orientāciju uz attīstītas tirgus saimniecības izveidi, neiesligstot protekcionismā un nepaliekot valsts lomu ekonomikā. Vienlaikus tika izstrādāti un ieviesti tirgus saimniecībai atbilstošie tirgus un

vietējā ražotāja aizsardzības pasākumi – jau minētie – starptautisko līgumu kontroles procedūra, tirgus intervence lauksaimniecībā,

Latvijā sāka veidoties optimāls, attīstību veicinošs valsts ekonomiskās politikas modelis – pietiekami liberāls, atbilstošs pasaules tirgus situācijai un Eiropas Savienības tirgum, tajā pašā laikā arī aizsargājošs nozarēs, kurās tas bija nepieciešams tautsaimniecības attīstībai.

Ekonomikā es varu pieņemt šo saasināto situācijas vērtējumu tikai tiktāl, ciktāl tas mūs mobilizē un ļauj skatīt Latvijas tautai un valstij svarīgas problēmas kopumā.

Šo apzīmējumu nepieņemu, jo tas mūs velk neauglīgās diskusijās, panikā un histērijā.

Es ticu, ka politisko spēku konsolidācija, valsts varas institūciju vienots situācijas vērtējums būs pozitīvs signāls Latvijas un starptautiskajai sabiedrībai, biznesa videi, uzņēmējiem.

Tiem, kas seko līdzī vērtspapīru tirgus dinamikai Latvijā, nav noslēpums, ka vērtspapīru un sertifikātu cenas pēdējā mēneša laikā ir būtiski samazinājušās. Visstraujākais kritums bija vērojams pēc bijušā ekonomikas ministra paziņojumiem par iespējamām Krievijas sankcijām, pēc tam, kad partija «Saimnieks» pameta valdību.

Es negribētu prognozēt to situāciju, kāda varētu izveidoties, ja kāds no politiskajiem spēkiem mēģinātu to destabilizēt, organizējot streikus un citas līdzīga veida akcijas.

Lai panāktu valsts ekonomiskās politikas modeļa

darbību, bija jāatbrīvojas no ekonomisko un politisko grupējumu ietekmes, kurā jau tolaik saredzēju draudu Latvijas sekmīgai ekonomiskajai un politiskajai attīstībai.

Glūži pretēji, mums visiem spēkiem jācenšas samazināt politikas ietekmi uz ekonomiku, ļaut tai strādāt. Jau tā dažādu ekonomisko grupējumu ietekme uz valsts politisko varu Latvijā ir pārāk liela, un mums steidzami ir jādomā, kā samazināt šo ietekmi. Valdība turpina darbu pie tādas politisko partiju finansēšanas sistēmas izveides, kura paredz minimizēt dažādu ekonomisko grupējumu ietekmes iespējas politiskajos procesos.

Ir jāizvērtē, vai valstij galarezultātā nav lētāk finansēt politiskās partijas no budžeta, ievērojot tos ekonomiskos, politiskos un morālos zaudējumus, ko Latvijas vārdam nodara sponsorētie lēmumi valsts varas līmenī. Ir jāatklāj korupcijas gadījumi un jāmaina sistēma, lai tā neatražotu korupcijas iespējas arī turpmāk.

Dažādu ekonomisko grupējumu politiskā ietekme ir viens no būtiskākajiem destabilizējošajiem faktoriem, kas novedis krīzē ne vienu vien plaukstošu valsti. Starp citu, arī jau manis minēto Dienvidaustrumāzijas valstu ekonomisko likstu pamatā šis faktors bija viens no būtiskākajiem.

Galu galā tas ir arī jautājums par taisnīgu sadalīti. Par ekonomiskās izaugsmes labumu sadalīti pēc godīgas konkurences un ieguldītā darba principiem, nevis pēc dažādu ekonomisko grupējumu spēka pozīcijām.

Diemžēl šo grupējumu ietekme pēdējos gados, izmantojot valsts administratīvo mazspēju, ir tikai pastiprinājusies.

«Uzticība» ir reāls ekonomisks termins, uz kuru balstās naudas, vērtspapīru tirgus darījumi, ekonomiskie darījumi vispār. Tādēļ uzticība valsts varas institūcijām un to stabilitāte relaksējoši ietekmētu šos tirgus sektorus. Tas, protams, palielinātu arī kopējās ekonomiskās sistēmas stabilitāti valstī.

Politikā šai stabilitātes vēlmei nav jācentrējas ap vienu vai otru personu valdības priekšgalā, bet gan ap visu Latvijai lojālo partiju, visu politisko spēku gribu, ap gribu turpināt mūsu sadarbību valdībā. Mums jābūt gataviem – gan pozīcijai, gan opozīcijai – sadarbīties Latvijas interešu vārdā, stabilizēt politisko procesu, lai nākamās Saeimas vēlēšanas sagaidītu mierīgā gaisotnē, jo stabila politiskā atmosfēra pirms Saeimas vēlēšanām samazinās demagoģisko spēku izredzes tajās, tādējādi liekot pamatu arī nākamās Saeimas stabilitātei.

Vēlreiz pārskatot šajā runā definētās Latvijas ekonomiskās un politiskās attīstības prioritātes, diemžēl nākas secināt, ka daudzas no tām pēc 1998. gada nav turpinātas un izvērstas – nav īpašu panākumu Latvijas ražojumu kvalitātes paaugstināšanā, kas atspoguļotos augstas pievienotās vērtības eksporta pieaugumā, maz panākumu mazā un vidējā biznesa veicināšanā.

Taču visvairāk šī atpalcība ir jūtama valsts pārvaldes jomā – tās reformas gausumā un nekonsekvencē, valsts pārvaldes mazspējas radīto negatīvo procesu –

korupcijas uzplaukumā, ekonomisko grupējumu ietekmes pieaugumā.

Vēl aizvien ekonomiskā izaugsme valstī balstās tikai uz dažu tautsaimniecības sektoru attīstību un iekšzemes patēriņa pieaugumu, kas saglabā augstus riskus valsts ekonomikas izaugsmē vidējā un ilgākā laika termiņā.

Varam dažādi vērtēt mūsu valsts iespējamo iekļaušanos Eiropas Savienībā. Tomēr, manuprāt, reformu kvalitātes nodrošināšanai integrācijas procesa izvirzītie uzdevumi ir ar nepārvērtējamu nozīmi. Skatot iekšpolitiskos procesus Latvijā, tā vien šķiet, ka, ja nebūtu Eiropas Savienības un arī NATO integrācijas mērķu spēcīgās vilkmes, laikā kopš 1998. gada mēs diez vai varētu runāt par panākumiem attīstītas tirgus saimniecības un politiskās demokrātijas izveidē.

Izaugsme un attīstība

Kā mēs vērtējam ekonomikas attīstību

Iekšzemes kopprodukta izmaiņas kā viens atsevišķi skatīts rādītājs nebūt neietver visus ekonomisko situāciju raksturojošos aspektus un visai aptuveni, tikai ilgākā laika periodā liecina par ekonomisko attīstību valstī. Statistika, neiedziļinoties struktūrizmaiņās un izaugsmes kvalitatīvajos aspektos, bezkaislīgi fiksē iekšzemes kopprodukta izmaiņu tempu.

Ekonomisti augstus pieauguma tempus parasti uztver kā pašsaprotamu faktu, savukārt tempu samazināšanās gadījumā turpat vai visi norāda uz pasaules ekonomiskās situācijas pasliktināšanos kā Latvijas izaugsmes apdraudējumu. Daudzi no ekspertiem bieži vien balstās tikai uz pēdējo ceturkšņu vai gadu rezultātiem, dažkārt kļūdaini izdarot secinājumus, pēc pāris pieauguma ceturkšņiem paziņojot par stabilu izaugsmi Latvijas ekonomikā.

Politiski savukārt izaugsmes nopelnus cenšas piedēvēt sev, dažkārt lietojot tik pastarpinātus rādītājus kā fondu tirgus indeksi, savā vārdā nosaucot dažādus izaugsmes vektorus.

Sabiedrība izaugsmi Latvijas ekonomikā uztver dalīti.

Pat pēc diviem straujākas izaugsmes gadiem – 2000. un 2001. gada – ārpus Rīgas, Ventspils un vēl nedaudzām Latvijas pilsētām dzīvojošie iedzīvotāji ekonomisko attīstību vērtē labākajā gadījumā ar neizpratni, jo viņi to neizjūt. Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa ikdienā redz to pašu procesu turpināšanos, ko līdz šim – ekstensīva ražošanas attīstība, balstoties uz izejvielu, galvenokārt kokmateriālu sagatavošanu un eksportu, strauji augošās investīcijas tirdzniecībā un mazumtirdzniecības infrastruktūrā –, tas arī viss. Citās jomās, it īpaši lauksaimnieciskajā un rūpnieciskajā ražošanā, – stagnācija. Joprojām maz jaunradīto darbavietu, kas Latvijas iedzīvotājiem arvien biežāk liek meklēt darbu ārzemēs, konkurējot darba tirgū ar zemāka atalgojuma prasībām. Tie, kas ieguvuši izglītību Rīgā, pat nemeklē darbu ārpus galvaspilsētas, jo citos Latvijas reģionos nav vajadzību pēc viņu iegūtās specialitātes. Rīga aug kā ūdensgalva, kamēr pārējās Latvijas vietās valda zema ekonomiskā aktivitāte un sociālā stagnācija.

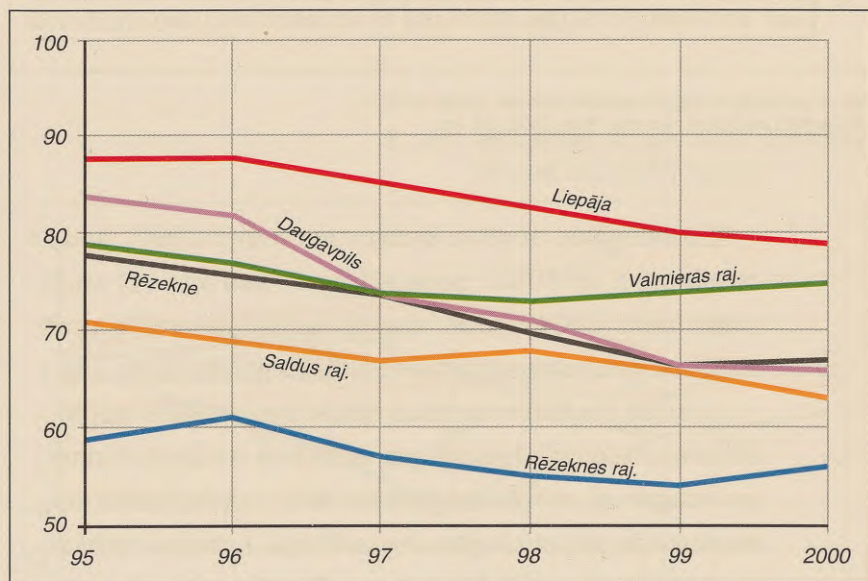
Kāpēc izaugsme ir tik nevienmērīga, vai vispār Latvijas tautsaimniecībā ir radīti pamati tās ilgtspējai – pārejai sabalansētā attīstībā?

Lai atbildētu uz jautājumu, **kāpēc dažādās Latvijas vietās dzīvojošie ekonomisko situāciju vērtē atšķirīgi**, pietiek aplūkot strādājošo mēneša vidējās darba samaksas rādītāju dinamiku dažādās Latvijas vietās (sk. 1. zīm.)

Atšķirības darba samaksas un līdz ar to arī iedzīvotāju dzīves līmeņa ziņā starp Rīgu un pārējo Latviju pēdējos piecos gados ne tikai nav samazinājušās, bet daudzviet pat pieaugušas.

Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstība kopš zemākā tautsaimniecības krituma punkta 1993. gadā bijusi visai nevienmērīga. Pievienotā vērtība lauksaimniecībā un arī veselības aizsardzībā pat vēl 2000. gadā bija zemāka nekā 1993. gadā, kas neapšaubāmi atstāja arī ietekmi uz attiecīgajā nozarē nodarbināto strādājošo dzīves līmeni, attiecīgo reģionu attīstību, kā arī uz nozarē saistītās infrastruktūras

1. zīm. Strādājošo mēneša vidējā (neto) darba samaksa (% no Rīgas līmeņa)

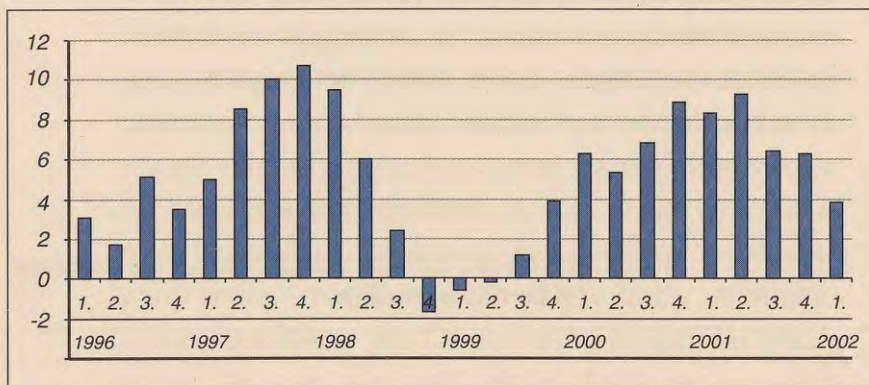

Dati pēc krājuma «Latvijas statistikas gadagrāmata» par 1997., 1998., 1999., 2000., 2001. gadu, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga

attīstību. Līdz ar to arī ekonomiskās situācijas vērtējums ar dažādām nozarēm saistītajiem cilvēkiem arī ir atšķirīgs.

Nevienmērīgie izaugsmes tempi, ko varam vērot Latvijas tautsaimniecībā pēdējos piecus gadus (sk. 2. zīm.), neļauj mums runāt par izaugsmes stabilitāti.

2. zīm. Iekšzemes kopprodukta pieauguma tempi pa ceturkšņiem (% pret iepriekšējā gada attiecīgo ceturksni)

Dati no grāmatas «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 39. lpp.

Ekonomikas augstie izaugsmes tempi 1997. gada otrajā pusē un 1998. gada sākumā, kas bija vēl augstāki nekā 2001. gadā, tomēr nebija garantija pret ārējās vides satricinājumiem – Krievijas krīzi.

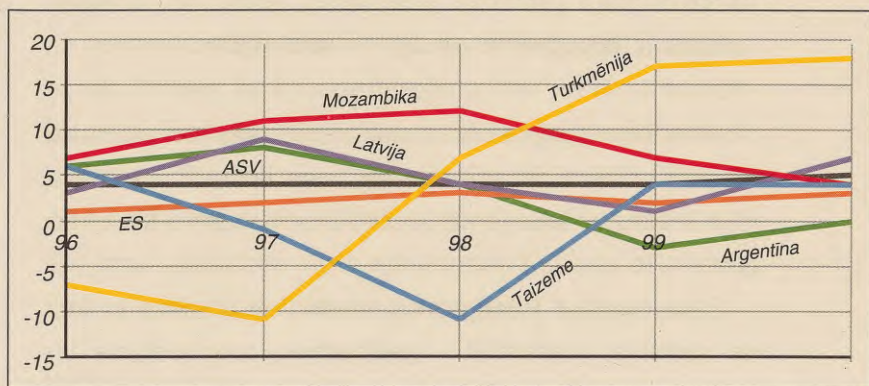
Latvijas tautsaimniecības struktūra izrādījās nepietiekama stabilas, ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai un izaugsmei, sekoja stagnācija, tālāk noplicinoties nekvalitatīvās privatizācijas degradētajai Latvijas ražošanas struktūrai, uzņēmumiem zaudējot Krievijas tirgu un nespējot ar savu produkciju startēt Rietumu tirgos.

Pasaules ekonomikā ir daudz piemēru, kas liecina, ka strauji izaugsmes tempi paši par sevi vēl negarantē ilgtermiņa attīstību. Gan Dienvidaustrumāzijā, gan Latīņamerikā (sk. 3. zīm.) ekonomikas mehānismi bija vērsti uz strauju izaugsmes tempu nodrošināšanu. Bieži vien šāda ekonomiskā politika balstījās uz kādu «izņēmuma vai ekonomiskā brīnuma teoriju», ka tieši šai valstij vai valstu grupai ir izdevies apiet ekonomikas pamatlikumus un atrast ekonomisko brīnumlīdzekli, kas turpmāk nodrošinās arī visas ekonomiskās sistēmas attīstību ilgākā laika periodā.

Taču ekonomikas likumi ir nepielūdzami un brīnumlīdzekļi, kas var dot īslaicīgu grūdienu kādas noteiktas ekonomikas jomas izaugsmē, neiedarbojas ilgstoši uz visas ekonomikas attīstību.

Attīstības nodrošināšanai nepieciešama izvērstā, kvalitatīva tautsaimniecības struktūra, uzņēmējdarbības

3. zīm. Iekšzemes kopprodukta izmaiņas
(% pret iepriekšējo gadu)

Pasaules bankas interneta mājaslapas
<http://www.worldbank.org/data/countrydata/countrydata.html> dati

vide, kas balstās uz likumu ievērošanu un regulējošo institūciju sekmīgu darbību, rosīga un kulturāla biznesa vide, tirgus, kas atvērts investīcijām, kapitālam, idejām, tehnoloģijām.

Atpaliekot strukturālajām reformām šajās «izņēmuma» valstīs (pat Japānā), straujie izaugsmes tempi nepārgāja ilgstpējīgā attīstībā, bet noveda pie krīzēm un stagnācijas.

Savukārt Eiropas Savienības valstīs un ASV, kas gan nevar lepoties ar īpaši straujiem izrāvieniem kādā atsevišķā gadā, kopumā ekonomiskā attīstība ir līdzsvarota un arī bez jūtamiem kritumiem.

Vai Latvijas tautsaimniecībai izdosies arī šogad un turpmākajos gados noturēt pietiekami augstus izaugsmes tempus?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, mums vispirms jārod atbilde – vai Latvijas tautsaimniecībā ir izveidojies pamats tam, lai pašreizējā izaugsme pāraugtu attīstībā?

Kas ir izaugsme un kas – attīstība

Atšķirība starp ekonomisko izaugsmi un attīstību ir visai būtiska un principiāla, taču līdz šim ne vienmēr ievērota. Izaugsme bieži tiek raksturota kā attīstība.

Ekonomiskā izaugsme parasti tiek izteikta ar kāda rādītāja, visbiežāk – iekšzemes kopprodukta izmaiņām noteiktā laika posmā.

Liela nozīme šeit ir izvēlētajam **atskaites punktam**.

Tā, piemēram, vērtējot iekšzemes kopproduktu Latvijā 2001. gadā, to var salīdzināt ar 2000. gadu – izaugsme par 7,6%. Taču salīdzinot ar 1990. gadu, 2001. gadā Latvijas iekšzemes kopprodukts joprojām bija par 33% zemāks.¹

Ekonomiskā attīstība ir plašāks jēdziens, kas ietver sevī gan procesu **kvantitatīvos rādītājus (izaugsmes posmi ilgākā laika periodā)**, gan **kvalitatīvos rādītājus, vispirms jau struktūras maiņu**, piemēram, jau minēto eksporta struktūru, augstas pievienotās vērtības produkcijas īpatsvaru tajā, tautsaimniecības nozaru struktūru un to attīstības dinamiku, ekonomiskās un sociālās attīstības mijiedarbības mehānismus, izaugsmes teritoriālo izlīdzinātību.

Attīstība ir multidimensionāls process, kas ietver sevī ekonomiskās, sociālās struktūras, cilvēku attieksmes un valsts institūtu izmaiņas, tāpat kā stabilu un ilgtspējīgu izaugsmi, ienākumu izlīdzināšanos un nabadzības samazināšanos.

Attīstības mērķis ir arī cilvēka **pamatvajadzību (ēdiens, pajumte, labklājība, drošība) apmierināšana**, palielinot visu sabiedrības locekļu iespējas tās saņemt. **Dzīves līmeņa definīcija** ietver ne tikai materiālo vajadzību apmierināšanu, noteikta veselības un izglītības līmeņa sasniegšanu, bet arī individuālās un nacionālās pašcieņas komponenti, kas nosaka – ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai būtisks arī veids, kādā tiek radītas materiālās vērtības.

¹ «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33. lpp.

Pastāvot šādiem attīstības nosacījumiem, notiek arī **indivīda un sabiedrības iespēju palielināšanās, veidojas** brīvās iniciatīvas sabiedrība.

Ekonomiskā attīstība – tā ir sabalansēta ilgtermiņa izaugsme, balstoties uz valsti aptverošu tautsaimniecības struktūru, kas izaugsmi novirza attīstībā.

Cik stipri ir Latvijas tautsaimniecības pamati?

Lai izvērtētu, vai Latvijas tautsaimniecības struktūra ir pietiekama bāze ilgstspējīgai attīstībai, jāizvērtē:

1. Cik stipri ir Latvijas tautsaimniecības pamati – cik kvalitatīva ir ekonomikas struktūra un izaugsmes bāze?
2. Kādā pakāpē esam iesaistīti pasaules ekonomikā? Kādos tirgos un ar kādiem produktiem mēs tajos varam ieiet?

Atbildot uz jautājumu – cik stipri ir mūsu ekonomikas pamati, vispirms aplūkošu Latvijas tautsaimniecības struktūru, kāda tā izveidojusies 90-to gadu reformu laikā.

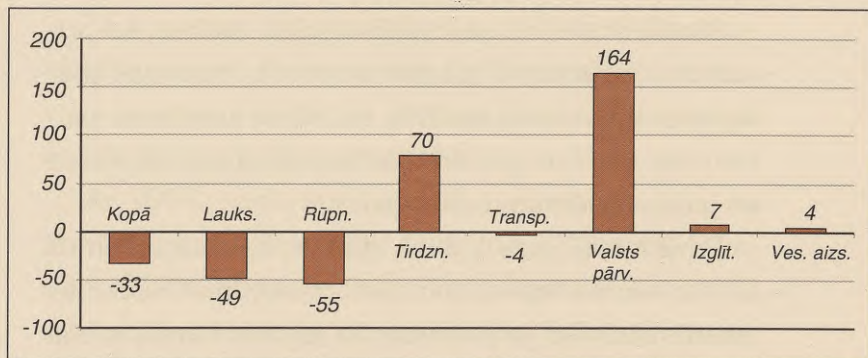
Eksperti¹, vērtējot Centrāleiropas valstu attīstību, par trūkumu uzskata to, ka 90-to gadu reformu gaitā nav izdevies, izņemot dažas valstis, uzlabot ekonomikas struktūru. Pie nedaudzajām valstīm, kam tas izdevies, minama Igaunija, kur pēdējos gados radītas aparātbūves un sakaru tehnoloģijas ražotnes, kādas līdz šim šajā valstī nebija. Tās gan bija attīstītas

¹ Piem., Kornai Janos, *Making the transition to private ownership, Finance & Development; Washington, Sept., 2000.*

Latvijā, piemēram, radorūpniecība, bet tagad vairs nav...

Savukārt Latvijā tautsaimniecības struktūra ne tikai nav uzlabojusies, bet ir pat noplicināta, par ko liecina struktūrizmaiņas gan nozaru griezumā (sk. 4. zīm.), gan eksporta struktūra.

4. zīm. Latvijas tautsaimniecības nozaru pievienotās vērtības izmaiņas laikā no 1990. līdz 2001. gadam

Aprēķināts pēc grāmatas «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001» datiem, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp.

Redzams, ka 90-to gadu laikā pievienotā vērtība būtiski pieaugusi tikai tirdzniecības un valsts pārvaldes jomā. Latvijai šajā laikā bija jāveido sava valsts pārvaldes sistēma, tāpēc pieaugums ir saprotams.

Savukārt pieaugumu tirdzniecībā lielā mērā radīja tirdzniecības apgrozījuma «legalizēšanās», tam pārejot no tirgiem, kioskiem un vietām ar nepilnīgu tirdzniecības apgrozījuma uzskaiti uz lielveikaliem.

Ražošanas sektors (lauksaimniecība, rūpniecība, būvniecība, enerģētika) kopumā šajā laikposmā

bija sarucis līdz $\frac{1}{3}$ no tā pievienotās vērtības apjoma 1990. gadā.

Valsts pārvaldes, lielā mērā arī izglītības un veselības aizsardzības sektori attīstījās, balstoties uz valsts līdzekļiem, kas ar budžeta palīdzību tika novirzīti šo jomu attīstībai.

Diemžēl notikušās struktūrizmaiņas ražošanas sektorā – privatizācija – līdz pat šim brīdim nav radījušas dinamismu ražošanas sektora attīstībā.

Pārsteidzoši, bet nav attaisnojušās cerības, ka privatizētie uzņēmumi strādās efektīvāk, elastīgāk pielāgosies tirgus konjunktūrai, palielinot augstākas pievienotās vērtības produkcijas ražošanu (sk. arī «Veco un jauno uzņēmumu» sadaļu).

Privatizētāji, kas Latvijā rūpniecības uzņēmumus savā īpašumā ieguva par zemu cenu, bieži necentās attīstīt ražošanu, jo privatizācijā iegūtos līdzekļus bija iespējams atgūt, vienkārši pārdodot iekārtas, vai arī pēc kāda laika pārdodot uzņēmumu kādam ārvalstu (arvien pieaugošā skaitā Krievijas un ārzonu) investoram.

Līdz 1998. gadam, kad man nācās saskarties ar privatizācijas jautājumiem gan ekonomikas ministra, gan premjera statusā, man bijuši daudzi iebildumi un pretenzijas pret Privatizācijas aģentūras darba kvalitāti. Taču tolaik man, tāpat kā vairākiem Latvijas ekonomistiem, bija pārliecība, ka, neskatoties uz kļūdām un nepilnībām privatizācijā, pēc gada diviem privātais sektors tomēr spēs pierādīt savas priekšrocības arī rūpniecības nozarē, padarot šo sektoru dinamisku un elastīgu pret ārējā tirgus izmaiņām.

Tomēr Krievijas krīze nesaudzīgi uzrādīja privatizācijas kvalitāti, kuras ārkārtīgi zemais līmenis bija pārsteigums arī man, cilvēkam, kurš neloloja nekādas ilūzijas par Privatizācijas aģentūras darbību. No šodienas skatu punkta raugoties, var droši apgalvot, ka 1998. gada Krievijas krīzes sekas pavelk svītru zem visām diskusijām par privatizācijas procesa kvalitāti, tās organizatoru spējām un interesēm.

Tā saucamā pārorientēšanās uz Eiropas Savienības tirgiem pēc krīzes notika, lielākoties kāpinot izejvielu, zemas pievienotās vērtības produkcijas, galvenokārt kokmateriālu, eksportu.

Ja 1997. gadā kokmateriālu, tekstilmateriālu un metāla īpatsvars sastādīja 54%, tad 2000. gadā – jau 65%, 2001. gadā nedaudz samazinoties līdz 61%.¹ Produkcijas veidi, ko eksportēja uz NVS, piemēram, mašīnbūves produkcija, nespēja atrast noietu Rietumos un samazinājās gan relatīvos, gan absolūtos skaitļos. Tā, piemēram, ja 1997. gadā mašīnbūves produkcijas īpatsvars Latvijas eksportā uz ES valstīm bija 4,8%, tad 2001. gadā tas bija vairs tikai 3,6%.² Sarucis arī mašīnbūves produkcijas īpatsvars kopējā Latvijas eksporta apjomā – no 11% 1997. gadā līdz 8% pagājušajā gadā.³ Latvijas mašīnbūves eksports

¹ Dati pēc krājumiem «Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1/1998», «Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1/2001», «Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1/2002», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 1999., 2001., 2002.

² Turpat.

³ Turpat.

absolūtos skaitļos 2000. gadā bija 12 reizes mazāks par Igaunijas attiecīgo rādītāju.¹

Latvijas eksporta preču struktūra nedaudz sāka uzlaboties tikai 2001. gada pirmajā pusgadā, palielinoties NVS valstu īpatsvaram un līdz ar to arī lielākas apstrādes pakāpes, piemēram, mašīnbūves, produkcijai. Tomēr NVS valstu tirgi, protams, atpaliek no ES valstu tirgiem ne vien pirkjspējas, bet arī konjunktūras stabilitātes un drošuma ziņā.

Pie šāda eksporta attīstības modeļa, kad palielinās zemas pievienotās vērtības produkcijas īpatsvars eksportā, arī kopējā pievienotā vērtība Latvijas rūpniecības sektorā pieauga pavisam minimāli. Kopš 1997. gada, kad ražošanas sektorā jau 81% no pievienotās vērtības tika radīts privātajos uzņēmumos (bez enerģētikas – 91%)², pievienotā vērtība ražošanas sektorā šajā laikposmā pieauga tikai vidēji par 1,7% gadā, kamēr pakalpojumu sektorā ikgadējais pieaugums šajā laikposmā bija 6%³.

Tātad – privatizācija tautsaimniecības struktūru neuzlaboja, tās neveiksmes to noplicināja.

Apstrādājošās rūpniecības īpatsvars iekšzemes kopproduktā Latvijā ir 14,5%, kas ir ne tikai zemākais rādītājs starp Eiropas Savienības kandidāt-

¹ Pēc «Latvijas statistikas ikmēneša biļetena 1/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001. un «Estonian Statistics 1/2001», Statistical Office of Estonia, Tallinn, 2001.

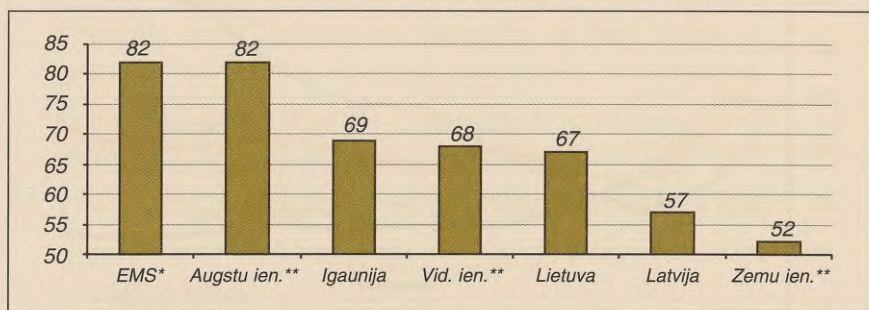
² «Privatizācijas procesa norise Latvijā 2000. gadā», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001., 52. lpp.

³ «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp.

valstīm, bet pat mazāks nekā zemu ienākumu valstīs, starp kurām ir tādas kā, piemēram, Mozambika, Etiopija, Angola un Gana, kur vidējais rādītājs ir ap 19%.

Arī pēc apstrādātās produkcijas īpatsvara eksportā (sk. 5. zīm.) būtiski atpaliekam no Baltijas kaimiņvalstīm, no augstu un vidēju ienākumu valstīm.

5. zīm. Apstrādātās produkcijas īpatsvars eksportā (1999. gadā % no visa eksporta)

* EMS – Eiropas monetārās savienības valstis.

** Augstu, vidēju un zemu ienākumu valstis – pēc Pasaules Bankas klasifikācijas.

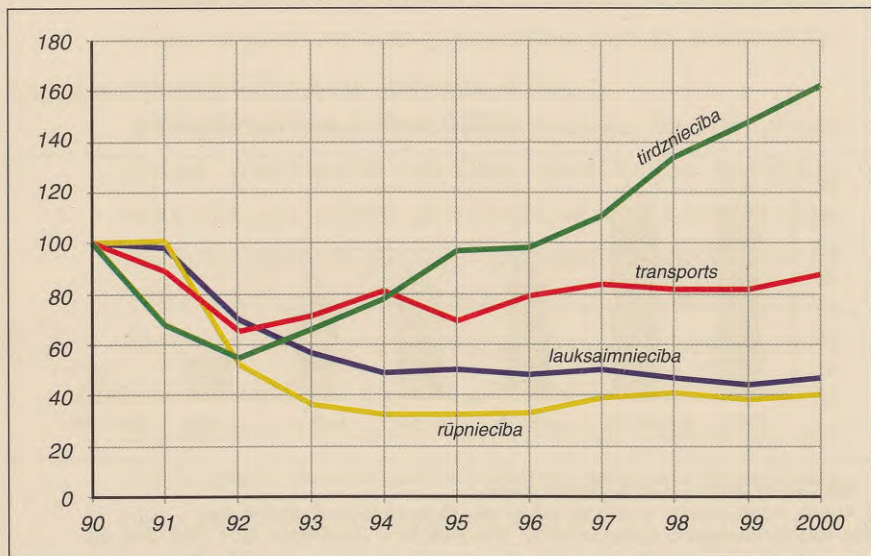
Pēc «World development indicators 2001», The World bank, Washington, 2001., 210.–212. lpp.

Jo plašāka ir izaugsmes bāze Latvijas tautsaimniecībā, jo vairāk nozares tā aptver, jo šī izaugsme ir stabilāka un ilgtspējīgāka.

Izvērtējot pievienotās vērtības dinamiku pa ekonomiskās darbības veidiem (sk. 6. zīm.), redzams, ka 1990. – 1992. gadā visās nozarēs bija vērojams kritums, kas izskaidrojams ar straujām izmaiņām iekšējos un ārējos saimniekošanas apstākļos. Taču jau kopš 1993. gada sāka iezīmēties nozaru attīstības savstarpējās atšķirības, ko arvien vairāk ietekmēja

nozārēs uzsāktās strukturālās reformas un nozaru attīstības politikas īstenošanas veiksmes vai neveiksmes.

6. zīm. Pievienotās vērtības dinamika pa ekonomiskās aktivitātes veidiem (nozārēm)
(salīdzināmās cenās, 1990. gadā = 100)

Aprēķināts pēc «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001» datiem, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33. – 38. lpp.

Tirdzniecībā – vienīgajā no nozarēm gadu gadā vērojams visai stabils pieaugums, tiesa, pamatojoties uz importa apjomu palielināšanos, ārējās tirdzniecības liberalizācijas rezultātā un mazumtirdzniecības sektorā attīstoties privātajam saimniekošanas veidam.

Tomēr tirdzniecības nozares attīstību ietekmē visai neskaidri faktori, ar daudziem slēptajiem riskiem, kas

padara šīs nozares izaugsmes tempus grūti prognozējamus. Tā, laikposmā no 1994. gada līdz 2000. gadam mazumtirdzniecības apgrozījums salīdzināmās cenās ir pieaudzis par 72%, kamēr strādājošo reālā darba samaksa palielinājusies tikai par 2% un reālie ieņēmumi uz vienu iedzīvotāju šajā periodā pat samazinājušies par 3%, jo, lai gan nominālie ienākumi šajā laikposmā pieauguši par 86%, cenas augušas straujāk – par 92%.¹

Uz ko tad varētu balstīties šis neizskaidrojami straujais tirdzniecības apgrozījuma un līdz ar to arī nozares pievienotās vērtības pieaugums, ja iedzīvotāju ienākumi un tātad arī pirkjspēja ir kritusies?

Šis pieaugums varētu tikt skaidrots:

1. ar neregistrēto ienākumu palielināšanos, kas tiek gūti «ēnu ekonomikas» jomās un saņemot algu «aplaksnēs»;
2. ar radikālo noslāņošanos – greznu un jaunu automašīnu pieprasījuma pieaugumu, privāto «piļu» celtniecību un citām «ekstrām», no ienākumiem, kas gūti nevis kā darba samaksa, bet gan kā uzņēmējdarbības ienākumi, arī «ēnu ekonomikas» nozarēs;
3. ar izmaiņām statistiskās uzskaites metodikās, piemēram, ietverot apskatos plašāku tirdzniecības uzņēmumu skaitu ar plašāku sektoru pārstāvniecību, palielinot straujāk augošo tirdzniecības sektoru, kā, piemēram, automobiļu un to degvielas tirdzniecības ipatsvaru.

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Turklāt tālāka tirdzniecības nozares attīstība, pamatojoties tikai uz importa pieaugumu, ir visai riskanta no makroekonomiskās stabilitātes viedokļa, jo tā palielina preču konta un tā rezultātā arī visa maksājumu bilances tekošā konta deficitu. Ik gadus preču imports Latvijā pārsniedz eksportu par apmēram 1 miljardu ASV dolāru.

Transporta sektorā aizvadītajos gados bija vērojams neliels pieaugums un stabilizācija, pamatojoties uz veiksmīgu tranzītā ejošo kravu plūsmu piesaisti un apkalpošanu.

Tomēr, domājot par šī sektora turpmāko attīstību, nevar neievērot tos riskus, kas šajā nozarē pastāv dažādu ārpolitisko apstākļu un arī konkurences dēļ. Šī nozare pašlaik ir galvenais pakalpojumu eksporta avots, kas palīdz samazināt kopējo maksājumu bilances tekošā konta deficitu.

Tādēļ – stabilas un ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai tirdzniecības nozares attīstība (jo pašlaik tā balstās uz importu) ir līdzsvarojama ar atbilstošu Latvijas preču eksporta (un importa aizstāšanas) potenciāla attīstību, ko var dot tikai Latvijas rūpniecības attīstība.

Savukārt transporta nozare kā perspektīva, taču ārējiem riskiem pakļauta nozare līdzsvarojama ar eksporta attīstību citos pakalpojumu veidos – tūrismā, biznesā un informācijas pakalpojumos.

Taču, aplūkojot situāciju rūpniecības un arī lauksaimniecības nozarēs, mēs redzam, ka tās diemžēl tā arī nav varējušas atgūties pēc krituma 90-to gadu sākumā, kas vēlreiz liek izvērtēt šajās nozarēs notikušo

struktūrreformu – vispirms jau privatizācijas dziļumu un kvalitāti. Jaunradītā vērtība lauksaimniecībā 2001. gadā sasniedza tikai 51% no 1990. gada līmeņa, rūpniecībā šis līmenis bija vēl zemāks – tikai 45%.¹ Šo nozaru dinamika, neskatoties uz islaicīgiem kāpumiem, joprojām ir stagnatīva.

Pat ražošanas apjomu pieaugums par 10% apstrādājošajā rūpniecībā 2001. gada 1. ceturksnī, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, neļāva šai nozarei sasniegt pirmskrīzes – 1998. gada 1. ceturksņa rādītāju, no kura tā joprojām atpaliek par 4%.

Ja lielo kritumu reformu sākumposmā var daļēji izskaidrot ar t. s. «vecās», «lielās», «smagās» rūpniecības objektīvajām grūtībām pielāgoties jaunajiem saimniekošanas apstākļiem, tad kāpēc šobrīd, kad 99% rūpniecības ir privātajā sektorā, nozarei tā arī nav izdevies atrast izaugsmes avotus, izveidot optimālu mazo un lielo uzņēmumu struktūru, radīt jaunas ražotnes, aizņemt jaunas nišas Eiropas tirgū, kura potenciāls ir salīdzinoši neizmērojams. Uz Eiropas tirgus mērogiem, pat neievērojama, specializēta pieprasījuma bāzes, mēs pašlaik Latvijā varētu attīstīt mūsu apmēriem visai ievērojamas ražotnes, radīt piegādātāju tīklu, ko veidotu mūsu mazie un vidējie uzņēmumi.

Ja rūpniecībā privatizācijas gaitā būtu radīta normāla uzņēmējdarbības vide, šiem rūpniecības struktūras uzlabošanas un biznesa attīstības procesiem nozarē būtu jānotiek pat bez valsts iejaukšanās.

¹ «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp.

Diemžēl privatizācijas gaitā Latvijas rūpniecība ir ne tikai sarukusi apjomu ziņā, bet arī darba ražīguma līmenis šai nozarē ir samazinājies un **darba ražīgums rūpniecībā 2000. gadā, kad turpat vai visa rūpniecības produkcija tika saražota privātajos uzņēmumos, bija par 10% zemāks nekā darba ražīgums šajā nozarē 1990. gadā, kad visa produkcija tika saražota valsts uzņēmumos.**¹

Tas šķiet pavisam ačgārni, ievērojot, ka privātajam sektoram būtu jānodrošina lielāka ražošanas efektivitāte. Darba ražīguma samazināšanās apstrīd privatizācijas jēgu mūsu valstī. Es gan neuzskatu šo situāciju par vispārināmu likumsakarību, jo tas būtu pilnīgi absurds, ja privatizācijas rezultātā mēs būtu radījuši rūpniecību ar zemāku darba ražīgumu nekā padomju laikos, kad rūpniecībā bija 100% valsts īpašums. Domāju, ka pašreizējais zemais darba ražīguma līmenis rūpniecībā ir vairāk gan Latvijas privatizācijas procesa negatīvas organizācijas un tā īstenošanas neveiksmju sekas (sk. sadaļā par vecajiem un jaunajiem uzņēmumiem).

Nesenais *Eurosta* pētījums² rāda mūsu valstī īstenošanās struktūrpolitikas zemo kvalitāti, jo pēc darba ražīguma līmeņa Latvija (27% no ES valstu vidējā) līdz ar Bulgāriju ierindojas Eiropas Savienības kandidātvalstu saraksta lejasgalā. Jāpiebilst, ka darba ražīguma temats ir pietiekami būtisks un nozīmīgs,

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», Rīga, 2001., 55. lpp. un «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp.

² Dati no mājas lapas www.europa.eu.int/comm/Eurostat

un atsevišķa raksta cienīgs, domājot par mūsu tautsaimniecības konkurētspēju tagad un nākotnē.

Situāciju rūpniecībā uzskatāmi parāda preču eksports – rūpniecības spogulis, kurā redzam, ka gadu gadā palielinās kokmateriālu – zemas pievienotās vērtības izejvielu produkta īpatsvars, kas 2001. gadā sasniedza 34% no visa eksporta, 48% no eksporta uz ES valstīm, 61% un 80% no Latvijas eksporta attiecīgi uz Zviedriju un Lielbritāniju.¹

Šāda eksporta polarizācija ir riskanta no konjunktūras viedokļa, jo, mainoties šo produktu cenām pasaules tirgū vai ārējās tirdzniecības nosacījumiem mūsu galvenajos eksporta tirgos, ietekme būs jūtama visā tautsaimniecībā.

Zemas pievienotās vērtības produktu eksports attiecīgi dod arī mazāku pienesumu iekšzemes kopproduktam, rezultējas zemākā darba ražīgumā un mazākās algās.

Situācija rūpniecībā ir arī viens no cēloņiem, kāpēc Latvijas lauksaimniecība nikuļo un pārvērtusies jau par sociālu problēmu, nevis kļuvusi par tirgus nozari.

Pārtikas rūpniecība ir lielākā Latvijas rūpniecības nozare, un tās dinamika ietekmē lauksaimniecības attīstību vistiešākajā veidā. Taču Latvijā pārtikas pārstrādes uzņēmumu privatizācijas gaitā neizveidojās normālas tirgus attiecības starp lauksaimniecības produkcijas ražotāju un pārstrādātāju.

¹ «Latvijas ārējā tirdzniecība 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002.

Pārstrādātājs orientējās uz importa izejvielām, bieži tā bija kontrabandas produkcijas pārstrāde, un vietējiem ražotājiem diktēja cenas, izmantojot savu reģionālo monopolstāvokli, kas drīz vien noveda pie Latvijas «lauku atbrīvošanas no lauksaimniecības». To uzskatāmi parāda arī statistika¹ – lauksaimniecības (kopā ar mežsaimniecību) īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā no 21% 1990. gadā samazinājās līdz 4% 1999. gadā, no kuriem lauksaimniecības daļa ir tikai 2,6%, taču nodarbināto īpatsvars 1999. gadā bija saglabājies tāds pats kā 1990. gadā – 16,5%, kas Latvijas laukos izraisīja dramatisku efektivitātes kritumu, atgriešanos pie naturālās saimniecības, sociālu stagnāciju un degradāciju.

Cilvēki laukos palika tā vienkāršā iemesla dēļ, ka nebija citur kurp iet, jo arī rūpniecībā strādājošo skaits saruka, rūpnieciskajai ražošanai samazinoties vēl straujākos tempos.

To varētu uzskatīt par neizbēgamu pārejas laika parādību, norakstīt uz kārtējiem reformu laika zaudējumiem, ja nebūtu Igaunijas piemēra, kur, lauksaimniecības īpatsvaram kopproduktā samazinoties līdz 6% 1999. gadā, attiecīgi samazinājās arī nozarē strādājošo skaita īpatsvars – no 18% 1990. gadā līdz 8% 1999. gadā². Tātad Igaunijai izdevās īstenot to, kas Latvijā vēl šodien šķiet kā neatrisi-

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», Rīga, 2001., 55. lpp. un «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp.

² Igaunijas Statistikas biroja interneta mājaslapas www.stat.ee dati.

nāms uzdevums – ko darīt ar «lieko» darbaspēku laukos?

Nākas rēķināties ar tālāku būtisku tautsaimniecības pārstrukturēšanās procesu turpināšanos, kas nopietni skars lauku iedzīvotājus – ekonomiski, sociāli un psiholoģiski. Tas prasis radīt jaunas darba vietas ne tikai laukos, bet arī pilsētās.

Ja Latvijā tiktu īstenotas tādas izmaiņas nodarbinātības struktūrā kā Igaunijā, tas nozīmētu aptuveni 100 tūkstošu strādājošo pāreju no lauksaimniecības uz citām tautsaimniecības nozarēm.

Var piebilst, ka ir nepieciešams radīt precīzu nodarbinātības statistiku, kas uzrādītu izveidoto un zaudēto darba vietu dinamiku, lai reāli varētu vērtēt bezdarba līmeni, par ko pašreizējā uzskaitē nevar sniegt pilnīgu pārskatu, jo bezdarba līmeni ietekmē arī tādi faktori kā, piemēram, iedzīvotāju vecuma struktūras pasliktināšanās, kas nosaka darbaspējīgo iedzīvotāju skaita samazināšanos.

Reformu laikā Latvijā panākta monetārā stabilitāte, atsevišķos gados arī noturēta fiskālā stabilitāte, taču struktūrreformas (privatizācija) un tirgus un tā pārraudzības institūciju izveide nav uzskatāma par veiksmīgu.

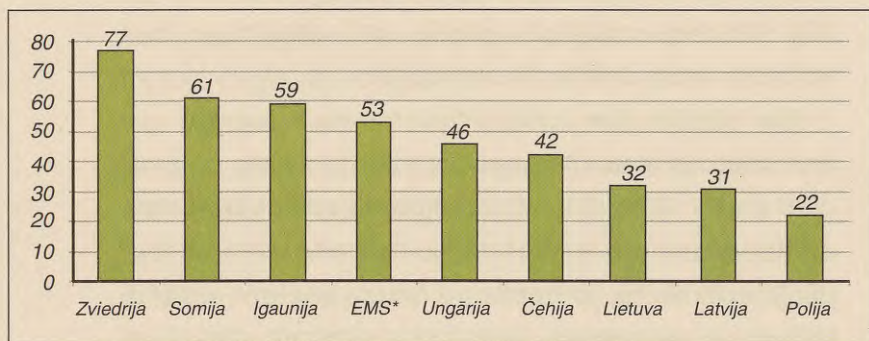
Ar bažām var konstatēt, ka noplicinātā tautsaimniecības struktūra nerada stabilu pamatu attīstībai.

Par Latvijas iesaistīšanos pasaules ekonomikā

Latvijai kā nelielai, atvērtai ekonomikai ārējais tirgus, preču un pakalpojumu eksports ir būtiskākais

attīstības faktors. Tomēr, salīdzinot ar kaimiņvalstīm, Latvija eksporta potenciālu ir attīstījusi mazākā mērā nekā, piemēram, Igaunija, vairums Centrālās un Austrumeiropas valstu. Eksporta īpatsvars iekšzemes kopproduktā Latvijai ir tikai 31%, kamēr Igaunijā tas ir 59% (sk. 7. zīm.)

7. zīm. Eksporta īpatsvars IKP (izlīdzināts pēc pirktspējas paritātes) 1999. gadā

* EMS – Eiropas monetārās savienības valstis. Pasaules Bankas interneta mājaslapas <http://www.worldbank.org/data/countrydata/countrydata.html> dati.

Reformu sākumposmā eksportspējīgu ražotņu attīstība tika uzskatīta kā saprotams rezultāts privatizācijai, jo Latvijas tirgus ir neliels un jaunais īpašnieks, ieguldot investīcijas, atjaunojot tehnoloģiju, ieviešot jaunas vadības un mārketinga metodes, ražojot kvalitatīvākas un eksportspējīgas preces, varēs un būs spiesti balstīties uz plašāku savu preču noieta tirgu.

Importa pārsniegumam pār eksportu gadu gadā tiek rasts attaisnojums, ka tā ir tikai īslaicīga parādība, lai modernizētu un tehnoloģiski atjaunotu eksportspējīgās ražotnes, kas vēlāk radīs eksporta uzplaukumu.

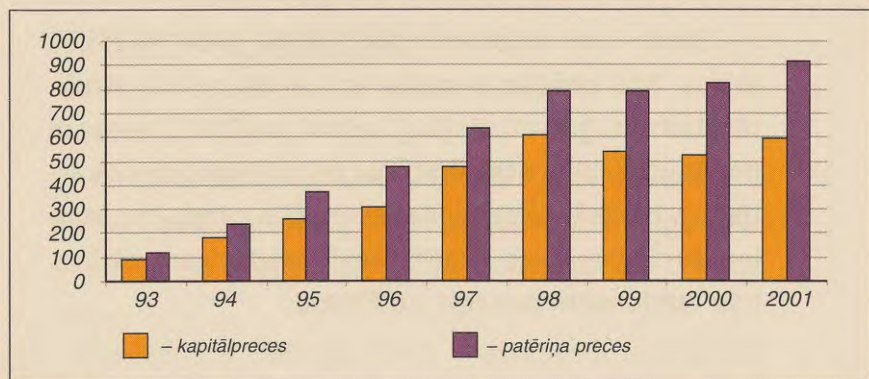
Taču šis «pēc tam», šī attīstības fāze, kurā importētās mašīnas un iekārtas dos atdevi un radīs stabilu un sortimentā izvērstu eksporta pieaugumu, – šī attīstības fāze vēl nav pienākusi, un ārējās tirdzniecības negatīvā bilance saglabājas.

Kopš 1998. gada kapitālpreču importa apjomi pat ir sākuši sarukt (sk. 8. zīm.), turpinoties patēriņa preču importa pieaugumam.

Vēl četrus gadus pēc ražošanas sektora privatizācijas beigām Latvijā tā arī nav izveidojušās jaunas potenciālās ražotnes, kas spētu ražot augstas vai vismaz vidējas pievienotās vērtības produkciju eksportam.

Šobrīd, kad pasaules ekonomikā mazinājušies attīstības tempi, tādās valstīs kā, piemēram, Igaunijā, kas ciešāk saistīta ar pasaules, it īpaši ar Skandināvijas tirgu, ekonomiskās izaugsmes tempi ir nedaudz

8. zīm. Kapitālpreces un patēriņa preces Latvijas importa struktūrā 1993.–2000. gadā (milj. ASV dolāru)

Pēc «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001» datiem,
LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 156.–159. lpp.

zemāki nekā Latvijā, kuras iesaiste attīstīto valstu augstas pievienotās vērtības produktu tirgū ir margināla. Taču vienlaikus tas nozīmē, ka tad, kad pieaugs Eiropas valstu ekonomikas attīstības tempi, Igaunijas ekonomika to sajutīs tieši, savukārt Latvijas eksporta attīstību grūti prognozēt, jo:

- 2001. gadā NVS īpatsvars Latvijas eksportā ir palielinājies, ES īpatsvaram samazinoties visai ievērojami – no 65% 2000. gada eksporta struktūrā uz 61%.¹ Krievijas ekonomikas (Latvijas nozīmīgākā partnera NVS) attīstība ir ļoti atkarīga no tāda svārstīga faktora kā naftas cenas. Ņemot vērā Krievijas naftas tranzīta īpatsvaru Latvijas pakalpojumu eksportā, uz NVS valstīm var attiecināt ap $\frac{1}{3}$ no Latvijas preču un pakalpojumu eksporta.
- Latvijas eksports ir atkarīgs no situācijas atsevišķos (kokmateriāla, tekstila, metāla, naftas tranzīta) tirgus sektoros. Tam trūkst daudzveidības, tajā dominē daži produkti ar salīdzinoši zemu pievienoto vērtību.

Tātad – arī laikposmā pēc 1998. gada Krievijas krīzes, kas nežēlīgi norādīja uz Latvijā veikto struktūrreformu (privatizācijas) zemo kvalitāti, neesam panākuši lielāku stabilitāti, un mūsu ekonomiskā attīstība pašlaik ir pakļauta atsevišķu produktu konjunktūrai pasaules tirgos, nevis vispārējām attīstības tendencēm pasaulē un Eiropā.

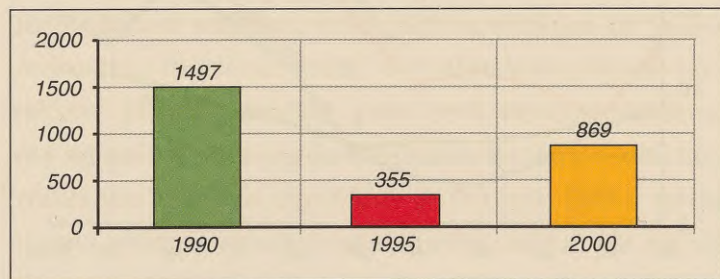
¹ «Latvijas ārējā tirdzniecība 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002.

Kas nepieciešams, lai Latvijā izveidotu stabilu pamatu ekonomikas izaugsmei, kas pāraugtu ilgtspējīgā attīstībā?

Nepieciešama labvēlīga biznesa vide, kas veicinātu gan vietējo, gan ārvalstu investīciju pieaugumu, palielinot **kapitālu** – vienu no ražošanas faktoriem.

Neskatoties uz notikušajām struktūrizmaiņām Latvijas tautsaimniecībā, pirmkārt, privatizācijas procesiem, investīciju apjoms 2000. gadā atpalika no 1990. gada līmeņa par 47% (sk. 9. zīm.).

9. zīm. Kopējā pamatkapitāla veidošana
(milj. latu, 1995. gadā salīdzināmās cenās)

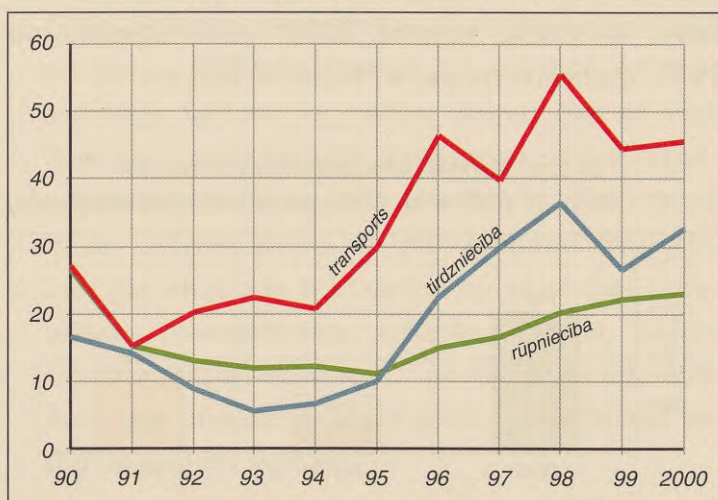
Pēc «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001» datiem,
LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 58.–61. lpp.

Bez investīciju ieplūšanas augstu pievienoto vērtību radošajās nozarēs, kas ražo eksportspējīgu produkciju stabiliem tirgiem, izaugsme nevar būt ilgtspējīga.

Situācija investīciju jomā – investīciju indikators galvenajās Latvijas tautsaimniecības nozarēs 90-tajos gados (sk. 10. zīm.) – liecina, ka rūpniecības nozarē

izaugsmes priekšnosacījumi ir daudz vājāki nekā tirdzniecības un arī transporta nozarē. Investīciju apjoma palielinājums rūpniecībā ir nepieciešams, lai sabalansētu Latvijas tautsaimniecības struktūru. Gan tirdzniecības, gan transporta attīstības nākotni apdraud daudzi neprognozējami faktori. Transportā tā ir

10. zīm. Investīciju indikators (investīcijas pret nozares pievienoto vērtību faktiskajās cenās)

Aprēķināts pēc «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp. un «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001» 158. lpp., un «Latvijas statistikas gadagrāmata 1997» 233. lpp. datiem

Latvijas transporta sistēmas atkarība no atsevišķu produktu tranzīta. Savukārt tirdzniecībā līdzšinējais apjoma pieaugums no 1995. līdz 2000. gadam par 55% (salīdzinošās cenās)¹ tikai ļoti nelielā apmērā

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001., 192. lpp.

bija balstīts uz iedzīvotāju reālā maksātspējīgā pieprasījuma pieaugumu. Strādājošo reālie ienākumi šajā laikā, piemēram, palielinājās tikai par 5%¹. Tirdzniecības apjomu pieauguma pamatā ir strukturālās izmaiņas tirdzniecības nozarē, kad, pieaugot lielveikalu īpatsvaram, palielinājās arī uzskaitītā tirdzniecības apgrozījuma īpatsvars, izspiežot «pelēko sektoru». Šāds pieaugums nevar turpināties ilgstoši.

Latvijas investīciju politikai jābalstās uz labvēlīgas uzņēmējdarbības vides un godīgas konkurences nostiprināšanu, nevis atsevišķu islaicīgu priekšrocību radīšanu kādai no investoru grupām.

Darbaspēka kā otra ražošanas faktora palielināšanai nepieciešama tirgus saimniecībai atbilstoša **nodarbinātības politika**, kurai jākoncentrējas uz jaunu darbavietu radīšanu. Īpaši «sociālās ieslēgšanas» pasākumi jāveic attiecībā pret tiem bezdarbniekiem, kas ilgstoši izslēgti no darba tirgus, lai tiem radītu stimulus un iespējas atgriezties šajā tirgū. 2001. gada nogalē veiktais apsekojums² liecina, ka Latvijā ap 38 tūkstošiem cilvēku zaudējuši cerības atrast darbu.

Otrs būtisks moments Latvijas darba tirgus attīstībā ir ekonomisko attīstības tempu un demogrāfiski sociālo faktoru nesabalansētība. Tas bija vērojams, piemēram, Vācijā pēc Otrā pasaules kara, kad šī nesabalansētība radīja pamatu darbaspēka imigrācijai. Turpretim stagnējoša ekonomika un zemas atalgojuma

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001., 62. lpp.

² «Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji (2001.gada novembris)», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002.

iespējas, pastāvot samērā brīviem darbaspēka pārvietošanās nosacījumiem, stimulē kvalificētākā darbaspēka aizplūšanu.

Domājot par Latvijas attīstību vidējā termiņā, šo ekonomiski demogrāfisko faktoru nozīme ir ļoti būtiska. Jāievēro, ka reformu gados Latvijas tautsaimniecībā jau notikušas ļoti ievērojamas izmaiņas nodarbināto skaitā, kas laikā no 1990. gada līdz 2000. gadam samazinājies par 371 tūkstoti cilvēku jeb 26%.¹ Tomēr, neskatoties uz šo samazinājumu, atsevišķās nozarēs, piemēram, lauksaimniecībā, pastāv būtiska «liekā darbaspēka» problēma.

«Sociālās ieslēgšanas» pasākumiem, sociālās stagnācijas likvidēšanai gan atsevišķos reģionos, gan profesionālajās grupās ir liela nozīme arī noziedzības profilaksē, samazinot sociālā riska grupas.

Ar darbaspēku cieši saistītai jomai – **izglītības politikai** – jābūt ilgtermiņā orientētai un ekonomiskos procesus apsteidzošai. Tai jāveicina to speciālistu izglītošana, kuri būs nepieciešami Latvijā pēc četriem pieciem gadiem, jo šādu laiku prasa izglītošana.

Rūpniecības politika. Ievērojot to, ka pašlaik tieši rūpniecības nozares attīstība ir būtiska gan no eksporta potenciāla radišanas viedokļa, lai mazinātu ārējās tirdzniecības deficīta risku, gan kā vilcējspēks lauksaimniecības attīstībai un potenciāls tirgus biznesa pakalpojumu attīstībai, kā arī nozīmīgs nodarbinātības avots, it īpaši Latvijas pilsētās un arī mazpilsē-

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001., 55. lpp.

tās, uzskatu, ka šīs nozares liktenim būtu jāvelta daudz vairāk uzmanības, nekā tikai formālai rūpniecības programmas sarakstīšanai tāpēc vien, ka šādu programmu prasa Eiropas Savienība.

Latvijai vajadzīga reāla rūpniecības politika. Pašlaik valsts rokās vairs nav tādas būtiskas sviras kā privatizācija, jo privatizācijas process rūpniecības sektorā ir beidzies, un tā struktūra, kas izveidojusies Privatizācijas aģentūras darbības rezultātā, nav nodrošinājusi efektīvu šīs nozares darbu un pamatu tās attīstībai nākotnē.

Jāuzsver, ka nav vajadzīgi nekādi jauni teorijas brīnumi rūpniecības nozarē, jo galvenie rūpniecības politikas instrumenti zināmi, liela daļa no tiem ir apkopoti programmās, kuru realizācijas gaitā var rasties nepieciešamība tos modificēt.

Nepieciešams īstenot tās politikas, kas jau ir, piestrādājot, kur tās vēl nav pilnīgas, veicot nepieciešamās korekcijas, kas saistītas, piemēram, ar jaunām starptautiskajām saistībām, ko valsts ir uzņēmusies.

Kā galvenās rūpniecības attīstību veicinošās jomas es uzskatu sekojošas:

- mazā un vidējā biznesa atbalstu – jau 1997./98. gadā ir izstrādāta programma, kur ietverts instrumentu klāsts mazā biznesa attīstībai, balstoties uz Eiropas un pasaules pieredzi, taču tas netiek pielietots;
- nepieciešamību izstrādāt tādu investīciju veicināšanas politiku, kas paredzētu nodokļu stimulus ne tikai lielajiem ārvalstu investoriem, bet it īpaši mazajiem vietējiem uzņēmējiem, tajos sektoros, kur

tas nepieciešams, lai sabalansētu riskus, kas minēti šajā rakstā;

- eksporta veicināšanas politiku – saprotot, ka tā nav nekāda papildu dāvana mūsu uzņēmējiem, bet viena no valsts rūpniecības politikas sastāvdaļām tirgus saimniecības apstākļos, kur labi piemēri nav tālu jāmeklē – mūsu skandināvu kaimiņi ir pierādījuši, cik sekmīga var būt eksporta veicināšanas politika. Tādēļ nav saprotams Valdības pieņemtais lēmums samazināt līdzekļus eksporta atbalstam apstākļos, kad maksājumu bilances tekošais konts ir pastāvīgā deficitā un eksporta struktūra ir tik polarizēta;
- jāturpina saprātīga ārvalstu investīciju veicināšanas politika, cenšoties piesaistīt starptautiski atpazīstamus investorus (*brand name*), taču, no otras puses, nevajadzētu iet uz pārāk lielu piekāpšanos un solīt ārvalstu investoram to, kas tam nav vajadzīgs un ko tam var arī nepiedāvāt, kā, piemēram, mežus celulozes rūpniecībai, ja pietiek ar atbilstīgo kokmateriālu tirgu, kāds Latvijā šobrīd jau pastāv un kur var iegādāties nepieciešamās izejvielas. Ir jāatbrīvojas no šīs galējās attieksmes, kas līdz šim ir valdījusi Latvijas institūciju un ierēdņu attieksmē pret ārvalstu investoriem – vai nu neļūgisks noraidījums, vai arī dažu investoru pārmērīga «lutināšana» un nepamatotas priekšrocības, kas abos gadījumos beidzas bēdīgi.

Šo principu īstenošana nodrošinātu struktūrizmaiņas rūpniecībā, veicinot optimālas struktūras izveidi pēc uzņēmumu lieluma, samazinot barjeras jaunu uz-

ņēmumu ienākšanai tirgū, uzlabojot investīciju nosacījumus visu veidu uzņēmumiem, uzlabojot un diversificējot eksporta struktūru, panākot lielāku pievienoto vērtību eksporta produktiem.

Rūpniecības struktūras uzlabošanās rada pamatu arī pārējo nozaru attīstībai, t. sk. informācijas tehnoloģiju nozaru attīstībai.

Politiku aprindās ir populārs mīts, ka informācijas tehnoloģiju (IT) nozares pašas par sevi spēs «izvilkt» visu tautsaimniecību, ka tās rada kaut kādu īpašu, ar citām nozarēm nesaistītu izaugsmes faktoru. Analizējot pašreizējās tendences attīstītāko valstu ekonomikā, piemēram, ASV, kļūst skaidrs, ka arī mums ir laiks atteikties no šī mīta. IT nozaru attīstība ir cieši saistīta ar tradicionālo nozaru attīstību un arī papildu darba ražīguma pieaugums iespējams, tikai savienojot IT un tradicionālo nozaru priekšrocības.

Tāpat mums jāatbrīvojas no ilūzijas, ka informācijas sabiedrības izveidei Latvijā pietiek, ja tiek panākta valsts pārvaldes sistēmas elektronizācija, valsts institūciju labāka apgāde ar tehnisko aprīkojumu un datoriem, kopējā tīkla izveide.

Nepieciešams ne tikai attiecīgs sabiedrības izglītības, bet arī labklājības līmenis, kas ļautu lielākai sabiedrības daļai piekļūt informācijas sistēmām.

Pašlaik Latvijā (pēc *Eurostat* datiem) no katriem 100 datoriem 86 ir valsts sektorā un tikai 14 māj-saimniecībās, turpretim Igaunijā – 39 valsts sektorā un 61 – māj-saimniecībās¹.

¹ «*Information Society Statistics*», Theme 4-6/2001, Eurostat, 2001.

Pašreizējie ekonomiskās izaugsmes rādītāji mūs nevar nomierināt, tie vēl neliecina, ka tautsaimniecībā būtu iestājies ilgi gaidītais izaugsmes posms, jo saglabājas strukturālās un reģionālās attīstības, precīzāk – neattīstības, kaites, kas liks sevi pastāvīgi manīt līdz pat tam laikam, kamēr tās nebūs nopietni «apārstētas».

Cerības, ka ar pašreizējo tautsaimniecības izaugsmi pietiks, lai to paveiktu, ir vismaz naivi, ko centos pamatot iepriekš izklāstītajā. Ja struktūra ir nabadzīga un nekvalitatīva, potenciāls, kas parādās tajā vai citā nozarē, dažos reģionos nespēj realizēties tautsaimniecībā kopumā, nespēj ietekmēt visu nozaru un reģionu attīstību.

Ir grūti prognozēt, cik dziļa būs pašreizējā pasaules ekonomikas attīstības tempu samazināšanās, taču noteikti var paredzēt, ka konkurences cīņa globālajā ekonomikā *saasināsies*, iespējams, palielināsies arī pasaules valstu un ekonomisko bloku izolacionisma tendences. Šos procesus pavadis arī dramatiskas struktūrreformas pasaules ekonomikā.

Latvija ir atgriezusies pasaules ekonomikas aprītē, un savas izaugsmes procesi jāsamēro ar pasaules ekonomikas attīstības tendencēm, kas vienmēr uzstādis jaunus pārbaudījumus mūsu valstī notiekošo procesu kvalitātei.

Tāpēc būtu laiks atteikties no iekšpolitiskā pašapmierinājuma, ka mēs jau nemaz neesam tik slikti, bet jāparaugās pasaulē, kur spriedumus izdara ne jau pēc viena gada rezultātiem, bet saskaņā ar mūsu valsts attīstības ievirzes ilgtermiņa perspektīvu un mūsu ekonomikas struktūras kvalitāti.

Analizējot ražošanas faktoru attīstību Latvijā pēdējos gados, redzams, ka gan teorētiski, gan praktiski pārāk maz uzmanības ir veltīts tāda būtiska ražošanas faktora kā **uzņēmums** attīstībai. Šī faktora attīstība prasa atbilstošas uzņēmējdarbības likumdošanas bāzes ieviešanu. Pēc četrus gadus ilgās Komerclikuma «apviļāšanas» dažādās valsts institūcijās, tā arī neizdarot nekādus būtiskus labojumus, beidzot mums ir šis likums. Taču uzņēmuma kā ražošanas faktora attīstībai nepietiek ar likumdošanas bāzi. Nepieciešams īstenot uzņēmējdarbības atbalsta politiku – atbalstīt mazo un vidējo uzņēmumu, eksporta un reģionālās programmas. Pirms četriem pieciem gadiem katrā no šīm programmām mums bija labas iestrādes, bija izveidoti to īstenošanas mehānismi. Taču šodien, izvērtējot sasniegto katrā no šīm jomām, redzam, cik maz tajās paveikts. Valsts institūcijām dažkārt ir atradušies līdzekļi atsevišķu uzņēmumu atbalstam, taču pietrūcis spēka visaptverošai, ar skaidriem un caurskatāmiem principiem veidotai uzņēmējdarbības atbalsta sistēmai.

Vai privātais uzņēmums var būt mazāk efektīvs par valsts uzņēmumu?

Izvērtējot ekonomisko reformu laikā paveikto, bieži kā viens no galvenajiem kritērijiem, kas iezīmē pāreju uz tirgus saimniecību, tiek minēts privātā sektora īpatsvars Latvijas tautsaimniecībā, kas pašlaik sastāda ap $\frac{2}{3}$ no iekšzemes kopprodukta un turpat vai 100% no pievienotās vērtības tirdzniecībā, rūpniecībā, lauksaimniecībā un finanšu nozarēs. Tiek pieņemts – ja privātais īpašums nodrošina augstāku ražošanas efektivitāti nekā valsts īpašums (pasaulē praksē tas netiek apstrīdēts) un ja privātais sektors ir sasniedzis kvantatīvo pārsvaru tautsaimniecībā, tam jāatspoguļojas arī kopējā efektivitātes pieaugumā.

Tomēr darba ražīgums Latvijas rūpniecībā 2000. gadā, kad turpat vai visa rūpniecības produkcija tika saražota privātajos uzņēmumos, bija par 10% zemāks nekā darba ražīgums šajā nozarē 1990. gadā, kad visa produkcija tika saražota valsts uzņēmumos. Šķiet neticami, bet ikviens par to var pārliecināties, ielūkojoties Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes datu krājumos.

Vai varam runāt par Latvijas ekonomiku kā īpašu gadījumu, kur privātais uzņēmums ir mazāk efektīvs salīdzinājumā ar valsts uzņēmumu?

Ekonomiskās teorijas līmenī esam pieraduši privāto uzņēmumu sektoru pēc motivācijas un darbības stila skatīt kā viendabīgu kopumu, pieņemot, ka jebkurš privātais uzņēmums darbojas ar mērķi gūt maksimālu peļņu. Ja uzņēmums nav efektīvs, tas nespēj konkurēt ar citiem, īpašnieki negūst peļņu un uzņēmums tiek likvidēts. Bet vai šī teorija vienmēr atbilst patiesībai?

Tirgus ekonomika nekur pilnīgi tirā veidā neeksistē, tiek pieļautas deformācijas, peļņu var gūt arī, nesot labākais. Bieži runājam par uzņēmumu aizsardzības mehānismiem ārējā tirdzniecībā – tarifiem, eksporta subsīdijām u.c., mazāk par nevienādu atliekumiem pret pašmāju uzņēmumiem – valsts atbalsts, garantijas, pasūtījumi, likumu labojumi u.c.

Pārejas ekonomikas (tirgus ekonomiku veidojošajās) valstīs tautsaimniecības struktūru noteica mantojums no iepriekšējās sistēmas. Privatizācija ir instruments, ar kura palīdzību šim «mantojumam» bija jāatrod jauni saimnieki.

Privatizācijas kvalitātei ir tālejošas sekas – ekonomiskās un politiskās, jo «jaunizceptajiem» kapitālistiem ir un būs ietekme ne tikai ekonomikā, bet arī uz politiskajiem procesiem valstī.

Vienlaicīgi ar privatizāciju Latvijā tika likti tirgus ekonomikas likumiskie pamati. Šie procesi noritēja paralēli, atrodoties ciešā mijiedarbībā. Privatizētāji isā brīdī kļuva par galveno ekonomisko spēku valstī.

legūstot ekonomisko ietekmi, tie nekavējās to izmantot savās interesēs, «lokot» tirgus ekonomikas vidi sev labvēlīgā virzienā. No politikas nākuši vai ar politiku cieši saistīti, tie nevēlējās zaudēt savas «saknes» – padomisko darbības stilu un ietekmi, kas balstās uz sakariem valsts struktūrās. Latvijai kļūstot par tirgus ekonomikas valsti, skaidri kļuva redzama šķirtne uzņēmumu prasībās pret tirgus ekonomikas vidi.

Vērtējot pēc uzņēmējdarbības motivācijas, uzņēmumu izturēšanās tirgū un to darbības efektivitātes, Latvijā, manuprāt, uzņēmumus var iedalīt «vecajos» un «jaunajos».

Neprivatizētie uzņēmumi un tie uzņēmumi, kas izveidojušies «draugu privatizācijas» rezultātā, tas ir, lēti iegūstot devalstiskoto īpašumu un turpinot eksistēt, tikai pateicoties lobijam valsts pārvaldes struktūrās, kurš tiem nodrošina neformālu atbalstu labvēlīgu valsts pasūtījumu, nodokļu atvieglojumu un izdevīgu normatīvo aktu veidā, uzskatāmi **par «vecajiem» uzņēmumiem**. Savas darbības nodrošināšanai šie uzņēmumi cenšas saglabāt ārpusstargus nosacījumus, tādejādi atrodoties opozīcijā kvalitatīvas tirgus ekonomikas vides veidošanā.

«Jauno» uzņēmumu grupā var ieskaitīt tos uzņēmumus, kas ieinteresēti stabilā uzņēmējdarbības vidē, sava biznesa mērķu sasniegšanu saista ar zināšanām, prasmi un darbaspējām, nevis ar birokrātiskiem vai politiskiem sakariem. Šie uzņēmumi ienākuši Latvijas tirgū gan kā «jaunie» uzņēmumi, gan diemžēl salīdzinoši maz gadījumos – arī privatizācijas rezultātā.

Valsts var radīt apstākļus, ievirzīt pāreju no «vecā»

uz «jauno» uzņēmumu par labu «jaunajiem», vai arī gluži pretēji – ietekmētas politikas rezultātā paildzināt «vecu» uzņēmumu eksistenci.

Privatizācija bija iespēja ar atbilstošas valsts politikas palīdzību mainīt spēku samēru par labu «jaunajiem» uzņēmumiem, istenojot tādas valsts īpašuma pārdošanas procedūras un izvirzot prasības, kas ļautu no privatizācijas pretendentu vidus izvēlēties tos, kuri privatizējamus uzņēmumus spētu pārvērst par «jaunajiem» uzņēmumiem, ieviešot jaunas tehnoloģijas un vadības metodes, investējot un attīstot ražošanu.

Taču vairumā gadījumu privatizācijas procesa īstenotāji vadījās nevis pēc efektivitātes kritērijiem, bet izvēlējās privatizējamo uzņēmumu īpašniekus no tuvākā draugu loka. Šāda privatizācija «draugu lokā» deva iespēju jaunajiem īpašniekiem iegūt uzņēmumu par lētu naudu un nopelnīt, nekā neražojot, gluži vienkārši pārdodot uzņēmuma iekārtas vai arī pašu uzņēmumu, neko neieguldot tajā un necensoties uzlabot ražošanu.

Zemā privatizācijas kvalitāte noteica Latvijas pašreizējo gaužām nabadzīgo tautsaimniecības struktūru.

Atceros, ka 1997. gadā, būdams ekonomikas ministrs un vēlāk premjers, aicināju toreizējo Privatizācijas aģentūras vadību lielo rūpniecības uzņēmumu privatizācijā sākt pielietot restrukturizācijas metodi tajos gadījumos, kad bija ekonomiski iespējams sadalīt uzņēmumu un privatizēt to daudziem īpašniekiem. Tas samazinātu arī risku, ja izraudzītais privatizētājs izrādītos neveiksmīgs.

Ja vēlāk tirgus pieprasītu augstāku kapitāla kon-

centrāciju, mazo uzņēmumu apvienošanās lieluzņēmumā notiktu jau kā loģisku, ekonomisku apsvērumu noteikta privātu uzņēmumu apvienošanās, un šādi izveidotie lieluzņēmumi būtu pieskaitāmi «jauno» uzņēmumu grupai.

Ja būtu notikusi uzņēmumu restrukturēšana pirms privatizācijas, tā varēja kļūt par atbalstu mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, dodot visai reto iespēju tiem piedalīties privatizācijas procesā.

Diemžēl tehniskajā izpildes stadijā Privatizācijas aģentūras «speciālisti» vienmēr atrada iemeslus, kāpēc tas nebija iespējams, lai gan patiesais iemesls bija nevēlēšanās mainīt «mājīgā draugu kapitālisma» kārtību, jo restrukturēšanas gadījumā «draugu» intereses nevarētu pietiekami dāsni tikt apmierinātas, un tas prasītu arī ievērojami vairāk darba privatizācijas procesā.

Vai Latvijā trūkst uzņēmīgu cilvēku?

Aplūkojot statistikas datus par uzņēmumu skaitu Latvijā (sk. 11. zīm.) un salīdzinot tos citās pārejas ekonomikas valstīs, var rasties jautājums – vai Latvijā trūkst uzņēmīgu cilvēku?

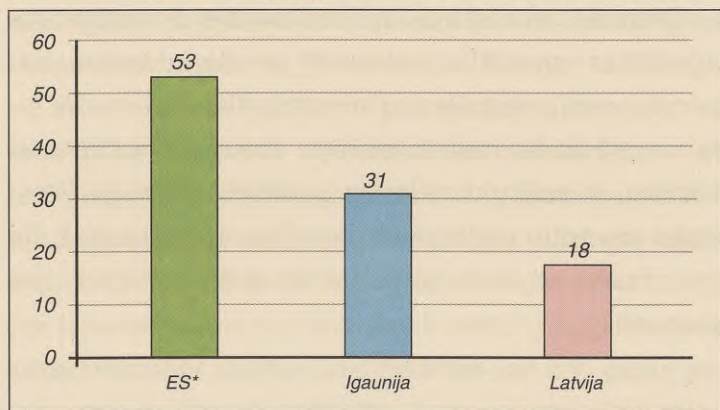
Apskatot privātā sektora veidošanās gaitu Latvijā, redzam, ka pastāv vairāki faktori, kas kavēja daudzskaitlīga un nozarēs izvērstā privātā uzņēmējdarbības sektora attīstību.

Privatizācijas zemā kvalitāte noteica to, ka privatizācijas gaitā neradās «jaunie» uzņēmumi, kuri augot un attīstoties, palielinot pieprasījumu pēc starppatēriņa

precēm un pakalpojumiem, stimulētu citu jauno uzņēmumu ienākšanu tirgū.

Tieši uzņēmumu sektora pieprasījums paplašina kopējā pieprasījuma sortimentu, jo mājsaimniecību un valsts sektors nerada pieprasījumu pēc starptautiņā precēm, arī ražošanas pakalpojumu veidiem – līdz ar to nerada tirgu būtiskas nozares attīstībai.

11. zīm. Uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem

* ES – Eiropas Savienības valstis.

Aprēķināts pēc «Latvijas statistikas gadagrāmatas 2001», (196. lpp.), LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001., *Statistical Yearbook of Estonia 2001*, (394. lpp.), Tallinn, 2001 un Eurostat's SME Database, OECD Economic Outlook, No 65, June, 2001.

Pieprasījuma pieaugums mājsaimniecību, valsts un eksporta sektorā rada arī multiplicējošu efektu uzņēmumu sektora pieprasījumā. Lieluzņēmumi, piesaistot mazos uzņēmumus kā piegādātājus un noteiktu pasūtījumu izpildītājus, nodrošina mazajiem uzņēmumiem izeju uz citiem tirgus sektoriem, arī eksporta tirgu.

Reformu valstīm pārmet, ka tās ekonomisko pārmaiņu gaitā nav spējušas uzlabot savu tautsaimniecī-

bas struktūru. Latvijai diemžēl nav izdevies saglabāt pat no padomju laikiem mantojumā saņemto. Īpašuma formas maiņas rezultātā Latvijas tautsaimniecības, it īpaši rūpniecības struktūra ir degradējusies, nozaru produkcijas un eksporta struktūrā ir palielinājies izejvielu (kokmateriālu) un zemas pievienotās vērtības (metāla, tekstilrūpniecības) nozaru īpatsvars, kas ir viens no iemesliem darba ražīguma kritumam nozarē, salīdzinot ar pirmsreformu laiku.

Skaidrs ir viens – privātais sektors nav spējis kāpināt darba ražīgumu tik lielā mērā, lai pretotos darba ražīguma samazinājumam rūpniecības nozaru struktūras degradācijas rezultātā.

Tātad galvenie iemesli relatīvi mazajam uzņēmumu skaitam Latvijā ir lielo uzņēmumu trūkums un degradētā rūpniecības struktūra, kas nesekmē jauno uzņēmumu ienākšanu tirgū, – nevis neuzņēmība un biznesa ideju trūkums, ko bieži piedēvē latviešiem.

Valsts kā «vecu» uzņēmumu ķilniece

Privatizācijas gaitā Latvijas rūpniecībā, kā mēs to šodien redzam, netika panākta pāreja no «vecā» uz «jauno» uzņēmumu, tāpat kā netika sasniegts neviens no privatizācijai uzstādītajiem mērķiem – izveidot konkurētspējīgu un efektīvu uzņēmēju slāni, ar sertifikātu palīdzību veicināt mazo akcionāru izveidi un nostiprināšanos, saņemt pārdodamajam valsts īpašumam atbilstošus privatizācijas ienākumus un izmantot

tos uzņēmējdarbības attīstībā. Latvijā 3,3 miljardus latu vērtais valsts īpašums tika pārdots par apmēram 100 miljoniem latu, kamēr Igaunijā privatizācijas ieņēmumi bija četrreiz lielāki, pārdodot īpašumu, kas pēc vērtības bija vairāk nekā divreiz mazāks par Latvijas īpašumu.

Līdz 1998. gadam, kad man nācās saskarties ar privatizācijas jautājumiem gan ekonomikas ministra, gan premjera statusā, man bijuši daudzi iebildumi un pretenzijas pret Privatizācijas aģentūras darba kvalitāti. Taču tolaik man, tāpat kā vairākiem Latvijas ekonomistiem, bija pārliecība, ka, neskatoties uz kļūdām un nepilnībām privatizācijā, pēc gada diviem privātais sektors tomēr spēs pierādīt savas priekšrocības arī rūpniecības nozarē, padarot šo sektoru dinamisku un elastīgu pret ārējā tirgus izmaiņām.

Tomēr 1998. gada Krievijas krīzes sekas, rūpniecības struktūras un eksporta noplicināšanās, nespēja attīstīt augstas pievienotās vērtības nozares, kas ražotu produkciju eksportam uz stabiliem un maksātspējīgiem tirgiem, uzrādīja privatizācijas zemu kvalitāti.

Diemžēl situācija uzņēmējdarbības jomā neuzlabojās arī pēc rūpniecības uzņēmumu privatizācijas beigām, jo valsts bija kļuvusi par privatizēto, bet «vecos» uzņēmumus ķilnieci, kuros strādāja tūkstošiem strādnieku, un šiem uzņēmumiem daudzviet ir noteicoša ietekme uz pilsētas vai reģiona ekonomiku un sociālo situāciju.

Izmantojot to, kā arī sakarus valsts pārvaldes institūcijās, «vecie» uzņēmumi pieprasīja un daudzus ga-

dijumos arī saņēma atļauju sertifikātu daļas palielināšanai maksājumos par privatizētajiem uzņēmumiem, kas ļāva tiem, maksājot niecīgas summas, iegādāties valsts īpašumu. Tie panāca arī privatizācijas maksājumu termiņa pagarināšanu, investīciju saistību samazināšanu, parādu kapitalizāciju, ieguva valsts garantētus kredītus, valsts atbalstu, valsts pasūtījumus un citus labumus.

Šāda situācija kropļo godīgas konkurences nosacījumus Latvijas uzņēmējdarbības sektorā, radot īpašus darbības apstākļus dažiem izredzētajiem «vecajiem» uzņēmumiem, nestimulējot tos pārtapt par «jaunajiem», atņemot līdzekļus «jauno» uzņēmumu atbalstam un visaptverošas uzņēmējdarbības atbalsta sistēmas izveidei.

Kā uzlabot privātā sektora kvalitāti un panākt «jauno» uzņēmumu īpatsvara pieaugumu?

Uzņēmums ir ražošanas faktors tāpat kā zeme, kapitāls un darbaspēks. Tāpat kā citiem ražošanas faktoriem, arī uzņēmuma attīstībai nepieciešama labvēlīga vide – stabili uzņēmējdarbības nosacījumi, godīga konkurence, stabila juridiskā bāze un institucionālā sistēma.

Lai uzlabotu uzņēmējdarbības sektora kvalitāti, nepieciešams pakļaut tirgus disciplīnai «vecos» uzņēmumus, liedzot kādam uzņēmumam ieņemt īpašu labvēlības statusu, nepasargājot to no tirgus konkurences spiediena. Tas piespiestu to mainīties, uzlabojot vadību un paaugstinot efektivitāti.

Vienlaikus jārada labvēlīgi apstākļi «jauno» uzņēmumu ienākšanai tirgū, tādu uzņēmumu, kam, lai pastāvētu, nav vajadzīgs īpašs valsts atbalsts, izņemot to, kas tiek nodrošināts visiem uzņēmumiem. Privātās uzņēmējdarbības likumiskā vide Latvijā ir pietiekami attīstīta, ja vērtējam kvantitatīvo aspektu. Tomēr trūkumi ir likumu un normatīvo aktu ieviešanā, to piemērošanā. Te bieži vērojama valsts institūciju subjektīva un voluntāra pieeja, ko nosaka valsts pārvaldes aparāta vājums un pakļaušanās dažādām ietekmēm.

Ekonomisko reformu laikā izveidotie tirgus saimniecības pamati Latvijā pēc kvantitatīviem rādītājiem neatpaliek no citām Austrumeiropas valstīm, taču pēc struktūrreformu, it īpaši privatizācijas kvalitātes, esam sliktākās pozīcijās nekā pārējās Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Tas Latvijai uzstāda uzdevumus, kas citās reformu valstīs vismaz daļēji ir jau atrisināti.

Valsts administrācijas mazspēja ir šķērslis, kas valstij neļauj veikt uzdevumus uzņēmējdarbības atbalsta jomā. Apzinoties šīs problēmas smagumu, jau 1998. gadā uzsāku reformu mazskaitlīga un darbotiespējīga ierēdņu aparāta izveidei. Taču politiskās un birokrātiskās pretestības dēļ 1999. un 2000. gadā valsts pārvaldes reforma tika apstādināta. Pēdējo gadu laikā nav sperti nekādi būtiski soļi šajā virzienā, par spīti pašmāju un starptautisko institūciju nesaudzīgajai kritikai par Latvijas valsts pārvaldes aparāta vājumu, tā ietekmējamību, par «valsts sagrābšanas» limeni (korupciju augstākajā, valsts lēmumu pie-

ņemšanas jomā), kas Latvijā ir augstākais starp ES kandidātvalstīm.

Valsts pārvaldes mazspēju uzskatāmi demonstrē nodokļu iekasēšana. Kopš 1998. gada samazinās iekasēto nodokļu īpatsvars pret iekšzemes kopproduktu, lai gan pēdējos divos gados ekonomikas attīstības tempi ir pieauguši un nodokļu likmes šai laikā nav samazinājušās.

Tajā pašā laikā it kā līdzekļu trūkuma dēļ apsīkušas tās iniciatīvas uzņēmējdarbības atbalsta jomā, ko uzsākām pirms pieciem gadiem – gan eksporta atbalsta, gan mazo un vidējo uzņēmumu, gan īpaši atbalstāmo reģionu atbalsta programmu īstenošana.

Šīs programmas un pasākumi maz rūp «vecu» uzņēmumu lobijam, kas nevēlas uzņēmējdarbības atbalsta sistēmas izveidi, kura būtu vienlīdz labvēlīga un veicinoša visiem uzņēmumiem.

Ar politisko un birokrātisko vienaldzību man nācās saskarties 1996. – 1997. gadā, izstrādājot mazo un vidējo uzņēmumu atbalsta programmu un attīstot mazā biznesa atbalsta sistēmu Latvijā. Tika izstrādāti un apspriesti mazā biznesa atbalsta pasākumi, noteikti konkrēti pasākumi, nodrošināts Eiropas Savienības finansiālais atbalsts, uzsākta mazā biznesa atbalsta institūciju izveide (uzņēmējdarbības atbalsta centri, «biznesa inkubatori»). Taču politiskās gribas trūkums un administratīvā mazspēja nogremdēja šo programmu.

Tikai stipra un demokrātiska valsts pārvalde var veikt šos uzdevumus, nodrošināt **labvēlīgas biznesa vides pastāvēšanu**. Tieši valsts pārvaldes stiprums

vai vājums nosaka to, cik lielā mērā valsts spēj īstenot savas pamatfunkcijas – makroekonomisko vadību, sociālās programmas, likuma un kārtības ievērošanu, valsts aizsardzību.

Brīvā tirgus sistēma nespēj kļūt pietiekami laba pati no sevis, bez noteiktas sociāli ekonomiskās vides un tirgus atbalsta institūcijām. Tas nozīmē, ka daudzām lietām un institūtiem jau jābūt «savās vietās», lai šī sistēma strādātu.

Valsts pārvaldei tas jānodrošina, jo pretējā gadījumā sabiedrības ekonomiskās aktivitātes un iesaistītības līmenis tirgus saimniecībā joprojām būs zems, ko parāda mazā biznesa pašreizējā attīstība. Nepieaugs arī ārvalstu kapitāla ieplūde, kas ir otrs būtisks biznesa vides indikators. Turpināsies fragmentāra, nevienmērīga izaugsme, nepāraugot plašā un sistēmiskā attīstībā. Uzņēmēju zināšanas, prasmes un darbaspējas joprojām būs mazāk nozīmīgas nekā to birokrātiskie un politiskie sakari.

Valsts pārvaldes reformas rezultātā ir jāpanāk, lai valsts pārvalde būtu apsteidzoša savās spējās virzīt valsts attīstību, nevis kavētu to ar birokrātisko procedūru smagnējību un pakļaušanos «vecu» uzņēmumu lobija ietekmei.

Valsts pārvaldei jābūt efektīvai un neatkarīgai, tās lēmumiem jāveicina tirgus spēku attīstība un konkurence, jo inerce valsts politikas lēmumu pieņemšanā un likumdošanas ieviešanā ļauj saglabāties «vecajiem» uzņēmumiem un kavē «jauno» uzņēmumu rašanos, līdz ar to neļaujot privātajam sektoram pierādīt savas objektīvās priekšrocības darba ražīguma jomā.

Pretējā gadījumā saglabāsies paradoksālā situācija, ka darba ražīgums privātajā sektorā ir zemāks par darba ražīgumu valsts sektorā.

Tomēr, manuprāt, lai Latvijā nodrošinātu stabilu un ilgtermiņīgu ekonomisko izaugsmi, nav nepieciešams atkal kaut ko lauzt un ārdīt. Nepieciešama revolūcija procesu kvalitātē un aptveramībā.

Kas Saeimai un Valdībai jādara tautsaimniecības situācijas uzlabošanā?

Lai atbildētu uz šo jautājumu pilnībā, ne tikai Latvijā tik ierastajā deklarāciju formā, bet patiešām aptveroši, jāietver plašs jautājumu loks – pasākumi uzņēmējdarbības likumiskās vides sakārtošanā, ražošanas attīstībā, importa un eksporta politikā, ārējā parāda politikas veidošanā, nodokļu un budžeta politikā, uzņēmējdarbības vides uzlabošanā, noziedzības un korupcijas apkarošanā, integrācijā Eiropas Savienībā, NATO u.c.

Kā var secināt no iepriekšējām nodaļām, Latvijā ekonomikas attīstība joprojām norit lielā mērā ekstensīvi, balstoties uz atsevišķām nozarēm, kuras var uz vienas rokas pirkstiem saskaitīt – kokmateriāli, tekstils, metālražošana, naftas un tās produktu tranzīts, ostu pakalpojumi.

Jaunas, apstrādājošās rūpniecības nozares Latvijas tirgū nav ienākušas, jo, acīmredzot, tām nav radīta atbilstoša uzņēmējdarbības un investīciju vide.

Savukārt iepriekšējās sistēmas laikā radītā materiāli tehniskā bāze privatizācijas gaitā ir nevis sekmīgi transformējusies jaunajā tirgus sistēmā, bet gan

nonākusi atsevišķu, privatizācijai tuvāk stāvošu ekonomiski – politisko grupējumu rīcībā. Neprotot un varbūt arī pat negribot attīstīt ražošanu, pēc vairāku gadu «pieturēšanas» šie uzņēmumi tiek pārdoti tālāk, papildinot šo grupējumu naudas līdzekļus, ar ko ietekmēt politiku. Kā rāda augošās vēlēšanu izpausmes, politika kļūst arvien dārgāks business tiem, kas to par tādu uzskata.

Valsts pārvaldes institūciju rīcībspēju vājina atkarība no ekonomiski politiskajiem grupējumiem, ko vairākkārt ir norādījuši ne tikai pašmāju, bet arī ārvalstu eksperti.

Pēdējo gadu procesi liecina, ka valstij tomēr tā īsti neizdodas ievirzīties attīstītas tirgus saimniecības izveides ceļā. Vēl joprojām nav izdevies atbrīvoties no tā ekonomiskā un politiskā «strupceļa modeļa» iezīmēm, kurš iedibinājies gandrīz visās bijušās Padomju savienības republikās (izņemot Igauniju un ar zināmām iebildēm arī Lietuvu un Latviju), arī vairākas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis nav brīvas no šīm problēmām. Šī modeļa pazīmes ir:

- ekonomiski politisko grupējumu ietekme uz likumdevēju, izpildu, tiesu un masu mediju varu;
- vājš privātais sektors, zems mazo uzņēmēju un ārvalstu menedžmenta īpatsvars;
- sociāli noslāņojusies sabiedrība, nav vidusslāņa, lielas reģionālās atšķirības labklājības līmeņos;
- valsts pārvaldes institūcijas ir mazspējīgas, to darbība nav koordinēta un caurskatāma, valsts nav atradusi iespējām atbilstošu lomu tautsaimniecībā.

Lai virzītos uz normālu tirgus saimniecību, labklā-

jību un valsts drošību, šīs negatīvās iezīmes jāpārvar, Saeimai un Valdībai, kā arī citām valsts varas institūcijām veicot pasākumus vispirms šādās «mezglu» jomās:

1. Valsts pārvaldes reforma, korupcijas ierobežošana un samazināšana.
2. Likumu kvalitātes palielināšana, izstrādāto un iesāktu programmu īstenošana.
3. Infrastruktūras ilglaicīgas attīstības nodrošināšana.

Būtiski, lai valsts pārvalde būtu apsteidzoša savās spējās virzīt valsts attīstību, nevis kavētu to ar birokrātisko procedūru smagnējību. Valsts pārvaldei jābūt efektīvai, tās lēmumiem jāveicina tirgus spēku attīstība un konkurence.

Galvenie kavēkļi pašlaik ir korupcija, vāja valsts institūciju savstarpējā sadarbība, darbības nesaskaņotība un ierēdņu nekompetence.

Pasākumi šo trūkumu novēršanā ir skaidri jau sen. Pirmkārt, tā ir pārvaldes **institūciju funkciju un atbildības nodalīšana**. Lai visi nenodarbojas ar visu.

Otrkārt, tā ir **ierēdniecības reforma**, kas paaugstinātu ierēdņu kompetenci un motivāciju strādāt valsts labā. Šīs reformas pasākumi tika izstrādāti jau tolaik, kad biju premjers, – 1998. gada vasarā. Reformai bija jānotiek līdz 1999. gada sākumam, taču, beidzoties manam pilnvaru laikam, reforma tika vairākkārt atlikta un pie tās atgriezās tikai 1999. gada rudenī, kad saņēmām uzbrēcienus no ārpuses – no Eiropas Savienības un Pasaules Bankas. Reāli ierēdniecības reforma nav uzsākta vēl līdz šim brīdim.

Taču galvenā mūsu valsts pārvaldes sērga diemžēl ir un paliek **korupcija**, kas pastāvēja jau iepriekš, taču īpašu uzplaukumu guva privatizācijas gaitā.

Diezin vai vēstures gaita kādam Latvijā kādreiz vēl piedāvās tādu iespēju, kā lemt par 3 miljardus latu liela valsts īpašuma pārdošanu, izlemt, kam pārdot un par cik pārdot. Šādas iespējas 90-to gadu otrajā pusē tika dotas Privatizācijas aģentūrai – institūcijai, kas tika izveidota, lai nostiprinātu privatizācijas procesa neatkarību. Ar šīs aģentūras palīdzību privatizācija tiešām kļuva neatkarīga – neatkarīga no valsts, taču atkarīga no aģentūrai tuvu stāvošu cilvēku interesēm.

Tā kā privatizācijas procedūra ļāva iegādāties valsts īpašumu par sertifikātiem pēc to nominālvērtības, ar šī «sociālā taisnīguma instrumenta» palīdzību tika radīts Latvijas jaunkapitālistu slānis, kuri ieguva milzu īpašumus, ieguldot niecīgas summas, jo visu izšķīra iespējas piekļūt privatizējamiem objektiem. Manipulācijas ar sertifikātu daļu ir tikai viens no instrumentiem, kas tika izmantots, lai lētāk sagrābtu valsts īpašumu.

Privatizācijas gaitā tikai nostiprinājušies daži ekonomiskie grupējumi, kas nosaka vispārējo korupcijas klimatu valstī, ietekmē masu informācijas līdzekļus un valsts pārvaldes institūcijas, novirzot valsts pārvaldes institūciju enerģiju no visai valstij svarīgu tautsaimniecisku jautājumu risināšanas uz kāda grupējuma interešu īstenošanu vai cita grupējuma attīstības kavēšanu. Tas ir arī viens no cēloņiem dažādu valsts institūciju savstarpējiem ķīviņiem un neuzticībai, kas nerastos, ja tās strādātu tikai sabiedrības un valsts labā.

Šo grupējumu plašā ietekme ekonomikā un politikā izgaissina cerības, ka to vara un līdz ar to arī «valsts nozagšana» beigsies arī pēc kuģniecības, transporta un telekomunikāciju lieluzņēmumu privatizācijas. No valsts vēl būs ko paņemt – valsts pasūtījumi, izdevīgi likumi un normatīvi akti, kredītu garantijas un daudz kas cits.

Tādēļ cīņa pret korupciju ir pats svarīgākais uzdevums, tā nepieciešama visos līmeņos – gan konkrētu korumpētu amatpersonu atklāšana un sodīšana, gan ekonomiskās vides uzlabošana un sakārtošana, kas palielinātu godīgas konkurences lomu un mazinātu korupcijas iespējas. Koruptīvo mehānismu izskaušana pašā lēmumu pieņemšanas procesā valsts iestādēs bieži vien neprasa lielus naudas resursus. Nepieciešams tikai izvērtēt lēmumu pieņemšanas procedūru un izslēgt tos posmus, kur lēmumiem nav skaidru kritēriju, kur parādās iespējas kādas amatpersonas voluntārisma.

Nepieciešama politiska griba korupcijas izskaušanā, kas pašlaik valsts pārvaldes institūcijām bieži vien pietrūkst. Aktīva cīņa pret korupciju un valsts pārvaldes reforma ir vienīgais reālais ceļš, kā atjaunot sabiedrības uzticību valstij un valsts pārvaldes institūcijām, kā atjaunot dialogu starp varu un sabiedrību.

Runājot par **likumu vidi Latvijā**, domāju, ka problēmas nav likumu kvantitatē, bet gan to kvalitātē. Likumu kvalitātei būtu jāķļūst par galveno kritēriju Saeimas darbības novērtēšanā.

Pašlaik galvenais likumu kvantitātes un kvalitātes virzītājs ir likumu harmonizācija, kas notiek Eiropas

integrācijas procesā. Tas palīdz noturēt likumdošanas tempu un virzību uz tādu valsts attīstības modeli, ko ir pārbaudījis laiks un kas darbojas attīstītās Eiropas Savienības valstīs. Es šeit nedomāju Eiropas likumu tehnisku pārceļšanu Latvijas vidē, bet gan ekonomiskās sistēmas elastības un dinamisma pārņemšanu ar likumu saskaņošanas palīdzību. Saskaņojot mūsu likumu sistēmu ar Eiropas Savienības valstīs esošo, parādās tas pozitīvais moments, kas nepieciešams valsts pārvaldei kopumā, proti – likumu sistēma iet pa priekšu sabiedrībai, virza tās ekonomisko un politisko attīstību.

Piemēram, viens no iemesliem, kāpēc Latvijas vērtspapīru tirgus ir tik neaktīvs un apgrozījums Rīgas Fondu biržā daždien atpaliek pat no vidēja Rīgas lielveikala apgrozījuma, ir arī **mazākuma akcionāru tiesību** neaizsargātība Latvijas likumdošanā, kuru paredz sakārtot Komerclikums.

Pašreizējā likumdošana lielajiem akcionāriem ļauj rīkoties, nerēķinoties ne tikai ar mazākuma akcionāru, bet pat ar uzņēmuma kopējām interesēm. Kontrolpaketes īpašnieks jebkurā brīdī var piesaistīt kredītu, dažādu mahināciju rezultātā atbrīvoties no savām daļām vai ieķīlāt tās un atstāt uzņēmumu bankrota situācijā un mazākuma akcionārus ar bezvērtīgiem papīrišiem rokās.

Līdz ar to nevaram piesaistīt portfeļinvestīcijas, kas nāk caur vērtspapīru tirgu un ir galvenā investīciju piesaistes forma pasaulē, kas varbūt arī Latvijas kompānijām ļautu izaugt līdz globālā tirgus mērogiem. Pašlaik vērojam pretēju procesu, kad privatizā-

cijas gaitā uzņēmumus ieguvušie «vietējie ofšori» tos citu pēc cita pārdod ārzemniekiem.

Saeimai un Valdībai ir pienācis laiks izvērtēt arī **nodokļu sistēmu**. No vienas puses, protams, labi tas, ka nodokļi ir relatīvi stabili un nemainīgi. Tomēr stabilitāte bez attīstības – tā ir stagnācija. Nodokļu sistēmas uzlabošana to samazināšanas virzienā nevar negatīvi ietekmēt tautsaimniecību. Igaunija, kas naudas un nodokļu stabilitāti uzskata par ne mazāk svarīgu lietu kā Latvija, tomēr nebaidījās **atcelt uzņēmumu ienākuma nodokli** tiem uzņēmuma ienākumiem, kas paliek uzņēmuma rīcībā vai tiek reinvestēti, tajā pašā laikā panākot bezdeficīta budžetu.

Domājot par to, kā valsts pārvaldi padarīt apsteidzošu savās spējās virzīt valsti, valdībai būtu jāatgriežas pie prakses, kādu ieviesām tolaik, kad biju Ministru prezidents, proti – **savus lēmumus un politiku balstīt uz skaidru nākotnes redzējumu, uz rīcības programmu katrā jomā**. Vispirms ar nozares speciālistiem tiek izvērtēta situācija nozarē, tad tiek sagatavota programma un, izejot no tās, noteikti konkrēti pasākumi, kurus fiksē ministriju plānos un pēc tam kontrolē to izpildi.

Toreiz visai cerīgi iesākām darbu daudzās jomās – gan tautsaimniecībā, gan tieslietās, gan valsts pārvaldes reformā. Diemžēl šis darbs netika turpināts un programmas noliktas plauktā. Tāds liktenis piemeklēja Noziedzības novēršanas valsts programmu, kas tika izstrādāta ar pašmāju un ārvalstu speciālistu palīdzību. Arī Korupcijas apkarošanas un ierēdniecības reformas programmas piedzīvoja ilgu stagnāciju.

Pašreizējā posmā, kad tiek privatizēti infrastruktūras uzņēmumi, notiek tirgus liberalizācija transporta un enerģētikas sektorā, bez nozares politikas vispār nebūtu vēlams neko pasākt. Šajās nozarēs privatizācija nav galvenais, tā ir tikai viens no nozares liberalizācijas pasākumiem. Galvenais ir spēja nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus patērētājam, nozares ilgtermiņa attīstību, nozares gatavību starptautiskajai konkurencei un tarifu stabilitāti, lai tie nekavētu visas tautsaimniecības attīstību, vienlaikus nodrošinot nozares attīstību.

Piemēram, «Latvijas Kuģniecības» privatizācija notiek bez nozares attīstības koncepcijas. Nav skaidras politikas arī telekomunikāciju jomā, arī enerģētikas politika ir jākoriģē, ievērojot jaunās tendences Eiropas enerģijas tirgū.

Joprojām viens no svarīgākajiem valsts uzdevumiem ir nodrošināt ne tikai uzņēmējdarbības juridisko pamatu – kvalitatīvus un attīstību veicinošus likumus, nodokļu sistēmu, tirgus uzraudzības institūciju darbību, bet arī **tehnisko infrastruktūru** – komunikācijas, ceļus, energotiklus. Privātais uzņēmējs var investēt tur, kur jau ir atbilstošā infrastruktūra. Infrastruktūras izveides izmaksas nevar pilnībā prasīt no investora, jo investors šādā gadījumā, saprotams, izvēlēsies vietas, kur ir attīstīta infrastruktūra un izmaksas līdz ar to mazākas, un dos savu kārtējo ieguldījumu jau tā hipertrofētās Rīgas un tās reģiona attīstībā.

No otras puses, ir saprotams, ka valsts nevar komunikāciju tīklus un ceļus izbūvēt tur, kur vēl nekā nav un nezina, vai kaut kad būs.

Jābūt saprātīgam kompromisam, un tas ir jāatrod, saistot investīciju un reģionālās attīstības politiku. Attiecīgajām valsts institūcijām un programmām būtu jānodrošina – ja ir investors, kas vēlas kaut kur ieguldīt naudu, – attiecīgās infrastruktūras izbūve. Tā būtu reāla investīciju veicināšanas un reģionālās politikas sasaiste.

Lai valsts investīciju izmantošana būtu efektīva, jānodrošina **sadales procedūru caurspīdīgums**, lai pretendentu izvērtēšana notiktu godīga konkursa rezultātā. Ja konkursa gaitu ietekmē korupcija un uzvarētājs tiek noteikts pēc pazišanās principa, tad parasti drīz vien pasūtījuma apjoms pieaug ar dažādām papildu izmaksām, mainās konkursa nosacījumi un sākotnēji lētākais piedāvājums kļūst par dārgāko, cieš arī kvalitāte. Sliktākajā gadījumā pasūtījums vispār netiek izpildīts, saņemtā nauda un piesaistītie kredīti pazūd.

Nespēja garantēt valsts pasūtījumu un investīciju sadales procedūru korektu un godīgu norisi, risks, ka valsts investīcijas tiks izmantotas neracionāli, ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc Latvija pašreiz nevar atļauties lielākas valsts investīcijas, kas pēc makroekonomiskajiem kritērijiem būtu apsveicami.

Valsts parāds salīdzinājumā ar citām valstīm relatīvi mums nav liels. Eiropas Savienības valstis tas pamatā svārstās no 50% – 60% (pret iekšzemes kopproduktu), Latvijā – ap 13%–14%.¹

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001., 225. lpp.

Pašreizējo situāciju tautsaimniecībā nevar uzlabot ar kādu radikālu pasākumu un kampaņu palīdzību. Nav tāda viena brīnumlīdzekļa, kas spētu uzreiz mainīt situāciju tautsaimniecībā. Nepieciešams mobilizēties sistemātiskam ikdienas darbam, kas balstīts uz nākotnes redzējumu, nevis uz šaurām grupējumu interesēm.

Privatizācija ekonomisko pārmaiņu kontekstā

Privātā sektora izveides process

Pārejot no komandekonomikas uz tirgus saimniecību, nepietiek ar to, ka juridiski tiek nodrošināta privātā īpašuma pastāvēšana, privātajam īpašumam un privātajam īpašniekam tautsaimniecībā bija jāparādās reāli.

Šim jaunajam īpašniekam pēc iespējas ātrāk bija jānomaina tā «jaunā kapitālista» tips, kas asociējās ar ādas jakās un treniņbiksēs tērptiem «biznesmeņiem», kas, apkārušies ar zelta ķēdēm, grozījās ap Rīgas centra kafejnīcām un restorāniem.

Bija nepieciešams nopietnu, perspektīvu domājošu un likumīgi strādājošo uzņēmēju slānis. No kā tas veidojās?

Var izdalīt četrus veidus, kā privātais sektors ienāca Latvijas ekonomikā.

1. **Denacionalizācija** – nekustamo īpašumu – ēku un arī nelielu uzņēmumu atgriešana to bijušajiem īpašniekiem, arī lauku īpašumu atgriešana.
2. **Jaunu uzņēmumu veidošanās**, pamatā mazā biznesa formā.

3. **Ārvalstu kapitāla ienākšana** – investīcijas, kopuzņēmumi.

4. **Privatizācija.**

Privatizācija ir galvenais pasākums pārejai uz tirgus ekonomiku, jo:

- Pirmkārt – valsts rokās reformu sākumposmā atrodās visa ražošanas sfēra un infrastruktūra.
- Otrkārt – privatizācijas process ir regulējams, valstiski vadāms process, ar kuru iespējams ietekmēt jaunā privātā sektora kvalitāti.
- Treškārt – privatizācijas gaitā rodas vairāk atbildīgo lēmumu pieņēmēju, kas veido konkurējošu vidi.
- Ceturtkārt – privatizācija ietekmē citus privāto kapitālu veidojošos procesus. Ārvalstu kapitāla ienākšana notiek galvenokārt privatizācijas gaitā, tāpat arī sekmīgai mazā biznesa attīstībai nepieciešami ražošanas lieluzņēmumi, ar kuriem kooperēties.

Pabeigtu un veiksmīgu privatizāciju zināmā mērā var uzskatīt par ekonomikas pārejas neatgriezeniskuma rādītāju. Piemēram, Ķīnā, kur arī notiek reformas, taču atšķirīgi no Austrumeiropas un Eiropas, privātais sektors tur veidojas galvenokārt mazā biznesa veidā un ienākot ārvalstu kapitālam, bet izšķirošais reformu pasākums – privatizācija – tur vēl nav isti notikusi.

Tātad privatizācija nav tikai vienkārša atbrīvošanās no valsts uzņēmumiem pēc principa – vai nu laist bankrotā, vai pārdot par vienu latu, bet gan jaunā privātā sektora izveides process, «siets», caur kuru izsiņāt perspektīvāko un efektīvāko uzņēmuma īpašnieku, izveidot jaunās tirgus sistēmas starta pozīciju.

Tomēr, lai privatizācija izpildītu savu lomu, tai jābūt:

- efektīvai, godīgai un caurskatāmai;
- ar skaidri noteiktu privatizācijas institūciju atbildību;
- saistītai ar nozares politiku.

Savukārt privatizācijas rezultātā iegūtai augstākai ražošanas efektivitātei, kvalitatīvākam menedžmentam, radītajām darba vietām un palielinātai eksporta spējai bija jāatsver vai vismaz jāmazina privatizācijas negatīvās sociālās sekas un tās novērtējums no sociālā un morālā viedokļa. Jā, privatizācija nav taisnīga, tomēr tās rezultātā bija jāizveidojas efektīvai ražošanai, kas piedāvātu jaunas darba vietas un jaunas iespējas mazajiem uzņēmējiem.

Plašākā nozīmē ir jārūnā par **valsts īpašuma izmantošanas politiku kopumā**, kāda tā ir bijusi reformu laikā. Daudzkārt ir atkārtots un uzsvērts, ka privatizācija nav pašmērķis. Tomēr, apskatot privatizācijas procesu Latvijā 90-tajos gados, redzams, ka tā diemžēl visai vāji ir bijusi saistīta gan ar valsts ekonomisko politiku kopumā, gan ar ārvalstu investīcijām, gan ar mazā biznesa veidošanos.

Reformu gaitā tā arī nav izdevies radīt efektīvu valsts īpašuma apsaimniekošanas sistēmu.

Latvijā līdz šim nav noteikts skaidrs valsts uzņēmuma statuss. **Nav izveidota arī efektīva valsts uzņēmuma un valsts kapitāla daļu izmantošanas sistēma**, kas ļautu valstij gūt ienākumus, kurus varētu izmantot biznesa infrastruktūras uzlabošanai.

Privatizācija tika uzskatīta par vienīgo alternatīvu, kā izkļūt no situācijas, kurā valsts it kā vairs nevarēja pārvaldīt savu īpašumu.

Privatizācijas mērķi un rezultāti

Pēdējā laikā par dažādiem privatizācijas jautājumiem tiek diskutēts ne mazāk kā reformu sākumposmā.

Tiek runāts par neveiksmēm un problēmām atsevišķu uzņēmumu privatizācijā, retāk gan – par veiksmīgiem piemēriem.

Tiek apspriesta vienas vai otras personas atbildība un tās loma privatizācijas norisē Latvijā.

Diemžēl šo diskusiju nokrāsa pamatā ir negatīva un to stils ir visai tālu no konstruktīvā stila. Ko mēs dzirdam? Skandāli, ekonomisko un politisko grupējumu cīņas, spiediens uz vienu vai otru amatpersonu...

Turpat vai katrs lielākais Latvijas uzņēmums sabiedrības acīs jau asociējas ar kādu skandālu vai krimināllietu. Un diemžēl šis negācijas patiešām ir reālas...

Mazāk tiek runāts un varbūt vēl mazāk domāts par privatizācijas procesu kopumā. Kāds tas izskatās no šodienas viedokļa, kur mēs esam nonākuši privatizācijas rezultātā un kurp mums jāiet.

Iespējams, ka pašlaik vēl ir par agru dot izsvērtu un akadēmisku novērtējumu visam privatizācijas procesam Latvijā, taču, no otras puses, ir pats pēdējais laiks, kad šajā procesā vēl var izdarīt kādas korekcijas un kaut ko mainīt.

Lai izvērtētu privatizācijas gaitu un pašreizējo stāvokli, jāatceras, kādi **mērķi privatizācijai** Latvijā tika stādīti reformu sākumposmā.

1. Ražošanas līdzekļu maksimāla saglabāšana, to

efektīva izmantošana, transformējot tos privātipa-
šuma formā.

2. **Plaša un dinamiska uzņēmēju slāņa izveide.** Tika stādīts uzdevums – atrast «īsto», labā nozīmē saimnieku katram uzņēmumam, kas spētu darboties konkrētajos ekonomiskajos apstākļos un, īstenojot efektīvu mikroekonomisko politiku, dotu savu artavu arī makroekonomisko rādītāju uzlabošanā.
3. **Ienākumi no privatizācijas** – izmantojot tos uzņēmējdarbības infrastruktūras nostiprināšanai, mazā un vidējā biznesa attīstībai, iegūt papildu investīciju avotu Latvijas tautsaimniecībā.
4. **Sociālais taisnīgums** – īpašuma restitūcijas rezultātā atdot bijušajiem īpašniekiem atņemto, ar sertifikātu sistēmas palīdzību kompensēt iedzīvotājiem padomju laikā atņemto iespēju uzkrāt savu privāto kapitālu.

Runājot par mērķiem un to izpildi, sabiedrības interesēs bija un arī tagad ir – privatizācijas procesa gaitā maksimāli efektīvi saglabāt tos ražošanas pamatlīdzekļus, kurus var efektīvi izmantot arī tirgus saimniecības apstākļos. Nomainot īpašnieku, pieņemt jaunu vadības personālu, kāpinot ražošanas efektivitāti, atrodot jaunus, maksātspējīgus tirgus, piesaistot papildu kapitālu, uzņēmumam turpinot strādāt. Tas ir būtiski, lai šis pārrāvums nebūtu dziļš un ilgs, jo pārstrukturizācijas un privatizācijas periodā zināms ražošanas apjomu kritums ir neizbēgams.

Diemžēl, runājot par Latvijas tautsaimniecību un it īpaši par rūpniecību, nākas secināt, ka šis pārrāvums Latvijā ir bijis daudz dziļāks nekā kaimiņvalstīs.

Latvijā iekšzemes kopprodukts vēl 1998. gadā bija par 42% zemāks nekā 1990. gadā. Lietuvā šis rādītājs mazāks – par 32%, bet Igaunijā vēl zemāks – par 18%.

Apstrādājošajā rūpniecība Igaunijā 1998. gadā jau bija panākusi 1992. gada līmeni, taču pēc krituma 1999. gadā rūpnieciskās ražošanas līmenis Igaunijā atpaliek no 1992. gada līmeņa par apmēram 3%, Latvijā tas atpaliek par 37%.¹ Komentāri lieki.

Turklāt, privatizācijas mērķis bija radīt tādu tautsaimniecības struktūru, kur, vienkārši izsakoties, būtu vēlme likt klāt, guldīt iekšā naudu, nevis raut to ārā.

Tas ir kā bērniem spēlējoties ar klucišiem – radīt mājiņai tādu pamatu, kur arī pienācējs var kaut ko pielikt klāt. Nevis tā, kad katrs, sagrābis savus klucišus, tup kaktā, nezinot, ko īsti ar tiem darīt. Liek vienu uz otra, maina krāsas un nosaukumus, tajā pašā laikā uzmanīgi vēro, kad beidzot «tētis» nometis atlikušos klucišus smilškastē, kuram tie būs tuvāk, kurš varēs tos ātrāk sagrābt un aizvilkt uz savu kaktu.

Protams, ka «bērnām no citas sētas» te nav ko darīt, sak – ej uz savu smilšu kasti spēlēties, mums jau tā problēmu pietiek!

Latvijas tautsaimniecībā tā arī nav izdevies panākt šo kumulatīvo investīciju efektu. Tāds veidojas, ja

¹ «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33.–38. lpp. un Igaunijas Statistikas biroja interneta mājas lapa www.stat.ee

pirmajam *brand name* investoram (kāds bija «Kellogs», bet aizgāja ...) sekotu nākamais. Un arī – ja ieguldītajām investīcijām pievienotos rekapitalizētā peļņa. Igaunijā pēdējos gados ap 90% – 95% no ārvalstu tiešajām investīcijām sastāda tieši esošo ārvalstu uzņēmumu ieguldījumi ražošanas paplašināšanā.¹ Īpaši svarīgi tas ir tajos pasaules ekonomikas attīstības posmos, kad dažādu satricinājumu rezultātā investori jaunos tirgos neiet, kā tas bija pēdējos gados.

Un ko mēs pašlaik varam vispār piedāvāt ārvalstu investoram, kas nāk ar konkrētu jautājumu – kuras jums ir perspektīvākās nozares.

Neskatoties uz to, ka nozaru pieeja Latvijā apzināti netika īstenota un tam bija arī savi iemesli, ārvalstu (un ne tikai) investorus Latvijas tautsaimniecība interesē tieši šādā, maksimāli konkrētā aspektā – kādas nozares Latvijā ir un ko mēs esam paredzējuši attīstīt, kas ir perspektīvs.

Tā kā šis pārrāvums starp veco sistēmu un jaunās sistēmas izveidi Latvijā, it īpaši rūpniecībā, ir bijis smags, daudzas no agrākajām nozarēm un apakšnozarēm ir pārstājušas eksistēt vispār, jaunas nav parādījušās.

Esam nonākuši pie tādas rūpniecības un eksporta struktūras, kur dominē izejvielu un to pirmējās pārstrādes, zemas pievienotās vērtības produkti.

Privatizācija, kas pamatojas uz attiecīgās nozares stratēģiju, varēja kļūt par vienu no instrumentiem, ar

¹ Dati no Igaunijas Statistikas biroja interneta mājas lapas www.stat.ee

kuru ietekmēt rūpniecības nozaru struktūru, saglabāt tās nozares, kur tika ražota produkcija augstā tehnoloģiskā līmenī, ar augstu pievienoto vērtību.

Protams, daudzās apakšnozarēs nebija iespējams saglabāt ražošanas apjomu ne 100%, ne 70%, pat ne varbūt 50% apmērā no iepriekšējā. Taču statistika rāda, ka vairākas Latvijas rūpniecības apakšnozares un pat nozares ir vispār izzudušas. Un tās nav tikai smagās un militārās mašīnbūves nozares, vai radio un sakaru iekārtu ražošana.

Piemēram, kādēļ mēs vairs neražojam velosipēdus? 1940. gadā ražojām 45 000 velosipēdu, 1990. gadā bērnu velosipēdus vien – 240 000.¹ Vai lētam un izturīgam Latvijas velosipēdam neatrastos tirgus mūsu valstī? Vai tiešām mums arī velosipēds būs jāizgudro no jauna?

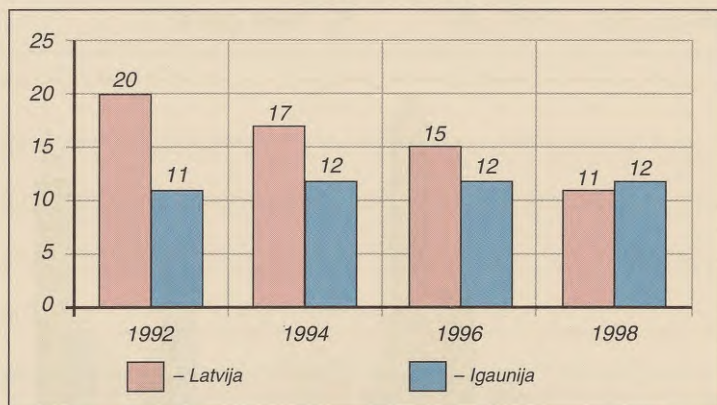
Var jau teikt, ka tam tā arī jābūt, ka mūsu rūpniecības liktenis jau bija nolemts no paša reformu sākuma, to nebija iespējams pārveidot tirgus saimniecības apstākļos. Tā varētu domāt, ja atkal nebūtu šī kaitinošā Igaunijas piemēra (sk. 12. zīm.).

Igaunijai pēdējos gados ir izdevies palielināt ražošanas apjomus arī tādās pie mums par bezcerīgām uzskatītās mašīnbūves un aparātbūves apakšnozarēs kā radio un sakaru iekārtu ražošana. Igaunijas mašīnbūves rūpniecības apakšnozares pēc krituma 90-to gadu vidū atkal kāpina ražošanas apjomus, pieaug to īpatsvars gan ražošanas struktūrā, gan eksportā.

¹ «Latvijas 80 gadi statistikas spoguļi», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 1999., 40. lpp.

Eksporta rādītājs ir viens no būtiskākajiem ekonomikas indikatoriem, tas daudzos gadījumos ir pat precīzāks par ražošanas kopapjomu rādītāju, jo ražotājs ir ieinteresēts uzrādīt eksporta apjomu. Arī pēc tā makroekonomiskās nozīmes eksports parāda, ar ko izejam pasaules tirgū, kāda ir mūsu specializācija.

12. zīm. Mašīnbūves īpatsvars apstrādājošā rūpniecībā (%)

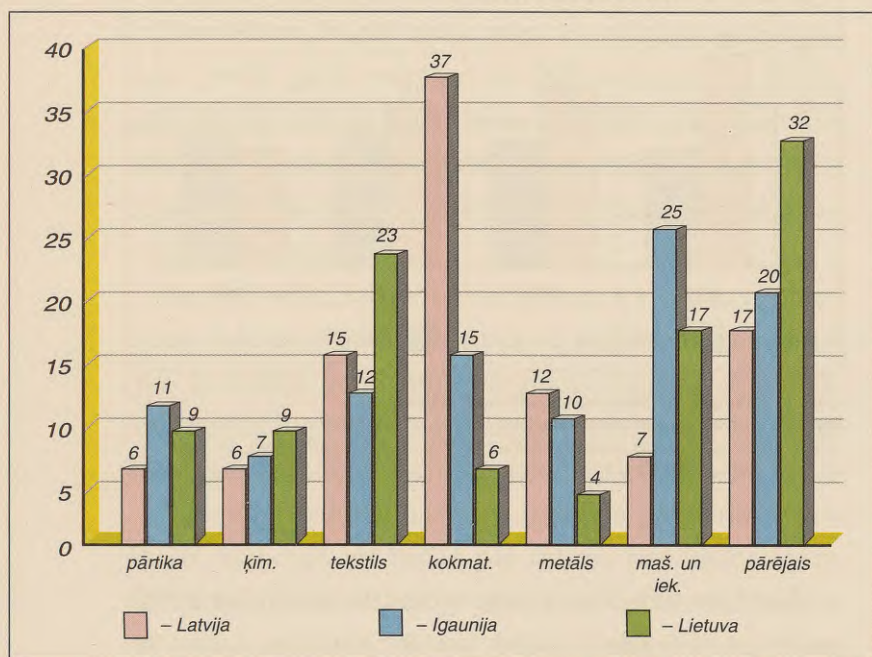
Dati pēc Igaunijas Centrālās bankas interneta mājas lapas <http://www.ee/epbe/makromajandus/3.1.2.html.en> un pēc diviem «Ziņojumiem par Latvijas tautsaimniecības attīstību», 1997. gada jūnijā, 54. lpp. un 1999. gada jūnijā, 63. lpp.

Salīdzinot Baltijas valstu eksporta struktūru 1999. gadā (sk. 13. zīm.), tātad, jau pēc Krievijas krīzes ietekmes, redzams, ka mašīnbūves īpatsvars eksportā Latvijai ir ievērojami zemāks nekā pārējās Baltijas valstīs. Igaunijā tas sastāda $\frac{1}{4}$ daļu no visa eksporta, Lietuvā – 17%, Latvijā – tikai 7%.

Krievijas krīzes ietekme Latvijas rūpniecībā izrādījās daudz smagāka, nekā to sākumā varējām iedomāties,

jo krīzes sākumā bija ticība, ka 96% privātajās rokās atrodošies rūpniecības uzņēmumi spēs pusgada, gada laikā pielāgoties jaunajiem tirgus apstākļiem, pārorientēt ražošanu uz maksātspējīgiem tirgiem. Taču, lai gan Latvijas eksports uz Eiropas Savienības valstīm 1999. gadā sasniedza 63%, no tā 55% sastādīja kokmateriāli.¹ Krievijas krīzes rezultātā Latvijas eks-

13. zīm. Baltijas valstu eksporta struktūra (% , 1999. gadā)

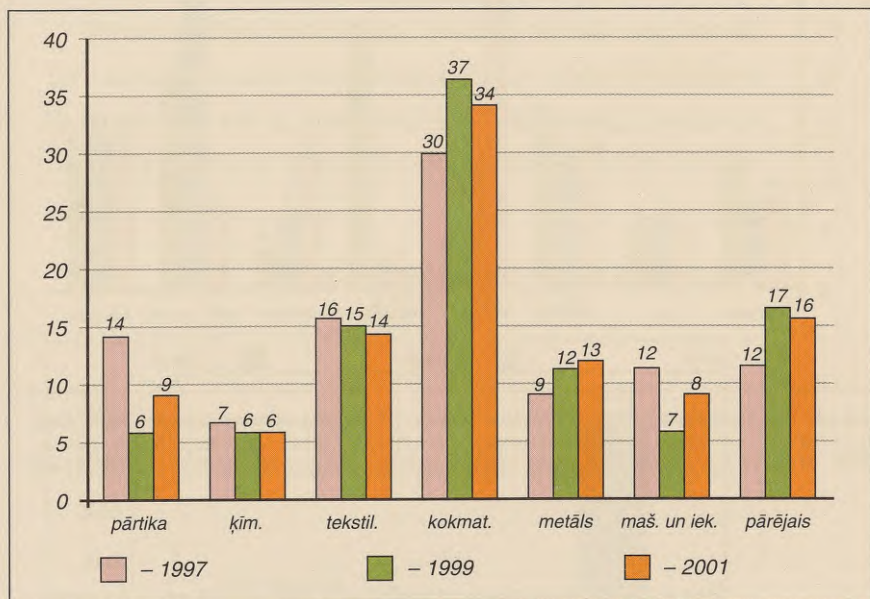
Dati pēc «Latvijas statistikas ikmēneša biļetena 1/2000», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2000., «Economic and Social development in Lithuania 1/2000», Statistics Lithuania, Vilnius, 2000., «Estonian Statistics 1/2000», Statistical Office of Estonia, Tallinn, 2000.

¹ «Latvijas statistikas gadagrāmata 2000», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2000., 181. lpp.

porta struktūrā pastiprinājās negatīvās izmaiņas, eksporta diversifikācija samazinājās, saruka arī mašīnbūves īpatsvars.

Turpmākajos gados situācija neuzlabojās, un 2001. gadā Latvijas eksporta struktūrā joprojām turpat vai $\frac{2}{3}$ sastādīja zemas pievienotas vērtības preces – kokmateriāli, tekstils un metāli (sk. 14. zīm.).

14. zīm. Latvijas eksporta struktūra (% , 1997., 1999. un 2001. gadā)

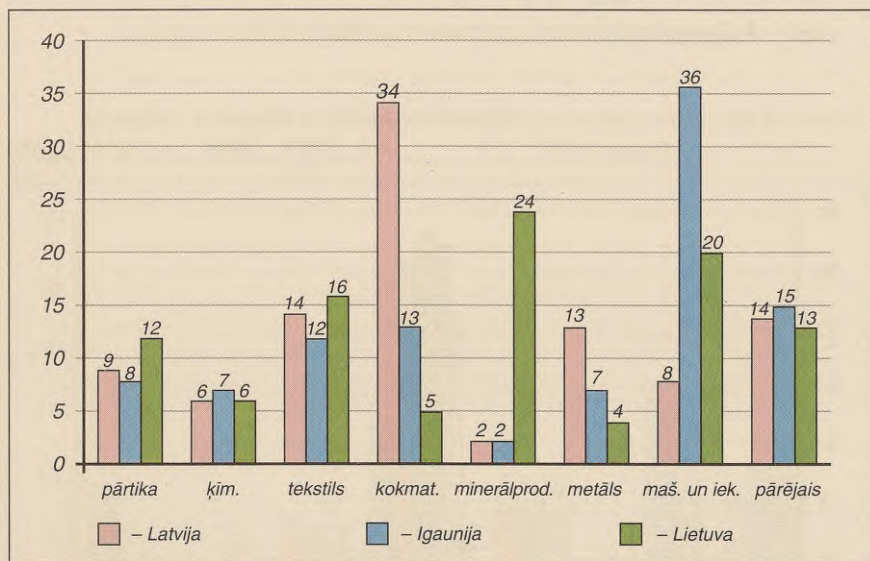

Dati pēc Latvijas statistikas ikmēneša biļeteniem 1/1998, 1/2000 un 1/2002 (LR Centrālā statistikas pārvalde)

Turpretim Igaunijas un Lietuvas 2001. gada eksporta struktūrā (sk. 15. zīm.), salīdzinājumā ar 1999. gadu būtiski palielinājies mašīnbūves īpatsvars, Igaunijā no 25% līdz 36%, Lietuvā – no 17% līdz 20%.

Atgriežoties pie privatizācijas mērķiem – varbūt situācija ir labāka ar privatizācijas ienākumiem un sociālā taisnīguma principa ievērošanu?

15. zīm. Baltijas valstu eksporta struktūra (% , 2001. gadā)

Dati pēc «Latvijas statistikas ikmēneša biļetena 1/2002», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 127.–128. lpp., «Economic and Social development in Lithuania 1/2002», Statistics Lithuania, Vilnius, 2002., 113.–114. lpp., «Estonian Statistics 1/2002», Statistical Office of Estonia, Tallinn, 2002., 63. lpp.

Par privatizējamiem objektiem saņemtā nauda nav un arī nevar būt privatizācijas galvenais mērķis, tomēr, ja šīs naudas būtu vairāk un tā būtu mērķtiecīgāk izmantota, tā varēja kļūt par būtisku finansējuma avotu tautsaimniecības restrukturizācijai un attīstībai.

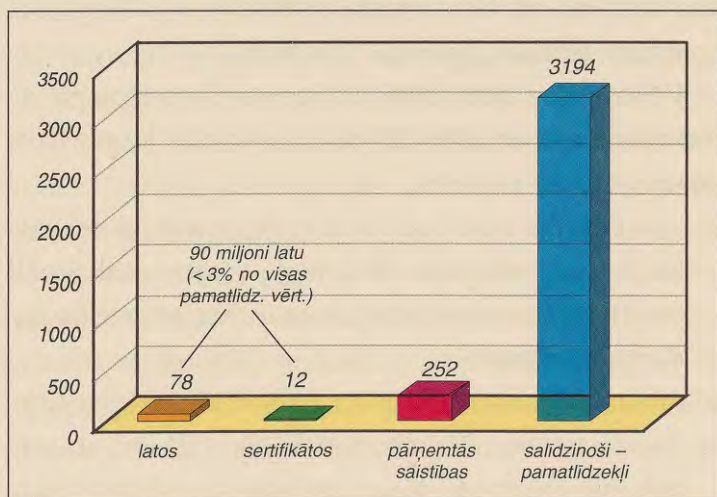
Privatizācijas aģentūras laikā par privatizāciju valsts ir saņēmusi mazāk par 100 miljoniem latu (sk. 16. zīm.) – par visu rūpniecību, būvniecību, turpat vai

par pusi transporta uzņēmumu. Vai tas tomēr nav tā kā par maz, ja salīdzinām, ka kopējais pamatlīdzekļu apjoms šajā grupā (ieskaitot arī tos nedaudzos uzņēmumus, kas radušies no jauna, no malas) ir 17 – 20 reīžu lielāks!

Uzņēmumi pārdoti pamatā zem to atlikušās bilances vērtības, nerunājot nemaz par tirgus cenu. Šķiet, ka tie privatizēti ar domu, lai privatizētājs nezaudētu, ja nāktos visu uzņēmumu izpārdot pa daļām, nemaz nesākot ražošanu...

Privatizācijas procesam, vismaz tā sākumposmā, tika stādīti arī zināmi sociālie mērķi – atdot bijušajiem īpašniekiem vai to mantiniekiem nelikumīgi nacionālīzētos īpašumus, ar sertifikātu palīdzību iedzīvotājiem

16. zīm. Ienākumi no privatizācijas Latvijā 1994.–1999. gadā

Dati pēc «Privatizācijas procesa norises Latvijā 2000. gadā», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 12. lpp. un pēc «Latvijas statistikas gadagrāmatas 2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

kompensēt to ienākumu daļu, kas centralizētās ekonomikas apstākļos tika novirzīti valsts īpašuma palielināšanai.

Sertifikāti deva iespēju zināmai iedzīvotāju daļai iegādāties īpašumā dzīvokļus (pamatā gan blokmājās, kuru mūžs nav īpaši ilgs), kā arī iegādāties dažu uzņēmumu akcijas publiskajā piedāvājumā. Diemžēl sertifikātu pieprasījums un piedāvātais īpašums nebija sabalansēts, un sertifikātu tirgus cena kritās vairāk nekā 15 reizes no to nominālvērtības. Tā kā privatizācijas procedūra ļāva par tiem iegādāties valsts īpašumu pēc to nominālvērtības, ar šī «sociālā taisnīguma instrumenta» palīdzību tika radīts Latvijas kapitālistu slānis, kurš ieguva milzu īpašumus, ieguldot smiekla naudu. Visu izšķīra iespējas piekļūt privatizējamiem objektiem. Piekļuva tie, kas bija tuvāk Privatizācijas aģentūrai. Pēc tam jaunizceptie kapitālisti atgriezās jau kā ekonomiski politiskie grupējumi, iespaidojot tālākās privatizācijas fāzes.

Vēlreiz pārskatot visus četrus augšminētos privatizācijas mērķus, diemžēl nākas secināt, ka no tiem sasniegts nav neviens:

- a) iepriekšējās sistēmas laikā radītā materiāli tehniskā bāze (ražotnes, iekārtas) netika maksimāli efektīvi transformēta tirgus saimniecībā, radās zudumi, pārrāvums;
- b) privatizācijas rezultātā nav izveidojies efektīvi strādājošs, strukturēts privātīpašnieku slānis, ar pietiekami ietekmīgu mazo un vidējo uzņēmēju īpatvaru. Tautsaimniecībā dominē daži ekonomiski politiskie grupējumi;

- c) privatizācijā iegūtie līdzekļi ir nesamērojami mazi, to izlietojums nav bijis lietderīgs;
- d) sertifikātu ieviešana pamatā ir cietusi neveiksme, jo nav aktivizējusi vērtspapīru tirgu, nav izveidojusi mazo īpašnieku slāni, tikai devusi iespēju dažiem iedzīvoties uz nominālvērtības un sertifikātu tirgus cenas starpības rēķina.

Kāpēc tāda neveiksme privatizācijā?

Pirmkārt, cerības neattaisnoja Latvijā pielietotie privatizācijas norises organizācijas modeļi.

Daļa uzņēmumu faktiski jau bija privatizēti pirms formālu privatizācijas modeļu pieņemšanas. Vērtējot privatizācijas gaitu Austrumeiropā, eksperti Daniels Kaufmans un Pauls Zigelbaums¹ sākotnējo posmu dēvē par «spontāno privatizāciju»: «Vēl pirms jebkādu formālu privatizācijas stratēģiju apstiprināšanas un ieviešanas notika īpaši korumpēta «spontānā privatizācija», kuras gaitā uzņēmumu menedžments dažādās formās piesavinājās šo uzņēmumu pamatlīdzekļus un ienākumus.»

Atcerēsimies, ka pirms Privatizācijas aģentūras izveides privatizācija tika veikta pēc resoriskā modeļa – nozaru ministrijās, ar katram uzņēmumam īpaši izveidotu privatizācijas komisiju palīdzību. Šāds modelis diemžēl deva iespēju atsevišķiem ministriju vadības

¹ Daniel Kaufmann and Paul Ziegelbaum. «*Journal of International Affairs*», Winter, 1997.

pārstāvjiem privatizācijas gaitā īsā laikā iegūt noteicošās pozīcijas veselās nozares privatizējamo uzņēmumu grupā.

Lai pārvarētu resorisko pieeju, 1994. gadā tika izveidota Privatizācijas aģentūra, kurai vajadzēja kļūt par objektīvu, efektīvu un autoritatīvu valsts īpašuma privatizētāju. Taču dažādu iemeslu dēļ Privatizācijas aģentūra par šādu institūciju nekļuva. Tas redzams gan no šīs institūcijas darba vērtējuma dažādās socioloģiskās aptaujās, kur tā atrodas «uzticamības lejasgalā», gan arī no tā, ka praktiski visi lielo uzņēmumu pārvaldes un privatizācijas jautājumi tiek izšķirti citās augstākstāvošās institūcijās. Aģentūras spēja un autoritāte risināt šos jautājumus izrādās par mazu. Un tie nav tikai stratēģiskie jautājumi, bet pat dažādi operatīvie, ikdienas uzņēmumu darbības jautājumi. Tādējādi atlikušo valsts uzņēmumu privatizācijas process būtiski aizkavējas, zaudē efektivitāti un «izplūst» politiskos ķīviņos.

Otrkārt, neveiksmīga ir bijusi privatizācijas un investīciju piesaistes koordinācija, kas bija viens no svarīgākajiem privatizācijas uzdevumiem. Rezultāts – 1999. gadā ārvalstu investīciju apjoms Igaunijā 14 reizes pārsniedza attiecīgo rādītāju Latvijā.

Treškārt, privatizācijas procedūra, pircēja atlases procedūra vairumā gadījumu ir bijusi nekorekta, ja rezultāts ir vājš un nekvalitatīvs.

Vai dažos gadījumos nebija tā, ka potenciālam privatizētāju lokam atklāti tiek paziņoti fantastiski neizdevīgi kāda uzņēmuma privatizācijas nosacījumi, kas atbaida jebkuru racionāli domājošu investoru? Un

pieteicas tikai tas, kam pačukstēts, ka šie nosacījumi varētu tikt mainīti, ka tie tiks mainīti, ja ...

Lielo uzņēmumu privatizācijas aizkavēšanās 1998.–2002. gadā

Lai gan privatizācija ražošanas sektorā pamatā bija pabeigta jau 1998. gadā, atlikušo lielo uzņēmumu privatizācija kavējās turpat vai četrus gadus.

Privatizējamo uzņēmumu lielums un nozīme Latvijas tautsaimniecībai radīja pietiekami lielu sabiedrības un masu mediju interesi par tiem, kas zināmā mērā garantēja, ka šo uzņēmumu privatizācijā atsevišķi ekonomiski politiskie grupējumi vairs nevarēja pielietot tās shēmas un metodes, kuras tiem klusi un veiksmīgi izdevās īstenot agrākajos privatizācijas posmos.

Privatizācija 1998.–2002. gadā bija nonākusi strupceļā mūsu valsts administratīvās mazspējas rezultātā, valstij un par privatizāciju atbildīgām institūcijām nespējot īstenot caurskatāmu, godīgu un rezultatīvu privatizācijas procesu.

Lai sekmīgi īstenotu lielo uzņēmumu – transporta lieluzņēmumu un sabiedrisko pakalpojumu uzņēmumu – privatizāciju, nepieciešami četri faktori:

1. nozares stratēģija;
2. skaidra privatizācijas procedūra (kas atbilst nozares stratēģijai);
3. profesionāli sagatavotas privatizācijas institūcija;
4. privatizējot sabiedrisko pakalpojumu uzņēmumus – neatkarīgs tarifu regulators.

1997.–1998. gadā, pārejot pie lielo uzņēmumu privatizācijas, šo procesu šādā veidā arī mēģinājām ievirzīt.

Bija izstrādāta enerģētikas nozares stratēģija, mēģinājām mainīt telekomunikāciju stratēģiju atbilstoši jaunajiem procesiem šajā sektorā, strādājām arī pie kuģniecības attīstības koncepcijas u.c. Uzsāka darbu energoapgādes regulēšanas padome.

Visai veiksmīgi tika uzsākta LG privatizācija, sabalansējot Austrumu un Rietumu investoru intereses, saglabājot arī pietiekamu valsts lomu, lai varētu ietekmēt šī uzņēmuma sagatavošanos liberalizēt gāzes tirgu, kas agri vai vēlū ir paredzama arī Latvijā.

Taču tālākajā šī uzņēmuma privatizācijas procesā kompleksā pieeja ir pazudusi, to raksturo haotiskums un neskaidrība par privatizācijas instrumentiem un veidiem. Zudis pat dialogs starp valsti un uzņēmumu, kas novedis pie tiesas procesa starp uzņēmumu un valsti, kas ir absurds, jo jebkurā gadījumā neatkarīgi no iznākuma Latvija būs zaudētājos. Ja zaudēs valsts, maksāsim no budžeta, zaudēs uzņēmums – maksāsim ar paaugstinātiem tarifiem.

Kad pēc 7. Saeimas vēlēšanām labējā koalīcija ieguva vairākumu, šķita, ka vairs nav šķēršļu šo atlikušo lielo uzņēmumu privatizācijai, jo pamatnostādnes attiecībā uz privatizāciju visām labējām partijām bija līdzīgas.

Tomēr praksē ar lielām grūtībām tikai 2000. gada sākumā beidzot tika panākta vienošanās par «Latvenergo» restrukturizācijas un privatizācijas modeli. Tas paredzēja iespēju privātajam kapitālam ienākt

Rīgas TECos un komercializēt elektroenerģijas sadales jomu. Taču neilgi pēc tam atklātībā parādījās plāni par Latvijas un Igaunijas energouzņēmumu apvienošanu, kas būtiski izmainīja iepriekšējo ierobežotās privatizācijas koncepciju.

Tādēļ sekoja arī sabiedrības noraidījums, kas parādīja sabiedrības neticību tam, ka šajā valstī kaut ko var godīgi privatizēt – tā, kā par to ir vienojusies valdības koalīcija un paziņojusi sabiedrībai.

Pats sliktākais, ka godīgas un caurskatāmas privatizācijas iespējai neticēja arī pašas valdības koalīciju veidojošās partijas, jo neviens neuzņēmās atbildību un arī neuzdrošinājās garantēt, ka privatizācija notiks tieši tā, kā paredzēts, un ne citādi. Iespējams, ka pamatoti, jo nespēja to nodrošināt.

Tas parāda valsts administratīvo mazspēju, nespēju īstenot no ekonomiskajiem un politiskajiem grupējumiem neatkarīgu politiku.

Arī turpmākā lielo uzņēmumu privatizācijas gaita to pierādīja, piemēram, neveiksmīgais «Latvijas Kuģniecības» privatizācijas process – bez nozares stratēģijas, ar neskaidriem privatizācijas mērķiem un neloģisku privatizācijas procedūru. Pasludinot par mērķi lielāku pārdošanas cenu, tai pašā laikā tiek ierobežots investoru loks un pārdošanas cenā netiek ieskaitīti uzņēmuma brīvie naudas līdzekļi.

Visa šī privatizācijas gaita investoram neradīja skaidrību, kas un par ko atbild, tādēļ arī tāds iznākums.

Problēma ir ne tikai tā, ka valsts administratīvā mazspēja neļauj Latvijā privatizēt uzņēmumus, bet neļauj tos arī pārvaldīt.

Cerot (aizbildinoties?) uz ātru privatizāciju 90-tajos gados, tā arī nav izdevies radīt efektīvu valsts uzņēmumu pārvaldes sistēmu – ar skaidru atbildību un efektīvu darbību.

Padomju un pilnvarnieku sistēma vairākkārt ir nodemonstrējusi savu absurdumu, bet retu reizi – savu efektivitāti. Nav jūtams, ko valsts ieguvusi no savu uzņēmumu peļņas. LK nodokļu iemaksas ir mazākas nekā šī uzņēmuma vadības algas.

Taču tā vietā, lai pilnveidotu šo sistēmu, notiek atgriešanās pie tiešās valsts pārvaldes, nododot ministrijām uzņēmumu tiešo vadību.

Valsts administratīvā mazspēja – nevar ne privatizēt, ne pārvaldīt.

Dažkārt izskan apgalvojums – labējās partijas nav spējušas vienoties par viena vai otra lielā uzņēmuma privatizāciju. Tad jājautā – par ko vienoties?

Par konkrētu investoru? Par pārdošanas cenu? Par komisijām?

Te nav par ko vienoties – ja ir skaidra nozares struktūrpolitika, skaidri konkrētā uzņēmuma privatizācijas principi (kas atbilst nozares struktūrpolitikai) un uzticama un autoritatīva privatizācijas institūcija, partijām un politikai vispār šajā limenī nebūtu jāiejaucas.

Iejaukšanās notiek tad, kad jau privatizācijas procesa gaitā notiek atkāpes no šiem pamatprincipiem, kad privatizācijas gaitā skaidri kļūst redzama iejaukšanās no malas, no ekonomiskajiem un politiskajiem grupējumiem, kas, izmantojot valsts administratīvo mazspēju, ietekmē lēmumus privatizācijas jomā.

Tādēļ maldīgs ir tas uzskats, ka, privatizācijā viss būtu normāli, ja tikai kāds atkal nemēģinātu iejaukties, kaut ko izpētīt dziļāk, paanalizēt, izteikt neizpratni par acīm redzamām ačgārnībām.

Privatizācijas kavēklis ir valsts administratīvā mazspēja – uz ko pēdējos gados vairākkārt ir vērsušas mūsu uzmanību starptautiskās institūcijas, norādot, ka valsts pārvaldes reforma ir nepiedodami aizkavējusies, ka Latvijā augstākais korupcijas un «valsts sagrābšanas» līmenis Austrumeiropā, kas savukārt ir šīs mazspējas un ietekmējamības sekas.

Un privatizāciju veicošā institūcija, kā to rāda tās uzticības reitings sabiedrībā, nav izņēmums, bet drīzāk gan viens no spilgtākajiem piemēriem šīm negatīvajām parādībām.

Ko darīt, lai privatizācijas process Latvijā ievirzītos Latvijas nākotnes interesēs?

Tirgus ekonomikas pamati vēl negarantē istas un patiesas demokrātijas pastāvēšanu. Starp ekonomisko sistēmu maiņas procesu analītiķiem nostiprinās uzskats, ka ir iespējams arī savdabīgs «strupceļa variants», ko mēs varam redzēt Krievijā un citās valstīs uz Austrumiem no mums.

To raksturo ekonomiskās un politiskās varas koncentrācija atsevišķu oligarhisku grupējumu rokās, masu medija kalpošana tiem, sabiedrības krasa noslāņošanās.

Un šādos apstākļos privatizācija, tāpat arī citi

ekonomiskās politikas instrumenti, piemēram, fiskālā politika un atsevišķos gadījumos arī pat monetārā politika tiek virzīta šo grupu interešu apmierināšanai.

Diemžēl pēdējo gadu notikumi Latvijā parāda, ka arī mēs neesam visai tālu no šāda modeļa izveidošanās, ja nemainīsim attiecības starp ekonomiku, politiku un masu medijiem.

Sabiedrības interešu klaja ignorēšana, uzņēmumu vājā darbība, pastāvīgie sociālie konflikti ap privatizējamiem uzņēmumiem ir radījuši krasi negatīvu sabiedrības attieksmi pret privatizāciju. Atgūt sabiedrības uzticību nenāksies viegli. Tas būs neiespējami, ja turpināsies līdzšinējā prakse privatizācijas procesa organizēšanā.

Kas mūs sagaida?

Latvijas tautsaimniecības izaugsmes avoti pašlaik ir visai ierobežoti. Gan nozaru griezumā, gan arī reģionāli. Ekonomiskā aktivitāte koncentrējusies ap Rīgu, Ventspili. Lauksaimniecību diemžēl arvien vairāk jau skatām kā sociālu problēmu, nevis kā nozari tirgus saimniecības ietvaros. Tranzīta attīstību arvien vairāk ietekmē gan mūsu konkurentu plāni, gan attiecības ar Krieviju.

Informācijas tehnoloģiju nozarēs, kas pašlaik ir attīstību virzošas nozares, pasaulē jau šobrīd vērojams kvalificētu kadru trūkums. Vācija paziņoja par plāniem piesaistīt ap 20 tūkstošiem datorspeciālistu no Austrumeiropas valstīm. Arī Skandināvijas informā-

cijas tehnoloģiju un mobilo telefonsakaru jomā cilvēku resursi ir izsmelti.

Tādēļ Latvijai informācijas tehnoloģiju jomā sagaidāma asa, pat nežēlīga konkurence no mūsu kaimiņu puses. Ievērojot viņu iespējas algu konkurencē, par speciālistu pārvilināšanas rezultātu grūti šaubīties. Piemēram, «Nokia» firmas pētniecības centrā pašlaik strādā divi jaunieši no Latvijas. Sagaidāms to skaita ievērojams pieaugums.

Ir jāsaprot, ka globalizācija, vienotas biznesa telpas veidošanās ap Baltijas jūru vairākās jomās Latvijā ienāks vispirms kā asa konkurence un tikai tad – kā iespējas. Ja tām tiks radīts pamats. Un šis pamats būs jārada no jauna.

Privatizācija bija iespēja esošo materiāli tehnisko bāzi transformēt jaunā, privātā īpašuma formā, piesaistot papildus gan vietējās, gan ārvalstu investīcijas. Restrukturizējot, taču saglabājot ražošanu, saglabājot ražotni, ap kuru varētu veidoties privāto, mazo un vidējo uzņēmumu – piegādātāju tīkls, inovācijas un pakalpojumu firmas. Tas diemžēl netika izmantots. Tas arī ir viens no iemesliem, kādēļ Latvijā tik vāji attīstīts mazo un vidējo uzņēmumu tīkls, jo atrast pa tiešo izeju eksporta tirgos mazajiem uzņēmumiem ir daudz grūtāk, nekā sadarboties un piegādāt produkciju vietējam lieluzņēmumam.

Tagad mums šī rūpniecības struktūra jāveido no jauna – jaunu uzņēmumu izveides rezultātā, no «nulles», jo pārrāvums ir bijis pārāk ilgs un dziļš.

Privatizēt vai neprivatizēt – tas pat nav būtiskākais jautājums. Ir svarīgi izvēlēties tādu lielo uzņēmumu

(īpaši tas attiecas uz sabiedrisko pakalpojumu uzņēmumiem) pārvaldes formu, kas nodrošinātu šo uzņēmumu darbības efektivitāti un konkurētspēju.

Nedrīkstam aizmirst, ka nespēsīm palikt malā no elektrības, gāzes un telekomunikāciju tirgu liberalizācijas procesiem, ka visai drīz šajos tirgos ienāks jauni ārvalstu uzņēmumi. Ir svarīgi, lai mūsu pašreizējie uzņēmumi – valsts vai privātie – būtu pietiekami konkurētspējīgi pret ārvalstu uzņēmumiem.

Korupcija Latvijā gadsimtu mijā

Pasaules Bankas ekspertu pētījums par korupcijas līmeni Austrumeiropas valstīs, kurš nāca klajā 2000. gada rudenī, parādīja, ka augstāko varas atzaru korupcijas jeb «valsts nozagšanas» līmenis Latvijā būtiski izceļas, diemžēl negatīvi uz citu šī reģiona valstu fona, un tā manā skatījumā ir nopietni uztverama parādība.

Tie vairs nav atsevišķu cilvēku izdomājumi vai prātojumi, kurus var ņemt un var neņemt vērā, tas ir solids pētījums, un, manuprāt, tā nozīmi mēs pilnībā vēl neesam izpratuši.

Atceros savu premjerēšanas laiku, kad sadarbībā ar Pasaules Banku uzsākām **Korupcijas apkarošanas programmas** izstrādi un ieviešanu. Tika pieaicināti vairāki ārvalstu eksperti, starp tiem arī de Spevilles kungs, kurš veiksmīgi bija darbojies korupcijas apkarošanā Honkongā.

Nu jau labu laiku mums ir šī programma, darbojas institūcijas tās ieviešanai, taču, kā rāda prakse, korupcijas apkarošanā pēdējā laikā, manuprāt, esam pat slidējuši atpakaļ.

Tolaik arī ar ārvalstu ekspertu atbalstu un faktiski ar visu Latvijas tiesībsargājošo institūciju līdzdalību

tika izstrādāta **Valsts noziedzības novēršanas programma**.

Šī programma balstījās uz dažādās pasaules valstīs pārbaudītu praksi un tās ieviešana nebija dārga, gluži vienkārši, tā prasīja veikt konkrētus pasākumus noteiktās jomās un noteiktā laikā.

Pēc manas premjerēšanas beigām šī programma ir tik dziļi nogrūsta atbildīgo institūciju plauktos, ka to vairs nevar pat sameklēt – šķiet, labās, starptautiski pārbaudītās programmas mūsu valstī vienkārši nedarbojas...

Tā kā korupcijas galvenais dzinulis ir tieksme pēc materiāliem labumiem, kas ir valsts un sabiedrības rīcībā, tad korupcija vispirms jāmeklē tajās jomās, kur ir iespējas tiem piekļūt.

Šī joma bija un arī šodien ir privatizācija.

Privatizācijas process var kalpot kā paraugs «valsts nozagšanas» ietekmei uz ekonomiskajiem procesiem, politikas un ekonomikas saaugšanai tādās formās, kas atražo un nostiprina šo «valsts nozagšanas» modeli.

Korupcijas negatīvās ietekmes rezultātā **netika saņemts neviens no privatizācijas sākotnējiem uzdevumiem.**

1. Pieļaujot valsts īpašumu nonākšanu nevis efektīvāko un perspektīvāk domājošu apsaimniekotāju, bet gan privatizatoriem tuvāk stāvošu un «tuvāk domājošu» personu rokās, **iepriekšējās sistēmas laikā radītā materiāli tehniskā bāze (ražotnes, iekārtas) netika maksimāli efektīvi transformēta tirgus saimniecībā, radās zudumi, pārrāvums, kas**

Latvijā bija ievērojami dziļāks nekā Baltijas kaimiņvalstis, kas tirgus sistēmas ieviešanu sāka pat sliktākā pozīcijā nekā Latvija.

2. Viens no svarīgākajiem privatizācijas uzdevumiem bija **atsijāt aktīvākos un stratēģiskāk domājošos privātuzņēmējus**, kas spētu uz privātās iniciatīvas pamatiem mūsu tautsaimniecību, rūpniecību pacelt jaunā kvalitātē.

Tā kā pretendentu atlases procedūra privatizācijā balstījās vairāk uz piederību tai vai citai paņģīnu grupai, nevis uz objektīviem vērtēšanas kritērijiem, privatizācija nekļuva par to sietu, kurā paliktu tikai efektīvākie, stratēģiski domājošie un darbojošies uzņēmēji.

3. Vēl viens mērķis privatizācijas procesā bija valstij **iegūt līdzekļus uzņēmējdarbības attīstībai** no īpašumu pārdošanas, ievērojot to, ka viss privatizējama valsts īpašums bija vērtējams ap 3 miljardiem latu.

Taču aizvadīto sešu privatizācijas gadu laikā kopumā tika iegūti tikai ap 100 miljoniem latu, kas, kā mēs redzam pēc nesen notikušās mobilo sakaru kompānijas «Baltcom» pārdošanas, ir nesamērojami maz, pat salīdzinot ar viena, strādājoša uzņēmuma vērtību!

Ja uzņēmumi nopirkti par tik zemu cenu, kāda vispār motivācija uzsākt ražošanu, domāt par to, ko ražot, kur pārdot, riskēt? Ja var vienkārši pārdot labākās iekārtas, iznomāt ražošanas korpusus kāda lielveikala noliktavai, samaksāt visas nepieciešamās «komisijas» maksas un vēl labi nopelnīt.

4. Vēl viens privatizācijas instruments – **sertifikāti**. Diemžēl sertifikātu pieprasījums un piedāvātais īpašums nebija sabalansēts un sertifikātu tirgus cena kritās vairāk nekā 15 reizes no to nominālvērtības. Tā kā privatizācijas procedūra ļāva par tiem iegādāties valsts īpašumu pēc to nominālvērtības, ar šī «sociālā taisnīguma instrumenta» palīdzību tika radīts Latvijas jaunkapitālistu slānis, kurš ieguva milzu īpašumus, ieguldot smiekla naudu. Visu izšķīra iespējas piekļūt privatizējamiem objektiem. Privatizācijas neatkarīgākai norisei tika izveidota īpaša institūcija – Privatizācijas aģentūra, kura tiešām veiksmīgi kļuva neatkarīga no valsts, taču atkarīga no tai tuvu stāvošu cilvēku interesēm.

Privatizācijas neveiksmju sekas ir ne tikai degradētā Latvijas rūpniecības un valsts eksporta struktūra, zemā aktivitāte mazo un vidējo uzņēmumu sektorā, kam trūkst pasūtītāju – veiksmīgi strādājošu lielu kompāniju.

Krievijas krīze un tās sekas Latvijas tautsaimniecībā parādīja šīs privatizācijas gaitā izveidotās rūpniecības struktūras zemo kvalitāti. Lai arī tolaik, vēl 1998. gadā, būdams premjers, kritizēju Privatizācijas aģentūru, nedomāju, ka privatizācija atstājusi tik graužošu iespaidu.

Neveiksmes Latvijas ekonomikas reālajā sektorā atstāj sekas arī sociālajā jomā.

Strādājošo reālā darba samaksa Latvijā 1999. gadā bija palikusi 1994. gada līmenī!

Latvijā nav izveidojies vidusslānis – ekonomiskās un politiskās stabilitātes pamats sabiedrībā.

Privatizācijas gaitā tikai nostiprinājušies daži šim procesam tuvu stāvoši ekonomiskie grupējumi, kas nosaka vispārējo korupcijas klimatu valstī.

Tie palielinājuši savu ietekmi uz masu informācijas līdzekļiem un izveidojuši mehānismus, kā piekļūt valsts politiskajai varai.

Šis apstāklis diemžēl izgaisina arī cerības, ka šo grupējumu vara, šī «valsts nozagšana» rimsies līdz ar privatizācijas beigām.

No valsts vēl būs ko paņemt – valsts pasūtījumi, izdevīgi likumi un normatīvie akti, kredītu garantijas un daudz kas cits.

Kā rāda pasaules pieredze, no šāda limeņa korupcijas – «valsts nozagšanas» – nav iespējams atbrīvoties ātri un nesāpīgi.

Attīrīšanās no korupcijas ir sāpīgs process, ko, ievērojot tās ietekmi uz visām ekonomiskās un politiskās dzīves jomām, pavada spēcīgi satricinājumi un krīzes.

Tā, piemēram, Dienvidkoreja atbrivojas no «radu kapitālisma» modeļa tikai pēc postošās ekonomiskās krīzes.

Savukārt vairākās Latīņamerikas valstīs korupcijas postošā ietekme turpinās jau gadu desmitiem ilgi un mēģinājumi to apkarot bez ārēju spēku palīdzības regulāri cieš neveiksmi.

Arī Latvijā pirmajā atgūtās neatkarības desmitgadē bija šādi krīzes momenti, kas uzskatāmi demonstrēja valsts varas un ekonomisko grupējumu simbiozes postošo raksturu.

1. Kā «pirmā vilņa» spilgtākais pārstāvis, manuprāt, minama firma SWH (lūdzu *nejaukt ar visai populāro*

radiostaciju, kam ar šeit minēto vairs nav nekāda sakara!!!), kas, izmantojot savus politiskos sakarus, mēģināja pārņemt savās rokās būtiskākās Latvijas ekonomikas nozares jau privatizācijas sākumposmā vai pat pirms tās, vēl valsts uzņēmumu formā. Un politiķi ticēja vai izlikās, ka tic šāda veidojuma dzīvotspējai. Šis mēģinājums izveidot koncernu, kas kontrolētu visu – sākot no naftas tranzīta un beidzot ar informācijas tehnoloģijām, cieta neveiksmi, atstājot sagrautu ražošanu un nenomaksātu kredītu saistības.

2. Otrā krīze saistāma ar «Banku Baltija», mēģinājumu ar kredītu un to garantiju palīdzību pakļaut savai ietekmei perspektīvākos Latvijas uzņēmumus. Arī tas izgāzās, diemžēl radot sāpīgas sekas simtiem tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju – šīs bankas noguldītājiem, kuru uzticība šai bankai lielā mērā balstījās uz valsts varas klusējošo atbalstu šai acīmredzamai finansu piramidai. Valsts attīstība sekojošās piramidshēmu krīzes rezultātā tika būtiski aizkavēta.

Pēc šī neveiksmīgā mēģinājuma Latvijas tautsaimniecībā sākās jauni procesi – «aktīvā privatizācijas fāze» ar deklarēto mērķi – katru dienu privatizēsim vismaz vienu uzņēmumu, vispirms tempu, kvalitāti, pēc tam, par ko jau runāju iepriekš.

Šajos procesos ekonomiskie grupējumi ciešāk sakļāvušies ar politikas noteicējiem vai paši kļuvuši par tādiem. Ciešot neveiksmes ekonomiskajā laukā, tiek saglabāts «politiskais gals», un otrādi.

Tā kā korupcija «valsts nozagšanas» formā ir spējusi piekļūt valsts varas augstākajām svirām, pastāv

pamatotas bažas, ka tikai ar iekšējiem spēkiem vien mēs no šīs slimības neizārstēsimies, jo kur ir garantija, ka tāds, kam pēc amata būtu mūs «jāārstē», šim pretkorupcijas zālēm nepieber klāt kaut ko neitralizējošu?

Kur ir izeja no šī apburtā loka?

Mums, protams, jāturpina īstenot pretkorupcijas programmu, Pasaules Bankas ieteikumus – palielināt sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldes procesā, nostiprināt varas atzaru neatkarību, veidot pārskatāmu politisko partiju finansēšanu, palielināt privātā sektora pārstāvības organizāciju lomu u.c.

Diemžēl pašreizējā valsts ekonomiskā drošība un no tās izrietošā sociālā un sekojoši arī politiskā drošība ir gaužām trausla.

Mums jāizvēlas tāda sistēma, kā pretkorupcijas cīņas garants, kas pati nav pakļauta mūsu iekšējo korupcijas spēku ietekmei, ir prognozējama, kur darbojas pašattīrīšanās mehānismi pret šo negatīvo parādību un kur Latvija kā lielākas struktūras elements būtu pakļauta šīs sistēmas nosacījumiem. Es, protams, runāju par Eiropas Savienību.

Lai arī šī Savienība pati nav brīva no korupcijas parādībām, tomēr tā ir izstrādājusi visai efektīvus attīrošos mehānismus gan nacionālo valstu, gan Savienības līmenī, nepieļaujot korupcijai izaugt līdz tādai robežai, kad tā būtiski sāktu apdraudēt valstu sociālo un ekonomisko attīstību.

Tādēļ integrācijas process un Eiropas institūciju atbalsts tajā, manuprāt, šobrīd ir iedarbīgākais anti-korupcijas cīņas instruments.

Arī ekonomiskās izaugsmes impulss, ko dod ie-
kļaušanās Eiropas Savienības tirgū, iedzīvotāju dzi-
ves līmeņa un līdz ar to arī sociālās pašapziņas pie-
augums būs faktori, kas mazinās pašreiz ietekmīgo
ekonomiski politisko grupējumu varu.

Mēs nevaram šobrīd aizbildināties ar vārdiem, ka
korupcija ir visās valstīs un ka pilnībā izskaust to nav
iespējams. Latvijā tās līmenis saglabājas ārkārtīgi
augsts, pastāvīgi apdraudot valsts ekonomisko droši-
bu un sekojoši – arī valsts politisko drošību.

To var salīdzināt ar dārznieku, kurš, tīkojot pēc
āboliem, nozāgē pašu ābeli.

Valsts pārvaldes reforma – Latvijas mūžīgais rūpju bērns?

Vēl pirms dažiem gadiem, kad konferencēs un saziņas līdzekļos visai asi runāju par valsts pārvaldes ieilgušo vājumu, valsts institūciju ļodzīguma pieaugumu un dažu institūciju hipertrofēto lomu mūsu izpildvaras sistēmā, tās pakļaušanos ekonomisko un politisko grupējumu spiedienam, skatot to nevis kā atsevišķus ierēdņu vai politiķu negodīgas rīcības gadījumus, bet gan kā kaiti, kas dziļi sakņojas mūsu ekonomiskajā un politiskajā sistēmā, daudzi to uztvēra kā pārspilējumu, krāsu sabiezināšanu personisku politisko mērķu sasniegšanai.

Taču pēdējā laikā mūsu valsts pārvaldes mazspējas un tās ietekmējamības piemēru ir kļuvis vēl vairāk. Starptautisko institūciju un ekspertu vērtējums ir licis uz šo problēmu paskatīties kā uz sistēmisku kaiti.

Valsts pārvaldes vājuma, ietekmējamības un korupcijas piemēri Latvijas sabiedrībā rada negatīvu attieksmi pret valsts institūcijām kopumā. Taču, lai šī attieksme pāraugtu konkrētā rīcībā minēto negāciju likvidēšanā, vispirms ir vajadzīga problēmas apzināšanās, cēloņsakarību izpratne, sapratne par to, no

kurienes šī kaite radusies un cik dziļi tā skārusi mūsu valsts administratīvo mehānismu.

Sociologs T. Tisenkopfs kādā no savām publikācijām runā par «briestošajām pārmaiņām» valsts pārvaldes jomā, kas «nebūs ne revolūcija un arī kontrrevolūcija ne, bet gan **pāreja no individuāli definētas politiskās rīcības uz savstarpēji saskaņotām demokrātiskām procedūrām**».

Problēmas apzināšanās palīdz to saprast, tomēr valsts pārvaldes mazspēja nevar tikt novērsta pati no sevis, balstoties tikai uz ierēdņu un politiķu apzinīgumu, kā arī vēlētāju apzinīgajām prasībām. Nepieciešama politiskā griba un ilgtermiņa rīcība valsts pārvaldes reformas mērķu sasniegšanai. Nepieciešama strikta likumu vide, kas nozīmē ne tikai to, ka likumi ir, bet arī, ka likumi tiek ievēroti.

Likumiskās vides problēmu kā vienu no būtiskākajām, visām Austrumeiropas valstīm kopīgu raksturo arī nesen iznākušās grāmatas «*Building Capitalism*» autors, pārejas valstu eksperts Anders Aslunds: «Jautājums pašlaik ir par to, cik lielā mērā likumi ir ieviesti. Šajās valstīs ir notikusi privatizācija, liberalizācija un finanšu stabilizācija, un pašlaik aktuāls ir jautājums par to, vai ipašuma tiesības un komercietības ir patiešām sekmīgi ieviestas.»

Ja ir šī likumīgā vide un tā darbojas – tādā gadījumā pastāv arī mehānisms T. Tisenkopfa minēto demokrātisko procedūru īstenošanai. Savukārt šīs likumīgās vides esamība ir atkarīga no valsts institūciju spējas panākt likumu un normatīvo aktu ieviešanu. Izveidojas apburtais problēmu loks, no kura var iziet

tikai ar politisko gribu, veicot valsts pārvaldes reformu.

Kāpēc aizvadītajos desmit gados, ko dēvējam par reformu un pārejas laiku, Latvijas politikājiem spēkiem ir pietrūcis gribas un iespēju reformēt valsts pārvaldi?

1. Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas valstij daudzas pārvaldes institūcijas vajadzēja veidot no jauna, pieņemt un apmācīt jaunus darbiniekus.
2. Institūciju izveide un jauda pastāvīgi atpalika no reformu tempa (piemēram, finanšu un banku uzraudzībai, bet visdramatiskāk – privatizācijas uzraudzībā un kontrolē). Reformatori ticēja, ka galvenais ir reformu temps, bet pārējo atrisinās tirgus. Arī privatizācijā tika stādīts mērķis – viens privatizēts uzņēmums dienā.
3. Sabiedrībā no iepriekšējās sistēmas mantojumā saglabājās negatīva attieksme pret valsts institūcijām kā pret represīvu aparātu.
4. Arī vēl šobrīd nav izveidojušās demokrātisku valsts iekārtu raksturojošas attiecības starp valsts pārvaldi un sabiedrību.

Pārejot no sociālisma uz kapitālismu, vecā padomju elite centās izmantot savu stāvokli, lai radītu sev labvēlīgas starta pozīcijas jaunajā sistēmā, nodrošinātu reālo kontroli pār īpašumu, jau pirms tas tiek privatizēts. Elite bija ieinteresēta izveidot irdenu jaunās valsts pārvaldes sistēmu, kura, reāli neiejaucoties īpašuma dališanas procesos, tikai formāli apstiprinātu jau notikušo vērtību sadali. Arī pirmajām «varas partijām» lojālā vidējā un augstākā

ierēdniecība nevēlējās reformas, kas varētu mainīt tās stāvokli.

Šo pretestību valsts pārvaldes reformām esmu izjutis arī savā personiskajā pieredzē, mēģinot mainīt līdzšinējo kūtros valsts reformu tempus un ekstensīvos attīstības virzienus. 1998. gada jūlijā, tolaik man vadītajā valdībā pēc ilgām un grūtām debatēm tika apstiprināta valsts pārvaldes reformas koncepcija, kas paredzēja veidot mazu, efektīvu valsts pārvaldi. Augošo valsts pārvaldes funkciju veikšanai tika paredzēts plašāk piesaistīt arī darbiniekus bez ierēdņa statusa un garantijām, ar brīva darba tirgus nosacījumiem un algu līmeni, kas konkurētu ar atbilstošo līmeni brīvajā darba tirgū. Nepieciešamos resursus finansējuma palielināšanai bija paredzēts gūt, samazinot krietni izplūdušo ierēdniecības aparātu.

Koncepcija paredzēja risināt starpinstitūciju sadarbības problēmas, lauzt iesīkstējušās vienai institūcijai piederošā personāla problēmas, kas ierobežo kopējās valsts politikas realizēšanas iespējas.

Izstrādājot šo modeli, tika izmantota Dānijas, Jaunzēlandes un ASV pieredze. Šis modelis tikai attālināti atbilda tām pieejām, kas raksturīgas ES valstīs, ar lielu, labi apmaksātu un ar garantijām bagātu ierēdņu aparātu. Atceros, tolaik man daudz laika nācās veltīt, lai vairākiem Eiropas Savienības institūciju pārstāvjiem, tostarp arī Eiropas Komisijas komisārei Katarīnai Dejai, izskaidrotu, ka šāds modelis ir Latvijas situācijai un budžeta iespējām atbilstošs. Man nolicēja un bija gatavi atbalstīt uzsāktās reformas.

Pēc divu gadu pārmetumiem par valsts adminis-

trācijas vājumu un risinājuma trūkumu starptautiskās institūcijas beidzot uzelpoja. Par to liecina 1998. gada Eiropas Komisijas Progresā ziņojumā par Latvijā uzsākto valsts pārvaldes reformu paustie cerīgie un cildinošie vērtējumi.

1998. gada rudenī, atstājot premjera amatu, biju pārliecībā, ka reformu process turpināsies. Visu nepieciešamo likumu labojumu termiņš bija 1999. gada 1. februāris. Taču sākotnējais termiņš tika vairākkārt pārlūkts, līdz pazuda no divu nākamo valdību dienaskārtības. Eiropas Komisija pastāvīgi ar savu pārstāvju starpniecību tieši un netieši atgādināja par valsts pārvaldes reformu nepieciešamību un bija pat gatava uzņemties daļu no tehniskā darba, lai šo reformu turpinātu. Neskatoties uz to, reformas apstādināja birokrātiskā pretestība un politiskā vienaldzība.

Tikai pēc diviem gadiem, kad ES un citas institūcijas jau tieši norādīja, ka šī joma ir saglabājusies kā mūsu galvenais kavēklis integrācijai Eiropas Savienībā, valsts pārvaldes reforma parādījās valdības dienaskārtībā. Varētu šķist pārsteidzoši, ka daudzās problēmas, kas skaidri uzrādīja valsts pārvaldes vājumu, nebija pietiekams iemesls tam, lai bez ārējiem stimuliem apjaustu pārmaiņu nepieciešamību.

Privatizācija un valsts pārvaldes mazspēja

Latvijai un citām pārejas valstīm veicamo struktūrreformu vidū privatizācijai jeb īpašuma pārdalei ir īpaša loma. Īpašuma attiecību maiņa ir būtiskākais

jautājums jebkuras ekonomiskās sistēmas nomaiņā. Tā ietekmē ne tikai ekonomiskos, bet arī sociālos un politiskos procesus, tostarp arī valsts pārvaldes veidošanos, kas notika vienlaikus ar privatizāciju.

Privatizācijas sākotnējā posmā, līdz 1994. gadam, kad tā notika ar ministriju vadīto privatizācijas komisiju palīdzību, īpašumu sadalē vadošā loma bija ministriju augstākajām amatpersonām un uzņēmumu administrācijai, kuriem sadarbojoties un sadalot īpašumus, tika likti pamati gandrīz vai visiem pašlaik pastāvošajiem ekonomiski politiskajiem grupējumiem. Šī privatizācijas sākotnējā stadija pēc definīcijas bija koruptīva.

Nākamajā privatizācijas posmā, izveidojot pseido neatkarīgu institūciju – Privatizācijas aģentūru, šie ekonomiski politiskie grupējumi jau bija ieguvuši gan īpašumus, gan reālu kontroli lielākajos uzņēmumos, gan arī ietekmi politiskajā līmenī, lai ievirzītu privatizācijas procesu sev vēlamā virzienā.

Privatizācijas aģentūra kļuva par tiešām no valsts neatkarīgu instrumentu ekonomisko grupējumu interešu īstenošanai, zaudējot savu autoritāti un nonākot privatizācijas strupceļā pēdējo gadu laikā.

Privatizācijas gaitā Latvijā nav izdevies īstenot nevienu no tās sākotnējiem trim pamatmērķiem: izveidot konkurētspējīgu un efektīvu uzņēmēju slāni, saņemt valsts kasē pārdodamajam valsts īpašumam atbilstošus līdzekļus un izmantot tos uzņēmējdarbības attīstībā, nav izdevies ar sertifikātu palīdzību radīt plašu un attīstībā ieinteresētu mazo uzņēmēju slāni.

Uzņēmumi tika sadalīti privatizētājiem tuvu stāvošiem ekonomiski politiskiem grupējumiem. Šo grupējumu attiecības ar valsts pārvaldes institūcijām nebeidzās līdz ar privatizācijas līguma parakstīšanu, jo no valsts un tās institūcijām vēl vajadzēja saņemt atļauju sertifikātu daļas palielināšanai maksājumos par privatizētājiem uzņēmumiem, kas ļāva tiem iegādāties īpašumu par daudz mazāku cenu, nekā maksājot par to naudā. Bija iespējams panākt arī maksāšanas termiņa pagarināšanu, investīciju saistību samazināšanu. Turklāt bija nepieciešami arī valsts garantēti kredīti, valsts atbalsts, valsts pasūtījumi – un ne jau godīgā konkurencē iegūti.

Tādējādi ar privatizācijas procesa palīdzību valsts pārvalde tika ievilkta šo ekonomisko grupējumu tiklā, tai tika uzspiests šis koruptīvo attiecību modelis, kas nebeidza darboties līdz ar privatizācijas līguma parakstīšanu.

Valsts administratīvās sistēmas nespēja īstenot struktūrreformas spilgti parādās lielo uzņēmumu privatizācijā.

Jau sen ir skaidrs, ka Privatizācijas aģentūrai nepietiek spēka, kompetences un sabiedrības uzticības īstenot šo procesu. Pašreizējās valdības sastādīšanas laikā biju viens no tiem, kas ierosināja lielo uzņēmumu privatizācijā piesaistīt atzītas starptautiskas investīciju bankas ar vārdu, autoritāti un atbildību. Šis privatizācijas princips tika iekļauts pat valdības deklarācijā, diemžēl netiek pildīts. Tas ir kārtējais pierādījums tam, ka politiķi nespēj īstenot pat pamatdokumentos iekļautos principus.

Maldīgas ir bieži izteiktās cerības, ka politekono-
misko grupējumu interese un iespējas «pasmelt no
sabiedriskā katliņa» mazināsies vai izzudis līdz ar pri-
vatizācijas procesa beigām.

Tās var salauzt, valsts pārvaldes reformas rezultā-
tā radot caurskatāmu valsts izpildinstitūciju lēmumu
pieņemšanas sistēmu, lai attiecībā uz katru pieņem-
to lēmumu būtu definēta atbildība par tā pieņemšanu
un izpildi. Lēmums būtu pamatots ar valsts interesēm
un tiktu kontrolēta tā izpilde. Lēmumam jābūt arī pie-
tiekami kvalitatīvam, lai tas atbilstu valsts ilgtermiņa
attīstības interesēm, nevis tikai reakcijai uz ikreizējo
situāciju, neizvērtējot šā lēmuma tālejošās sekas.

Valsts pārvaldes reforma nozīmē pāreju no pašrei-
zējā lēmumu pieņemšanas un izpildes haosa uz skaid-
ru sistēmu. Šī pāreja nav iespējama bez dažādu poli-
tisko spēku gribas konsolidācijas, pārvarot ekonomis-
ko grupējumu un inertās birokrātijas pretestību.

Kas nevar pārvaldīt, nevar arī privatizēt. Latvijas kuģniecības piemērs

Lai gan tieši privatizācija noteica irdenā un viegli
ietekmējamā valsts pārvaldes aparāta izveidi, arī ot-
ra alternatīva – uzņēmumu atstāšana valsts īpašumā –
neglābj no valsts pārvaldes vājuma kaites.

Tie spēki un cēloņi, kas neļauj valdībām efektīvi
privatizēt uzņēmumus, tie paši kavē arī valsts uzņē-
mumu pārvaldi. Un otrādi.

Piemērs šim apgalvojumam nav tālu jāmeklē –

«Latvijas Kuģniecības» darbība un privatizācijas mēģinājumi kārtējo reizi ir pierādījuši šo patiesību.

Vēl svaigā atmiņā skaļais trīs tankkuģu pirkšanas darījums. Uzņēmumam darbojoties valsts uzņēmuma statusā, lēmums par 129 miljonu dolāru darījumu tika pieņemts, neinformējot uzņēmumu pārraugošo institūciju – Padomi, kuras vienīgais izveidošanas mērķis bija būt informētai arī par simtreiz mazākiem darījumiem pārraugāmajā uzņēmumā. Padomes pārstāvis, kas atbilstoši likumam prasījis informāciju, tiek apmelots un padzīts. Vēlāk izrādās, ka par darījumu nav zinājusi arī valdība, kas pirms tam mēnešiem spriedusi par uzņēmuma daļas privatizāciju, par summām, kas bijušas mazākas par tankkuģu darījuma cenu.

It kā skaidrs, pārvalde, vai tas būtu uzņēmums vai valsts, prasa izvērtēt lēmumu pirms tā pieņemšanas. Ja pārvaldes pamatota lēmuma vietā stājas politiskais tirgus, kad lēmums beidzot pieņemts, – kuģi jau peld...

Šķiet, Latvijā veidojas tradīcija – jo lielākas valsts līdzekļu summas tiek izdotas, jo mazāka atbildība par to izlietošanu.

Lai arī cik labi privatizācijas noteikumi tiktu radīti, valsts administratīvā mazspēja un ietekmējamība neļauj īstenot nevienu valstij patiesi izdevīgu privatizācijas variantu. Taču «Latvijas Kuģniecības» palikšana valsts uzņēmuma statusā ar šādu irdenu uzņēmuma pārvaldes mehānismu un neskaidrību par uzņēmuma nākotni, kas draud ar izgaišanu dažādās ārzonu struktūrās, būtu vēl drūmāka perspektīva.

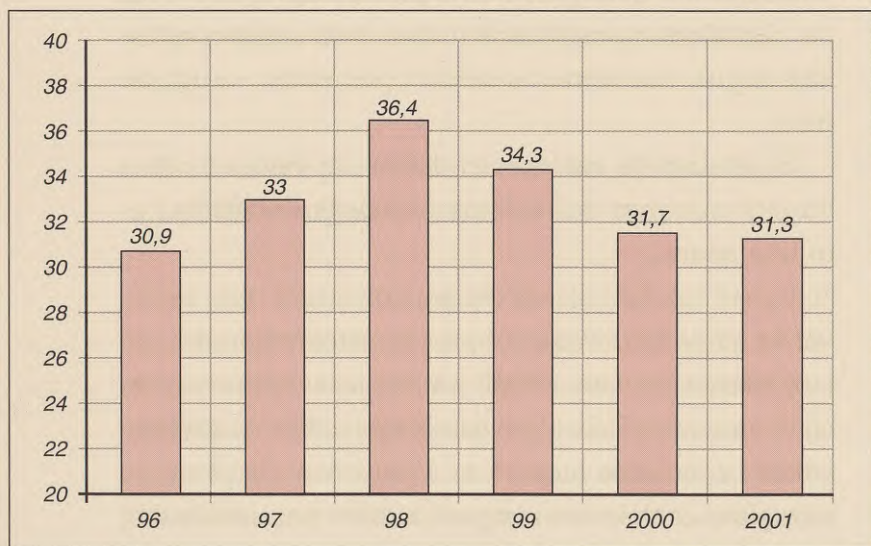
Valsts pārvaldes mazspējas cena

Valsts pārvaldes stiprums vai vājums nosaka to, cik lielā mērā valsts spēj īstenot savas pamatfunkcijas – makroekonomisko vadību, sociālās programmas, likuma un kārtības ievērošanu, valsts aizsardzību.

Viens no svarīgākajiem valsts administrācijas kapacitātes rādītājiem ir spēja iekasēt nodokļus, tādā veidā nodrošinot materiālo bāzi augšminēto funkciju izpildei.

Aplūkojot situāciju šajā jomā Latvijā pēdējos gados, kopš 1998. gada (sk. 17. zīm.) vērojama visai negatīva tendence, proti, pieaugot ekonomikas attis-

17. zīm. Valsts konsolidētā kopbudžeta nodokļu ieņēmumi (% pret iekšzemes kopproduktu faktiskajās cenās)

Aprēķināts pēc «Latvijas makroekonomiskie rādītāji 4/2001», LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2002., 33. lpp., 166. lpp. un «Latvijas statistikas gadagrāmata 2001», 22. lpp. datiem

tības tempiem pēc Krievijas krīzes, samazinās iekasēto nodokļu īpatsvars pret iekšzemes kopproduktu, lai gan nodokļu likmes šai laikā nav samazinājušās.

2001. gadā, salīdzinot ar 1998. gadu, salīdzināmās cenās kopējais iekasēto nodokļu apjoms bija palielinājies tikai par 3%, lai gan iekšzemes kopprodukts šajā laikā palielinājās apmēram par 15%. Iekasētais pievienotās vērtības nodokļa apjoms salīdzināmajās cenās šajā laikposmā palielinājies arī tikai par 3%, lai gan mazumtirdzniecības apjoms pieaudzis par 33%! Salīdzināmās cenās šajā laikposmā samazinājušies arī iekasēto akcīzes, muitas, uzņēmuma ienākuma nodokļu apjomi.

Aprēķini pierāda, ja 2001. gadā būtu izdevies saglabāt to nodokļu iekasēšanas normu pret iekšzemes kopproduktu, kāda tā bija vēl 1998. gadā, nodokļu ieņēmumi 2001. gadā būtu bijuši par 272 miljoniem latu lielāki. Tad 2001. gada budžetā būtu bijis nevis 90 miljonu latu deficīts, bet gan 182 miljonu latu pārpalikums, kas ļautu papildus finansēt ne vienu vien sociāli nepieciešamu programmu vai arī izveidot budžeta stabilitātes fondu. Salīdzinājumam vēl var minēt, ka tā ir summa, kas divas reizes pārsniedz gada valsts budžeta finansējumu labklājības programmām.

272 miljoni latu – tā ir valsts administratīvās mazspējas cena nodokļu iekasēšanas jomā 2001. gadā, diemžēl ne vienīgā ...

Jau esmu rakstījis un runājis par to, ka privatizācijas gaitā Latvijā nav izdevies īstenot nevienu no tās sākotnējiem trim pamatmērķiem – izveidot konkurētspējīgu un efektīvu uzņēmēju slāni, saņemt valsts

kasē pārdodamajam valsts īpašumam atbilstošus līdzekļus un izmantot tos uzņēmējdarbības attīstībā, nav izdevies ar sertifikātu palīdzību palielināt mazo akcionāru slāni.

Ja Igaunijā par apmēram 1,8 – 1,9 miljardus latu vērtu valsts īpašumu Privatizācijas aģentūra ir saņēmusi 450 miljonus latus, tad Latvijā par 3,2 miljardus lielu – tikai apmēram 100 miljonus. Ja Latvijā privatizācija būtu bijusi kaut vai uz pusi tik efektīva kā Igaunijā, valsts papildus būtu ieguvusi ap 300 miljoniem latu. Tā ir valsts mazspējas cena privatizācijas jomā.

Valsts pārvaldes mazspējas cena ir daļa no tās summas, kas katru gadu miljoniem latu vērtībā tiek izlietota dažāda līmeņa valsts iestāžu pasūtījumos un kuras izlietošanas efektivitāte bieži vien rada šaubas saistībā ar konkrētiem projektiem un pasūtījumiem.

Tie ir izdevumi, kurus valstij ir un būs jāmaksā dažādu starptautisku un vietēju tiesas procesu rezultātā kā samaksa par ierēdņu un politiķu savulaik pieņemtajiem labākajā gadījumā nekompetentajiem lēmumiem. Domāju, ka pēc gada diviem līdzīgus aprēķinus varēsim veikt par «Latvijas Kuģniecības» tankkuģu iegādes projektu, par to, cik lielā mērā tas nav atmaksājies.

Valsts pārvaldes reforma – laiks negaida

Valsts pārvalde ir demokrātijas nodrošināšanas instruments, kas garantē likumiskās vides pastāvēšanu

un darbību, jo tieši valsts pārvaldes kapacitāte ir tā mēraukla, kas nosaka arī demokrātijas un brīvās iniciatīvas sabiedrības īstenošanas iespējas praksē.

Jo stiprāka valsts pārvalde, jo lielākas iespējas Latvijā **iedibināt patiesu demokrātiju**. Vāja valsts pārvalde kompromitē pašu demokrātijas ideju un sabiedrībā rada tieksmi pēc autoritārisma, pēc «stingrās rokas politikas». Tikai stipra valsts pārvalde var sekmiīgi risināt dialogu ar sabiedrību, pietiekami kompetenti un uzticami izskaidrojot tai to vai citu politikas soli.

Stipra un demokrātiska valsts pārvalde arī nodrošina **labvēlīgas biznesa vides pastāvēšanu**. Kā raksta Austrumeiropas eksperts, Karletonas universitātes (Kanāda) profesors Jirži Meliks¹, ir grūti noticēt, ka brīvā tirgus sistēma spēj kļūt pietiekami laba pati no sevis, bez noteiktas sociāli ekonomiskās vides, uz kā tā var balstīties. Tas nozīmē, ka daudzām lietām un institūtiem jau jābūt «savās vietās», lai šī sistēma strādātu. Tieši valsts pārvalde ir tā, kam tas jānodrošina.

Pretējā gadījumā sabiedrības ekonomiskās aktivitātes un iesaistības līmenis tirgus saimniecībā, ko vislabāk parāda mazā biznesa attīstība, joprojām būs zems. Nepieaugs arī ārvalstu kapitāla ieplūde, kas ir otrs būtisks biznesa vides indikators. Turpināsies fragmentāra, nevienmērīga izaugsme, nepārejot plašā un sistēmiskā attīstībā. Uzņēmēju zināšanas, prasmes

¹ Melich Jiri. *The relationship between the political and the economic in the transformations in Eastern Europe: continuity and diskcontinuity and the problem of models, East European Quarterly, Summer, 2000.*

un darbaspējas joprojām būs mazāk nozīmīgas nekā to birokrātiskie un politiskie sakari.

Turpretī valsts pārvaldes kapacitātes palielināšana nodrošinās arī mērķtiecīgāku un efektīvāku **sociālo programmu īstenošanu**, gan labākas nodokļu administrēšanas rezultātā palielinot sociālajām programmām novirzāmo līdzekļu apjomu, gan nodrošinot efektīvāku un godīgāku šo līdzekļu sadali.

Taču valsts pārvaldes vājums neizzudīs pats no sevis. Latvijas sabiedrība turpinās maksāt augstu cenu par valsts pārvaldes mazspēju. Parādīsies jauni tiesas procesi, papildus *Swem Balt*, «Latvijas gāzes», «Lattelekom», *Windau* lietām, kuros Latvijas valsts būs kā atbildētāja savu ierēdņu un politiķu nekompetences (labākajā gadījumā) dēļ.

Jo vēlāk mēs uzsāksim valsts administratīvo spēju kāpināšanu, veicot valsts pārvaldes reformu, jo tas prasīs arvien vairāk laika, pūļu un naudas.

Sabiedrība ir uztvērusi, ka nacionālās intereses nāksies arī aizstāvēt starptautiski. Taču kvalitatīvu un motivētu ierēdņu izglītošana nevar notikt viena gada laikā, pat ja tā tiktu uzsākta jau rīt, rezultātus mēs labākajā gadījumā varētu sagaidīt pēc 3–4 gadiem. Ja jau pēc apmēram trīs gadiem Latvija varētu iegūt pilnu ES dalībvalsts statusu, tad pilnu institucionālo atbildību un institūciju rīcībspēju no Latvijas prasīs jau uzreiz pēc dalībvalsts statusa iegūšanas.

Valsts pārvaldes reforma nav atliekama, gaidot labākus laikus un labāku politisko situāciju. Latvijas politiskajiem spēkiem valsts pārvaldes reforma ir jāpaceļ tādā pašā prioritārā konsensusa statusā,

kādu ir ieguvuši Eiropas Savienības un NATO jautājumi.

Ir jāatgriežas pie tā valsts pārvaldes modeļa, kāds savulaik tika iesākts veidot – ierobežots, labi apmaksātu ierēdņu aparāts, kas efektīvi darbojas, nedublējot funkcijas. Jāpanāk, lai valsts pārvaldes trīs sastāvdaļas – likumdevēja, izpildu un tiesu vara – darbojas efektīvi un neatkarīgi, nodrošinot savstarpējo kontroli, būtiski samazinot arī apšaubāmu un korumpētu politisko lēmumu iespējamību.

Stipra valsts pārvalde – tā nav greznība, bet nepieciešamība, lai sasniegtu augstāku labklājību, drošību un tiesiskumu, lai mēs savu valsti bez ironiskām atļaidēm varētu sākt salīdzināt ar Eiropas un citām pasaules valstīm.

Pagaidām mūsu stabilitāte, mūsu demokrātiskas valsts un tirgus ekonomikas statuss vēl ir trausls. Ja mēs gribam to nostiprināt, pievienojoties attīstītu demokrātisku un tirgus ekonomikas valstu grupai, tad vienkārši nevaram atļauties saglabāt līdzšinējo pieeju valsts pārvaldes jautājumiem, – nostiprināšana ir neatliekams uzdevums.

Izmantotā literatūra

Ellerman David. Lessons from eastern Europe's voucher privatization. – Challenge; Armonk, Jul/Aug, 2001.

Kornai Janos. Making the transition to private ownership, Finance & Development. – Washington, Sept, 2000.

Melich Jiri. The relationship between the political and the economic in the transformations in Eastern Europe: continuity and diskcontinuity and the problem of models. – East European Quarterly, Summer, 2000.

Moses Joel. Policy dilemmas of post-Soviet countries. Policy Studies Journal. – Urbana, 2000.

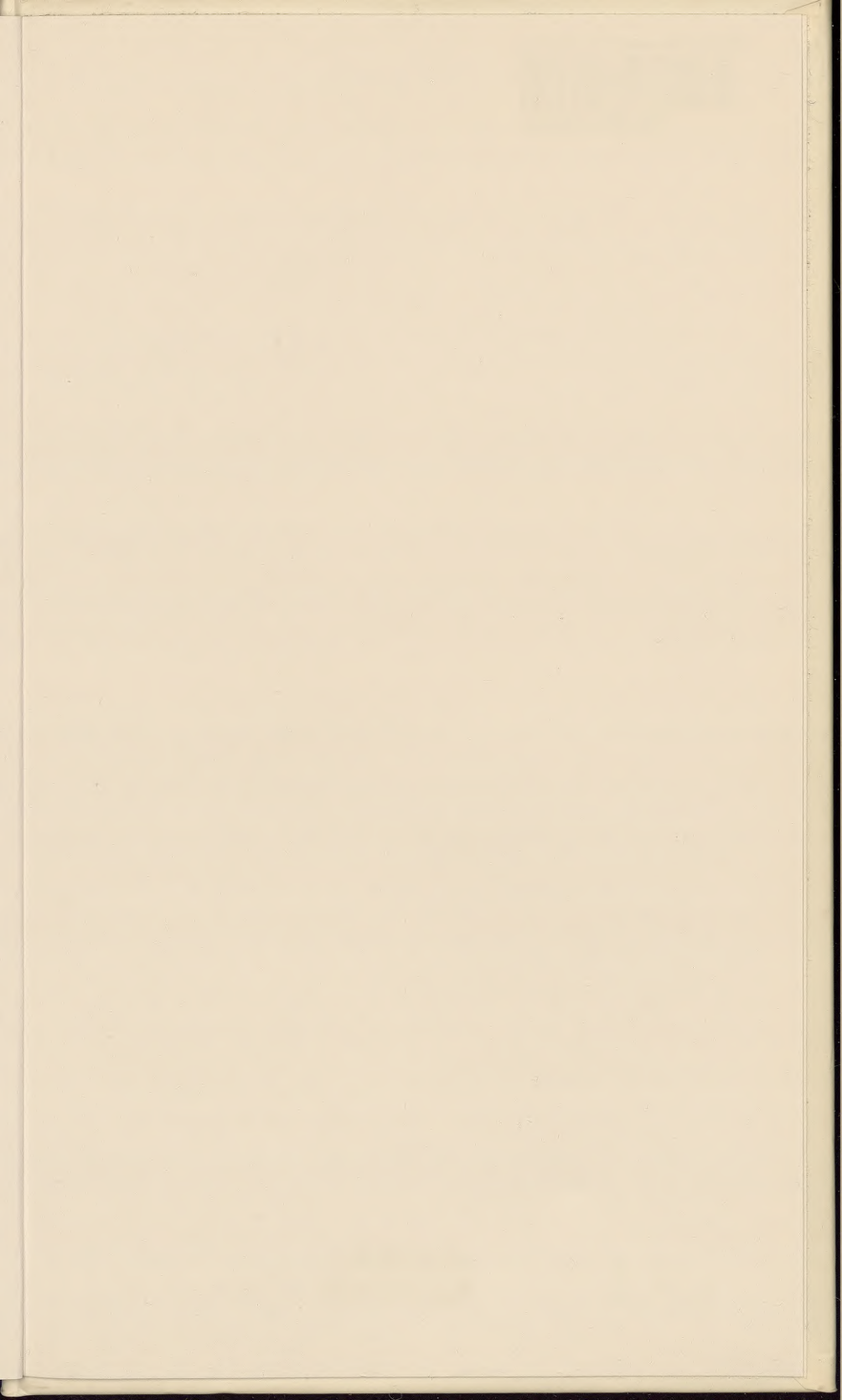
Nellis John. Time to rethink privatization in transition economies. Finance & Development. – Washigton, Jun, 1999.

1902, 184 pp. & 200 plates. \$1.00
No. 210. Plateau of the Colorado Plateau. H. P. ...
Kansas City

Krasts G.

Kr 210 Nākotne pieder mums visiem. – R.: Preses nams, 2002.–144 lpp., il. Mākslinieks Aleksis Ķīsis.

Datorsalikums. Reģistrācijas apliecība nr. 2-0610. Ofseta tehnika. Metiens 3000 eks. Līgumcena. Iespiesta Preses namā, Balasta dambī 3, Rīgā, LV-1081.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302049502

**OBLIGĀTAIS
EKSEPLĀRS**

2.40

Cik stipri ir Latvijas tautsaimniecības pamati?

Kāpēc privatizācija Latvijā ir neveiksmīga?

Kādi bija privatizācijas mērķi un kādi ir rezultāti?

Kāpēc Latvijā privātais uzņēmums nav efektīvāks par valsts uzņēmumu?

Vai Latvijā trūkst uzņēmīgu cilvēku?

Vai «draugu kapitālisms» ir draudzīgs brīvā tirgus ekonomikai?

Kas novājina valsts pārvaldi un kāda ir valsts pārvaldes mazspējas cena?

Kas nepieciešams, lai Latvijā nodrošinātu stabilu pamatu ekonomikas izaugsmei un attīstībai?

Šie un citi būtiski tautsaimniecības un valsts pārvaldes jautājumi apskatīti grāmatā, kas apkopo Guntara Krasta pēdējo divu gadu periodikā publicētos rakstus.

Plašam lasītāju lokam pieejamā formā autors analizē pēdējā desmitgadē veikto būtisko reformu pavadošās problēmas, vērtē to cēloņus un iezīmē risināšanas ceļus.

2002-4
226

Guntars Krasts

Dzimis: 1957. gada 16. oktobrī, precējies, trīs dēli

Dzīvesvieta: Rīga

Izglītība: Rīgas 31. vidusskola (1976); LVU (1982)
(tautsaimniecības plānošana)

Darba pieredze:

Zinātniskajā darbā (1982 – 1991)

Uzņēmējs (1991 – 1995)

Apvienības «Tēvzemei un Brīvībai»/LNNK biedrs
kopš tās dibināšanas

Ekonomikas ministrs (1995 – 1997)

Ministru prezidents (1997 – 1998)

Ministru prezidenta biedrs Eiropas Savienības
lietās (1998 – 1999)

7. Saeimas deputāts

Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs

Saeimas Parlamentārās izmeklēšanas

komisijas priekšsēdētājs «Latvijas Kuģniecības»

un citu stratēģiski svarīgu objektu privatizācijai
Latvijas pārstāvis Eiropas Konventā

ISBN 9-9840-0450-3

9 789984 004501